EVSEBII
PAMPHILI, EPISCOPI
Cæſareæ, quæ eſt Palæſtinæ, De vita Cō-
ſtantini Imperat. libri quinq; re-
cèns conuerſi de Græcis.
Ioanne Porteſio interprete.

M F

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PARISIIS,
Ex officina Michaëlis Fezandat, in domo
Albretica è regione D. Hilarij.
1546.
CVM PRIVILEGIO.

AMPLI

que C

rienti,

mo R

S

dies a

conſuet

vt arbi

ſita rep

ſertim c

multi li

tiam o

ſis hoſp

rant, e

Corin

nefa

opere

quum

que v

quæ

re d

exi

ria

Digitized by Google

AMPLISSIMO [illegible] O, IVRISque Cæſarei ſimul atque Pontificij experientiſſimo, D. P. Remonio præſidi ſummo Rhotomagenſi I. Porteſius. S. P. D.

SVperiore anno cũ familia tua, Præſes integerrime, rus cõceſſeram, tum graſſante morbo longiùs atque indies auctiore, tum verò liberorum tuorum conſuetudine mihi iucundiſſima adductus: vt arbitrarer ægra maximè ac propè depoſita repub. noſtra, animo obſequendum: præſertim cùm auctores huius eſſent aliquammulti literarum amantiſſimi, qui primos etiam ordines in hac vrbe duxerant. Hi muſis hoſpitium quanquam inuiti renunciauerant, elegantiorem ſupellectilem, non ex ære Corinthiacam deliacámve aut argenti benefacti, ſed antiquitatis ingenio tornatam opere Achaico & Romano reliquerant. Hîc quum improuiſo caſtra mouebãtur, ego quoque vaſa minimè collegi, & ne Ioui quidem φυξίῳ *memini litare. Verebar enim tempore difficillimo ne ſi ad diẽ caſus affuiſſet, non eximerer ex reo, qui me, vt aſſolet, ad iniurias euẽtus exiſtimabã eſſe datũ. Feſtinanter*

itaque lutetia p. fectus vniuerſum ſeſquimẽſem animo ſolicitatione ſemper fui maximè, quia ad iter ingreſſurus Euſebij librum hiſtoriarum verſabã in manibus excuſam recèns, & quæ ille quinque voluminibus ediderat de Cõſtantini vita Romani imperatoris, inſtitueram conuertere de Græcis, atque adeò cœperam. Intereà verò dũ neq; de celeritate reditionis agi viderẽ, neq; ſtatarios vllos in vrbe eſſe poſſe intelligerẽ, tanquã nauem agens in euripo, hoc eſt neq; ſedatè neque compoſitè curarum æſtu fluctuabam. Sic habui tamen aliquando cum animo ſtatutũ ac deliberatũ, vti genio loci quem ego puto amœniſſimũ, & auſpicio tuo diligẽtia mea conſignata iudicialem tabellã erudito cuiq; datam experiretur. Equidem fortunam inſimularem & iniquæ tractationis æquiſſimè poſtularẽ, niſi mihi vel animi vel ingenij tui expectatio temporum iniuriis anteuerteret. At qui neq; ſolùm vertiſſe pœnitet, & iſto genere me tuum animum demereri poſſe indico. Tyrocinium ætatis id eſſe verè dices, in quo ſi τοὺς ἀποτροπαίους θεοὺς habebo præſentes ac propitios, ad ingreſſionem aliam feſtinabo. Vale. Lutetiæ Cal. Octobribus.

1546.

EVSEBII DE VITA CONSTANTINI IMPERATO. LIBER I.

Ioanne Porteſio interprete.

FVIT *haud ita pridem quum homines omne genus ad feſtas epulas anni cuiuſque decimi ſecundùm iam & tertiũ recurrẽtis, imperatori magno nundinum habuerunt.* Fuit *nuper cùm & ipſi nos medio conſeſſu deprehenſum mediisq; dei miniſteriis annali carmine victorem ornauimus, ſeculares etiamnum coronas illi dictione concinnauimus, ac ſanctum caput in ipſa regia pauloante reuinximus.* Nunc *autem hæret oratio conſilij inops ex conſuetudine cùm vult proloqui, quam viam inſiſtat incerta eſt, vnius duntaxat rei miraculo propter inſolentem ſpeciem perculſa.* Nam *quam partem cumq; fortibus oculis inſpectarit, ſiue qua ſol oritur, ſiue qua præcipitat, ſiue terrarum*

orbem vniuerſum, ſiue cælum vndiq; & vbique, nuſquam per beatus ille rex abeſſe diſpicitur: liberos enim ille videt tanquã de ſplẽdore ſuo recentes faculas toti terrarum orbi illuceſcere, ſe cũ viuere, tum hominum vitã moderari, multo quàm antè melius. Auctũ prole Cæſarum honores adepta dudum, & nunc primum vbi ſe in illius pietatem induiſſet & virtutem, Imperatoris, augusti, rerum domini nomen, & quicquid erat paterni ornamenti conſequuta. Enimuero mortali conditione viuentem modo, cùm ex hac vita migrauit vti conſuetudine præter omnium ſenſum noſtra, quando naturâ quicquid eſt acceßionum inutile, conuincitur alienum: eiſdem illis honoribus, regia palatio, laudum cumulis, id reſpectans obſtupuit oratio. Iamq; diſtenta ad cæli fornices illic animum beatum informat cogitatione, dei fruentem conſortio: liberum omni terreni fæpe ſtoláque præfulgida collucentem. Sentiens porrò voluentis anni longißimis ſpatiis nequaquam diſtineri perenne frondenti diademate donatum & immortalitate vitæ, æuique fœlicißimi perpetuitate, ne hiſcet quidem obſtupida vt vocem edat, ac ipſa

ſa quàm imbecilla ſit cõſci diſceßionẽ in eo faciet vt ſileat de ea re,concedatq; præſtabibiliori meritas laudationes addicendi dignitatem. Cui ſoli immortali deo qui & ipſe ſermo ſit,ſuis aſtruere fidẽ vocibus licet. De his illum glorioſa celebratione veneratos beneficij viciſsitudinem recipere:qui ſe maluerint aduerſarios & hoſtilem animũ cõpararint, edicẽs internecionẽ animorũ induſtriæ ſibi quæſituros.Iam inde reliquit omnib⁹ expendendũ quã ea fidẽ minime fluxã gererẽt, quæ eſſet pollicitus. Impios & numinis oppugnatores exitu vitæ propalã exhibẽs auerſãdos,obſeruatorẽ ſui cõſectanda præter vitam atq; laudabili morte memorabilẽ.Colũnis illa quidẽ nullas æui timẽtibus iniurias æſtimata.Videlicet natura hominũ fortisfragilis & caducæ,cõmenta ſolatiũ,imaginibus edẽdis,maiorũ memoriã colere ſe putauit honore permanſuro:partim adumbratioẽ picturæ cera delibutæ, partim è materia ſculptũ & dolatũ experte mot⁹ ſimulachrũ machinata. Sũt,qui pilas & cippos inſcriptos ſempiternã cõmendationẽ virtutis eorũ quos habẽt animatos conferre crediderint:quæ nihilomin⁹ ab interitu vindicari nequeunt,ſuntq; tempore

omnia conſumenda: nimirum fluxi corporis effigies, quæ ſpeciem immortalem minimè repreſentent: ſed erat tamen illud ſatis iis qui ſecundum hanc vitam nulla boni expectatione ducerentur. Contrà, *ſeruator vniuerſorum deus, ſupra quàm capere poßit hominum mens, aut aſſequi cogitando bona diſpenſans religionis amatoribus, primordia quidem & quædam quaſi præmiorum præcurrentici ex his relinquit arrhaboni: qui paulatim hiſce perituris oculis confirmet immortalem ſpem. Hæc antiquæ vaticinationes literis mandatæ eadem præſenſere, hæc vitæ curſus eorum atque ratio quorum officia obſeruantiamq; dilexit deus, commemorata poſteris affirmant. Sunt eadem iſtis noſtris temporibus euicta, quibus omnium regi deo* Conſtantinus *in iis, qui* Romanam *rempub. iure ſuo geſſerũt, vnus ex animo amicus vitæ ſanctißime degendæ præbuit omnibus hominibus exemplum. Is verò quem coluit deus eam rem apertè planeq; commonſtrauit, dum aſtitit à dextra apicem honorũ ineunti, nec medio regno deſinentéve deſtituit hominem, diſciplinæ loco numinis excolendi generi humano datum. Itaque ſolùm illum*

illum ab hominibus natis imperatorem extulit quoddam velut ampliſſimũ luminare præconemq́; fixæ & manentis religionis vocaliſſimum, ab ea quam illi contulerat in omni genere virtute, Regnum eius ad tres totas annorũ decades, & amplius paulò protraxit: vitæ verò ſpatium cũ hominibus viuendæ duplices horum annuos recurſus. Singularis autem ſuæ poteſtatis imaginẽ iſtuc conferens, impiorum atque adeò tyrannici generis expugnatorem effecit. Hi *mente cæci, nefarium tumultum contra deum decreuerant, & ſaga ſumpſerant.* Ac *illi quidem cùm vixdum prodiiſſent, repentè ſunt extincti. Clientem verò ſuum deus vnus, in multos vnum diuinitus obarmauit, inſtruxit, & expurgata per ipſum deſtructis impiis hominum vita, magiſtrum declarauit obſeruationis erga ſe, qui prædicabatur etiam bonorum omnium ſtudio illum qui ſemper eſſet deum noſſe, & ab eorum errore longè diuerſiſſe qui nuſquam ſint.* Hoc *ille faciebat bonæ frugi famulus & edicebat, ſeruum ſe non diſſimulanter aſſeuerans regis omnium dei. Quæ ille repẽdens ocyùs eſſe regẽ, fecit in his qui fuerunt vnum & inexpugnabilem & inuin-*

inuinctum ſemper, vbiq; verò trophæis exornatum, ac tantũ quantus ne auditu quidem vllus fuit cuius aliqua extet memoriæ recordatio: tam numini acceptum ac beatũ, tam pium & vndique fœlicem, vt nullo negotio gentes quàm prius omnino plures contineret, imperiumq; nulli graue ad hoc æui perduceret. Cyrum de perſis inueterata fama dilaudat vt præ reliquis vbique gentium omnibus inſignem, ſed illum turpis & ominoſus quique nõ vacaret contumelia mulieris opera manebat vitæ exitus. Macedonum decantat Alexãdrum vniuerſa Græcia ſubegiſſe gentes infinitas: at celeriùs omnino quàm viro illi liceret eſſe per ætatem ſublatum fuiſſe de vita, compotoribus id temporis & ſaltatoribus operam dãtem. Duos annos ſupra triginta toto vitæ curriculo cõpleuit, eorumq; partem non amplius tertiam regni partes exegerũt: Ille, ſanguinis ſitiẽs citra diſcrimẽ vrbes vniuerſas & gentes nullo delectu ætatis ſeruire cõpellebat inſtar fulminis. vox paulùm modò cùm vigere cœpiſſet vrgens fatum vehementer, orbum liberis, nulla firmum ſobole, nullo lare, peregrinæ dictionis excurſorem, ne quod erat illi votiuũ, gentem

tem humanam peruaſtaret, cum ipſis delitiis ſuccidit. Regnum ſubinde contruncatũ & in familiam diuulſum eſt, dum ſibi quiſq; ſtuderet ex rapto. Taliũ ille virtutum ſtipatus choro cenſetur ægregius. Iniit autem hic noſter qua depoſuit ætate regnũ Macedo duplumq́; quàm ille vixit. & regni tergeminũ habuit ſpatiũ. Temperantẽ ac plane ſobriam militiam nactus, Britanniam & qui medio ſiti ſunt occidentẽ verſus Oceano, cunctos adduxit ad partes: Scytiã inſuper quæ ad Septemtriões eſt in natiões efferatas diſſecta barbari nominis ĩnumerabiles: ꝓductis ad meridiẽ finibus imperij, Blemmyes & Aetiopes. neq; verò quæ ad Oriẽtẽ ſunt à ſe auerſa putauit eſſe: ipſos autẽ orbis terrarũ limites Indos extremos vſq; terræ vndiq; circumiectos, quicquid eſt vſquã luce ſuarũ rerũ illuminãs, dicto quidẽ habuit audiẽtes locorũ præſides, gẽtiũ præfectos, ſatrapaſq́;. Et erat in eo quanquã barbaro populo, qui ſpõte lubẽterq́; coleret. Ab iis honorariæ legatiões onuſtæ donis, nihil priꝰ illa amicitia notitiáue ſtatuẽtibꝰ, vt imagines ederẽt, & ſtatuas eiꝰ collocarẽt, vt vnius Cõſtantini regnũ nõ modo cognitũ omnibus, ſed in ore etiam eſſet omni populo,

cùm

*cùm ille regia liberaq́; voce prædicaret quem
eſſe ſibi deum profiteretur. Nec verò quàm
re plus oratione valuit, qui ſe in virtutem
ipſam totam immergens, variumq́; præclaræ
vitæ fructum diſpiciēs in eo molliter & de-
licatè conquieſcebat, beneficentia omnes ſuos
ſibi deuinctos animo magnô retinebat. Vi-
ctor benigna lege facilem & deſiderabilem
vnicuiq; maieſtatem & autoritatem præſti
tit, donec ſenio longo confectum, quem ante
vinctum de regno ad momenta temporum
inclinante ſuſpenderat, & tot annos brauio
immortalitatis deſignator deus honorarat,
vitam perduxit animis nulla colluuione cō-
ſperſis aſſeruatam, tribus etiā qui regnō ſuc
cederent liberis illi ſuſcitatis. Ad hoc ſanè
regiū decus paterno iure acceſſerat, ordineq́;
naturæ ſoboli remanſerat vt duraret in æuū
hæreditas. Ergo ſublimem vereq́; fœlicem ho
noribus apud nos, morientem omnibus quæ
ab ipſo ſunt beneficiis & conditionibus exor
natum, depinget aptè deus, & ipſas res glo-
rioſas in tabulas cœleſtes curabit incidēdas.
Mihi profectò etſi non ſuppetit, vt pro beati-
tate tanta dicā, hac præſertim ſecuritate ſi-
lentij: tamen eſt neceſſe inſequuto picturam*

inum-

inumbratam tanquā imagine, hominis pij memoriam conſecrare literarum monumentis, eoq́; deſidis & ſocordis animi reprehenſionem deteſtari. perpuderet enim niſi quantum in me eſt ingenij, quod leue exiguumq́; ſentio, tamen in eum conferrem qui numen ſolicitiore ſemper animo coluiſſet. Adhæc conducibile ad vitam hoc ſtudiū meum, res eas planè regias & deo gratas ſcripto cōprehendi. An verò turpe non ſit in ſcriptores indefeſſos recordationem Neronis *incidiſſe, & eorū qui ſcelere longè poſt ſe* Neronem *reliquerūt, & hanc conſilij rationem, rerum turpitudine deformem polito dicēdi genere turgidam ineuntes, hiſtoriæ volumina texuiſſe illos: nos ad eum regem adductos à deo, qualē ante nulla ætas viderat, & colloquio dignatos, in ea cauſſa conticeſcere?* Proinde *non ab re ſi quis alius, auditionem tantæ rei largè conſeram, maximè illis qui bonis inſequēdis ardore mentis ad deum rapiuntur.* Nam *alij quidem res ad mores informandos inutiles & humiles, adducti gratia, vel odio cōcitati quorundam: nonnulli vt dicendi ſpecimen ederent, doctrinaq́; ſe venditarent, homines lingua celeri & exercitata, quā par*

erat

erat apparatius emiſerunt in lucem, ac eorum quæ committuntur in deum, & obliuionem tenebraſq́; ſempiternas promerentur, aliis interpretes fuerunt. at mihi ſi oratio labaſcet minuſq́; vt ad earum rerum magnitudinem ſuſtinendam robuſta erit, certe vel earum nuda recenſione ſe ſuſtentabit illuminata. Neque *verò futile vel contemnendum hoc genus, cùm & animum non diſſolutum inſtruat & ad vitam communiat.* Plenam *igitur hiſtoriam, quoties collatis ſignis ſit ab eo decertatum, quoties defuſis hoſtibus & trophæis exultatum quoties triumphatũ: qui pro vtilitate omniũ in repub. ordo, quæ legũ in id ipſum confectarũ deſcriptio, reliquos illos quidem varios & regios tamen labores ab omnibus expoſitos hinc amandabo, cũ mihi ſit ex compacto in eam rem incumbendũ, vt illa ſola referam quæ pertinent ad bene beateq́; viuendũ: atq; ea cum prope ſint infinita, ſubiiciam ex iis quorum in cognitionem venimus, quæ celebriora magiſq́; poſteris opportuna indicabo.* Breuiter *id quidẽ & tempore, quod eſt reliquum, verè beati laudationẽ facilè concedente vel etiam depoſcente.* Nam *nec antè licuit qui nondum exceſſiſſet*

è vita

è vita conditionis,inſtabilis(qua de re ſum⁹ omnes admoniti) fœlicem diuulgare. Voce tur verò auxiliaris deus atque nos ſermo cæ leſtis opitulator inſpiret. Illius autem res ab ineunte ætate ſcribere ordiemur in hunc modum. Conſtans & antiqua fama obtinuit grauiſſima diuerſaq; tyrãnidæ populum He bræum oppreſſum fuiſſe. Tum clementem erga afflictos Deum paruulum atque adeò infantem Moſem mediis tyrannorum atriis educauiſſe,vtq; ſapientiã quæ eſſet apud eos indipiſceret,prouidiſſe: Cumq; illum tempus ad ætatem ſolidam perduxiſſet & oppreſſorum vindex vltio iniuſtis ponè inſtaret,tũ egreſſus domo tyrannorum dei prophetes nauabat operam inceptis altiſsimi, tyrannos educatores dictis & factis reſpuens,fratres & genere coniunctos pro neceſsitudine colens. Eo gentis vniuerſæ prætore deſignato, Hebræos inimici populi ſeruitute liberauit deus,& gen⁹ illud exoſum fatali neceſsitate ſuppliciorũ exercuit. Fama quidẽ illa vetus cui quaſi fabuloſo cõmento multitudinis au res patuerunt,cùm in hæc noſtra tempora cõ tulit ipſe ille deus, iis quæ miracula feruntur in fabulis,& oculo ſubmiſit theatrum

rerum

rerum penitus excellent admirabilitate, quodq́; quauis ſit auditione verius. Deū *enim aggreſsi bello noſtri ſeculi dominatores, eius eccleſiam conficiebant,* Quū *mollis adhuc & ætatem eam deſinens, quæ tenui lanugine iam, ac luculenta forma, reliquiſſet adoleſcentem, immo qualē oportebat eſſe dei ſeruulum, medio illorum creuit iſte, poſt paulò tyrannicida* Conſtantinus, *nouam rem in eos moliens.* Nec *erat tamen hoc ætatis moribus impiorum confœderatus. Subſtraxit enim inde illum diuinitus afflatum ingenita natura, atque ad omnem religionem traduxit.* Quem *incenderat etiam ad ſtudium honeſti paternum decus.* Pater *ei fuit (hoc enim loco reuocare in memoriam decet) imperatorum æuo noſtro præſtantiſsimus.* Quo *de conſtantio ſtrictè, quæ filio laudi eſſe poſſint, & neceſſariæ tamen dicemus.* Quatuor *enim fuere communicatione imperij pares ſolus hic aliis non intellecta ſua ſe ratione continuit, & ei cum deo ſummo percuſſum fœdus eſt.* Illi *eccleſias depopulati ad ruinā extremam diſturbabant, vt ne reuulſa quidem templorumfundamenta ab vllo dignoſci poſſent.* Hic *execranda puras impietate manus*

abſti-

nuit; illorum nuſquam ſimilis, qui ciuiũ ſanguine ſanctiſsimorum prouincias polluebãt. Hic animam illibatã ſemper habuit eo maximè genere. Illi omne ſcelus in vnum deriuantes, ſimulachrorum cultum, voces illicitas, ſe primũ, deinde ſubditos, malorum dæmonum in errorem introducti, ſeruitute condemnarũt. Hic princeps pacis æquiſsimæ ſuis, quæ dei erant ordinabat agebatq́; nulla ſuorum moleſtia. Vitam alij grauitate tributorum deprecandam hominibus & poſteriorem morte cõpararunt: Imperium æquabile Conſtãtius atque patritiæ diligentiæ nihil expetens inſtituit. ſuos ipſe de ſe alleuauit. E multis iisq́; peruulgatis vnam rem atque alteram præclarè geſtam vbi dixero, quæ ſilentio præteruehar, hinc cenſeri poſſe ratus ad ea quæ negotij huius ſunt tranſibo. De Conſtantio rumor increbuerat, pium & probum virum eſſe, deo charum præter alios & acceptum, ſubditorũ ditionis, vt nihil ſupra parcentem, nullis theſauris incubantem. Qui tum primaria dignitate rex erat, miſſis adeò qui id agerent, cum eo tanquam depoſuiſſet omnem publicam curam expoſtulabat, exprobrabat egeſtatem, eo ad faciendam

ſidem abuſus, quia nequaquã theſaurum defodiſſet. Ille, qui venerant à rege commorari iuſsus, indixit omnibus imperij ſui populis, vt quiſq; fortunis erat ampliſsimis, opibusq́; affluebat (quaſi ſibi pecuniæ opus eſſent) celebre concilium. Id tempus ad vnumquẽque pertinere conſpirationem animorũ erga regem non aliena ſponte conceptã explicandi. His auditis ac ſi de illa ipſa re vota iãdiu ſuſcepiſſent, vt id eueniret quo ſe probare poſſent alacres ad omnem aleam, auro argẽtoq;, & ſi quid eſt in pecũniis aliud impleuiſſe fiſcum liquet. Multa verò donãdi largius atq; profundendi contentio ſubiit, hilariter omnibus aperto vultu oreq́; leniter arridente. Quæ cùm eſſet facta, ſpectatores admiſit eos ad theſaurum, qui à magno illo altero rege venerant, dimiſsisq́;, fidẽ & teſtimonium imperauit huiuſce rei quam ipſi vidiſſent. Tantum nunc ſibi eſſe confẽctum: at iampridem apud dominos vt ſatellites & adminiſtros cuſtodiri. Vehementer illi obſtupuerunt, quibus iter ingreſsis vocatos ad ſe poſſeſſores omnibus ſuis receptis & laudatis inſuper ob animum beneuolum, & parentem, vt eſt fama, dimiſit domũ. Hoc vnũ eſt humanitatis

argu-

mentum ſyncerę mẽtis erga deũ, id erit alterum quod ſequitur. Nam vbiq; locorũ edicto imperatorio, prouinciarũ præſides piũ quẽq; diuexabant. Omnium primi regiis domibus exciti, chariſſimi deo martyres nomine pietatis ad concertationẽ aggreſſi ſunt: ferrum, ignem, maris gurgites, omnem denique ſolertiam tormentorũ prõptiſſimo animo adeuntes, vt breui quæ fuere tũ palatia pio hominum genere ſint exhauſta. Quo maximè factum eſt, vt apud ſanguinarios nullã habuerit deus inſpectionẽ in præſidiis, qui non genus ſolũ, ſed eius ergo nuncupationẽ etiam votorum, inſectabãtur. Soli autẽ Conſtantio venit in mẽtem quidã rationis ſenſus, & rẽ fecit inopinatã ſanè auditu, ſed ꝑfecto tamẽ præcipuè demirandã. Quotquot illi regii fuerunt, ne illis quidẽ exceptis qui futuri erant propoſitæ cõditionis arbitri, cũctos ad pactũ adegit, apud ſe cõmorandi liberè, & honores ſuos cuiq; retinẽdi ſi dæmonib. imolarẽt: niſi agerẽt excludi penitus & ablegari, illic nulla dignitate aut familiaritatis aut amicitiæ eſſe poſſe. Ergo diſſipatis & iam hinc & inde ſegregatis, quã ſibi quiſque vitam inſtituerat eſt agnitum. Cæterum præſtans ille

vir techna explicata, illos timidos & nimiũ de ſe meritos iudicauit. Horùm conſcientiã in deum mirum quàm ſuauiter excepit, vtq; numinis proditores illos ne regia ſua dignauit. Quî fiat enim vt hîc permaneant in fide, qui ſublimiore fefellerit loco? Quapropter longè ſummouendos regio palatio exiſtimauit, atq; adeò lege ſanxit. Qui deo digni fuerant ad veritatem exquiſiti, ſimiles eos ſui fore circa regem dicens, imperij cuſtodes & corporis eſſe iuſsit. In amicis & maximè neceſſariis hoſce in primis excolendos, pluriſq; dixit eſſe faciendos theſauri quamlibet magni abacis. Conſtantio qualis pater extiterit ex hominum memoria hactenus expoſitum à nobis eſt. Quis verò vitæ finis hominem quo oſtendi ingenio ſubſequutus eſt: quídve diſcriminis eum inter & regiæ ſellæ conſeſſores aperuit deus, facilè dignouerit is qui ad res ipſas animum diligenter attenderit. Poſtquam enim ingenij regij fideliter explorandi facultas in longinquitate temporũ vertebatur, omnium autore deo recepto, diis ante gentium reprobatis, ſuam domum, vti compoſita frugaliſq; perſeueraret ſanctorum ſupplicatione vallauit. Ac tritum illud vſu,

nec

nec habere ſibi, nec alteri negotium faceſcere perbeatum, iſthic fuit. Conſtans igitur auraq; leniſſima bene ſedatū ſui regni ſeculū, vxorem, liberos, ipſam familiam cum focis, vni regi deo deuouit, vt hilarem multitudinem palatij prorſus eccleſiam diceres. In eo conſortio fuere dei miniſteria, quæ in cauſſa regis, cultui continenter inſtarēt, quando apud multos iſthæc omnia ſilebant. Quæ omnia proximè inſequitur compēſatio celitus. Orbis enim terrarum imperij, quum primæ deferrentur in his fuit, cùm qui ius habebāt temporis, neſcio quo pacto ſe regno ſubſtraxerunt. Tanquam iſtam animorum mutationem quæ anno præuerterat eccleſiarum oppreſſio inuexiſſet. Hinc primus & ſolus Auguſtus appellatus eſt, initio quidem inſignis imperatorio Cæſarum diademate: ſed acceſſit ad decus illum accepta dignitate præceſſiſſe. Ab hac nota, quo nullus eſt antiquior Romano populo delatus honor, illi eſt, primusq; ex his qui quatuor poſtea ſunt creati, Auguſta ſella ius dixit, prole quoq; multum anteceſſit alios, ipſa ſexus vtriuſq; multitudine. Poſtea quàm verò multa iā ſenectute, iuſta naturæ facturus, atq; iam de vita diſceſ

ſurus, hic denuò mirum opus à deo, qui de li
beris maximum natu Conſtantinũ *moribun*
do patri conſultè proximauit. Erat enim *cũ*
his qui fuerant paterni imperij collegæ, quo
modo ille prophetes, vt antea dixi. Et *vſq;*
à puero pubertatem ingreſſus apud eos ho-
nore primario fuerat. Quem ipſi vidimus cũ
Pal*æſtinã obiret, regũ ſeniori comes.* Huius
ad dextrã conſpicuus õmnibus, iam tũ regiũ
quendã ſenſum callere videbatur. Nã *forma*
corporis & vt erat ætas ꝓceritate nullus ad
illũ æquo iure acceſſit: robore tã valebat, vt
terribilis eſſet æqualibꝰ. Sed animi tñ quã cor
poris dote incẽdebatur acriùs. Eũ primũ fouẽs
egregiè tẽperantia, diſciplina, deinde ingeni
taq; prudẽtia, tũ diuinitus accedẽte ſapiẽtia.
Itaque Cel*ſum & vi corporis auctiorem ani*
mo magno adoleſcentem contemplati rerum
domini, commixta cũ inuidia formidine ſibi
internecione cautionem decreuerant. Quam
ille rem perſentiſcens ſemel atque iterũ cer-
ta fati ratione inſidiis explicatis, conſuluit
ſibi fuga, prophetem Mo*ſem hic quoque con-*
ſectatus: ſed iſti numẽ oĩa cõceſſerat, vt illã
præſens hæreditatẽ cerneret. Mox *elapſus in-*
ſidiatorũ molitione, properè quidẽ ad patrẽ
acceſ-

accesſit,ac interuallo lõgo tandẽ adfuit, vbi
iam vitæ illius pẽſum nouacula cõtingeret.
Quẽ inexpectatũ pater,a ſtãtẽ intuitus, ſtra
tis deſilit,auidè cõplectitur, tãtũq; ꝓloquut⁹
ſe cura animũ liberaſſe,quæ alioqui morit u
ro reliqua erat de abſentia filij, ꝑces effudit
ad deũ gratiarũ actionis & lætitiæ plenas.
Hoc amplius,ĩmortalitate ſibi iucũdiorẽ in-
teritũ eſſe dixit,& teſtamentũ inde conſcri-
pſit:ſimul liberis inſtar chori, lectũ cingen-
tibus,ex cõmentario diſtribuit hæreditatẽ.Il
li,qui anteibat ætate regni ſorte iuxta natu
ram demãdata.Ita demũ diẽ obiit,nec in cu
ria tñ eſt iactatũ imperiũ.Nã inſignis purpu
ra patricia Cõſtãtinus, ibat paterna domo,
patrẽ quaſi reuixiſſe cũctis in ſe mõſtratur⁹.
Interĩ elatũ fun⁹ eſt illo ductore. Quos ami-
citia patris illi adiũxerat partĩ ꝑibãt à frõte,
partim à tergo ſequebãtur,vſq; dũ maxima
põpa numinis amãtẽ eo loci ꝑduxit,vbi fau-
ſtis acclamatiõib.accept⁹, et reuerẽter eſt ha
bitus ille vir. ibi oĩm voce regreſſus in vitã
demortui hoĩs ſucceſſore filio dicebatur. Ibi
regẽ et Auguſtũ q̄q̄ iuuenẽ oĩa ꝑſtrepere.quæ
laudes erant ornamẽto patri,viciſſimq; fili⁹
eo parẽte fœliciſſim⁹ habebatur Porrò autẽ

populi omnes huius imperij gaudio lætitiaq́; inæſtimabili exultarunt, qui ne momento quidem temporis adminiſtratione regia caruerant. Finis hic à deo generi hominũ æuo noſtro morum honeſtiſſimorum & plenorũ pietatis, eſt in rege Conſtantio patefactus. At qui vitæ fuerit exitus, iis qui ſunt eccleſiam incendiis & ferro perſequuti in hac ſerie nõ putaui inſerendum, neque proborum memoriam hoc genere contaminandam inquinandamq́;. Nam periculũ feciſſe ſatis eſt ad eos caſtigandos qui viderunt ipſi, acceperuntq́; inſuper euentorũ integram hiſtoriam. Eo patre ducem imperatoremq́; Conſtantinum princeps vniuerſi, nullius commendatione aut gratia ex ſe deſignauit, id ſibi laudis alias arripiẽte aliquo. Stabilito regno quos in ditione populos habuerat pater, obibat omni benignitate, tantiſper ipſi paternæ ſorti proſpiciens, hos gubernabat, Rheni barbaros accolas & occidui maris qui turbulenti erant ac prius intractati, facilè compeſcebat ſubiiciebatq́;, reprimebat alios & abigebat domo, quos tanquam beluas ad vita cultum lenem magis allici poſſe deſperabat. Hæc illi cùm eueniſſent ex ſententia, imperiaq́;

riaq; orbis terræ in animum induxiſſet, tum
in Britãniã tranſiit. ibi ſubactis interius ha
bitantibus ad mare populis, percurrebat ani-
mo quibus præterea ſubueniendum eſſet au-
xilii egentibus Inde quaſi immenſum ali-
quod corpus orbem ipſum terræ mente conuer
ſans, Romamq; demũ imperij vniuerſi caput
atque gentiũ dominam tot annis, tyrannidi
ſeruientẽ, vindicta cedebat illis ætate proue-
ctiore partiũ aliarum dominis. Poſtquã au-
tem impares huic oneri ſenſit eſſe, atque rerũ
euentu fœdo aliquos iſtud eniſos diſceßiſſe,
minimè ſibi viuendũ duxit vrbem regiam
ærumnis exercitã ſi negligeret Ergo demoli-
tionẽ tyrãnidis apparabat. Ibi quòd vidiſ-
ſet rem militari manu nequaquã cõfici, imò
nec profici tantis artiũ præſtigiis apud tyran
num, ſolerteq; magorũ impoſtura hominum
ſtudiis exculta, adiutorẽ deum implorabat.
Omnino cura militiæ illi poſterior erat, nu-
men autẽ cum quo ſe coniunxerat, non modò
infringi, ſed allidi nullo modo poſſe confide-
bat. Ille videlicet optimè norat quo potißimũ
nomine inſcribi oporteret hoc auxilij genus.
In ea negotiorũ procuratiõe, cogitatio quedã
exiſtentẽ occupauit. Nã qui rerũ ſummæ in-

hiauerant

hiauerāt antea, quorū à diis expectatio pendebat. Ii litātes ac propitiātes donariis, eluſi primùm lenocinio prædictionū, & oīa ſecūda pollicentibus oraculis, tandem ſunt infeliciſſimè perditi, nec aſtite quoquam deorum vſi ſunt, ne piaculari contabeſceret interitu. vnus eius pater diuerſam viā ingreſſus & errationis intelligens, cui vitæ curriculo primus ſemper obſeruantia dignationeq; fuerat deus, imperij cuſtodē & defenſorē habuerat. His apud ſe diu putatis ac diſcuſſis vt vidit, quot illi ad peſtes & ſtrages appuliſſent qui erant deorum copia confiſi, vt nulla generis radicula, nullus ſtolo, nullū nomen, nulla vſquam memoria ſupereſſet: è diuerſo quot argumentis ſe præpotentē paternus illi deus approbaſſet: qui in tyrannū delectus ante habuiſſent, & caſtra poſuiſſent, adductis nequicquam diis exceſſiſſe turpiter intuens, altero re infecta priuſquam ventū eſſet ad manus cum ignominia reuerſo: iugulato altero mediis cohortibus, vt fati quædam acceſſio crederetur. Hæc cùm in mentē conuexiſſet, inaniter ea numina iactare quæ nuſquam ſint, & in re plana aberrare ſponte, demētiā arbitratus, quē iam inde à patre deū acceperat eſſe colendū ſibi ſanxit. Votis igitur ap-

*pellabat & precibus, vt quiſnã eſſet edice-
ret, manum ad ſe ſuaq; porrigeret. Quæ con-
tenta precantẽ oratione diuq; quiritantem
prodigium inuaſit.* Hoc *credibiliter ab au-
ctore diuerſo vix adduci poterat, aut recipi:
ſed ipſo rege longis temporũ ſpatiis, mihi ex
codice quæ cõſcripſerã referẽti, qñ in eius no
titiã & familiaritatẽ ſum introductus eadẽ
prædicante, etiã atteſtãte iure iurando vehe
mẽtius, ecquis de rei fide ambigat? cũ p̃ſertim
poſteriora tẽpora illud ĩpm cõfirmarunt ſub
meridiẽ, inclinãte iã die ipſis oculis cœli pla
ga vidiſſe aiebat poſitũ ſupra ſolẽ trophæum
crucis: id lumine coluiſſe, ꝓpinqua in hãc ſen
tentiã ſcriptura,* EO VINCES, *perple-
xum viſo diu ſtetiſſe omnẽ ſimul exercitum
ſpectatorẽ, qui tũ ad iter ingreſſũ aliquo for
te fortuna ſequebatur, & incertũ fuiſſe quid
ea ſibi oſtẽta vellẽt: ſed animũ tñ illuc inten-
dentem, & ad omnẽ partẽ conuertentẽ nox
excepit.* Hic *ſomnũ capienti ſibi* Chri*ſtũ cũ
oſtento illo cœleſti viſum eſſe & commone-
feciſſe, vt exẽplar vnitatus illius ſigni idẽ in
bellicis cõflictib⁹ amuletũ circũferret. Vt aũt
dies illuxit, arcanũ expoſuit amicis, accerſi-
tiſq; ſubĩde redẽptorib⁹ operũ ex auro & gẽ
mis affabre magis inciſorũ, medi⁹ ſedit ſigni*

ſpeciem indicauit: quantum ſua intereſſet de gemmis auroq; ſibi excuſum redderent. quod ipſi aliquando vidimus in hanc ferè figurã operis abſolutum. Præcelſa ſudes inſtar crucis obliquũ cornu ipſa rigens auro cõprendebat. Supremã partem inſidebat conſerta auro & lapillis ditißima corona, in qua teſſera ſalutaris inerat dupliciverſiculo. Nã primis quibuſq; dictionũ literis Chriſti nomen videbatur, punctũ mediũ decußis incũbente, R, quod deinceps in caßide deſcriptum ſibi imperator vtendũ accepit. Quà inhærebat ſublicæ obliquũ cornu, hac dependebat vexillũ, regium prorſus, ad artẽ accedente gẽmarum excitatis circũ radiis varietate pretioſißima, qua cõſperſum erat, auro inſup abũdè intertexto, mirabilis ac immenſæ pulchritudinis vniuerſum opus. Hoc amiculi longum latũq; moderatè fuit: ſudes ab imò in verticem procerius adaucta ſub ipſam crucẽ ad extremũ limbũ vexilli circuniecti, pij regis vſquequo thorax deſinit aureas, atque liberorum pariter habebat imagines. contra hoſtiles copias hoc ſigno ſemper eſt vſus: ad ſimilitudinem alia conflata ante legiones ferebantur. Verũ iſta aliquanto poſt. Tũ autẽ grauiter affectus ob

oſtenta,

oſtenta,nulla præterea religione probata ini
tiatos his ſacris euocat ad ſeſe. Rogat ecquis
ille eſſet deus, ecquis oſtēti reſpectus, illi deū
eſſe reſponderant vnius ſoliúsque dei filium
vnigenitū. Notam immortalitatis eſſe quod
ipſe viderat ſignum,hoc de morte deuicta tro
phæum eſſe poſitū cū adhuc in orbe terræ ver
ſaretur.Interim cauſſam aduentus ediſſeren-
tes,totā generis humani rationē exactè ſug-
gerebant, & eorū oratione ſanè promouerat:
ſed diuini tamē ſpectaculi miraculo arrept⁹,
iſtic erat donec ad ea deſpiciens,ipſe ſibi oſtē-
ti fuit interpres ex dictis,ac ſe cōſtituta iam
ſentētia celitus edoctū facilè ratus,ad ſcripta
ſacra mente intēdere cogitabat.Hic dei ſacer
dotes numero habēs confeſſorū accingebat ad
obſeruantiā oēm & cultū cōſpecti numinis.
reliquam expectationē & ſpem in eo collo-
cans:indeq; ſe cōmuniens, animum induxit
vt tyrannicum ignem reſtingueret. Hîc ſanè
multus Romanā vrbem iis maleficiis inuaſe
rat,eóq; ſcelerū robore vt ad præſidentē im-
purè ac nefariè viuendi licentiam nihil eſſet
omnino reliqui: ſeductas matronas remitte
bat ad viros non ita proiectos aut obſcuros;
temulentiā hanc ſuam in ſenatū adeò atque
principes

principes ſenatus exercebat. Sexcentis igitur acceptis omni contumelia matronis impurũ & effrenatum animum nihilo magis expleuerat. Tentatis perinde chriſtianis nõ item cupiditati ſuppetere. His enim vitam profundere ſatius erat quã pudorẽ proſtituere. Quædam ſenatorij ordinis cuius viro præfectura obtigerat, illis intellectis pro foribus adeſſe qui ad tyranni libidines erant facti (nomen iſta Chriſto dederat) & ita virũ ſibi timentẽ annuiſſe vti abduceretur, impetrata mora tantiſper dum mundũ ſumeret, ingreſſa eſt in conclaue. Ibi remotis arbitris enſe confodit pectus, occumbensq́; lenonibus cadaueris copiã fecit. Opus autẽ edidit omni voce vocalius, inexpugnabilẽ rem eſſe atq; exitij nullius Chriſtianã modeſtiã poſteritati pſentibusq́; adeò teſtata. Sic illa fuit. Eo verò progreſſã audaciã plebs, ipſi magiſtratus & nobiles & ſordidi exhorrẽtes, languebãt tyranide infeſtiſſima Nã quietè & compoſitè ſeruitutem aculeis exarmatã perferentibus, nil dum remiſerat ſicaria tyrãni crudelitas, & leuiſſima iã aliquando reperta quidẽ illa re cauſſa in cædẽ populi haſtatos ſuos laxauerat, mediaq́; ipſa vrbe cecidit infinita multi

tudo

*tudo nõ Scythicis aut barbaris ſed domeſticis
armis ac gladiis. Quanta autẽ per inſidias
ſenatorum clades, vt cuiusq; bona illexerãt
ad occaſionẽ quẽlibet paßim ceſis, haud in
promptu eſt percenſere ſed (ſcelerũ apex) ad
artium preſtigias & magorum vetita in-
uenta perrexerat. Hic vtero reſciſſo mulie-
rũ pregnãtiũ, viſcera mox infantiũ inda-
gans, iugulans leones, cõceptis obſcœnẽ ver-
bis dæmonũ compellationes ad tumultũ belli
inſtãtẽ depellẽdũ adiecerat. His ſe cõfidebat
victoria potiturũ. iſta Romæ tũ dominatio:
quæ omniũ libertatẽ quot & quibus modis
temerauit, dicere mihi nõ licet. penuriã an-
nonæ poſt hoĩm mẽoriã cõſtabat vrbi tãtã nõ
fuiſſe. Quapropter ictus miſericordia Cõſtã
tinus oẽs expugnãdi machinas cõtrahebat:
ipſe poſt principia, nẽpe regnatorẽ deũ, ĩplora
bat opẽ Chriſti, vexillũ illud inſigne victoriæ
collocabat ob armatos: deniq; oẽs copias addu
cebat tãq̃ auitã libertatẽ Romanis ſtipula-
tꝰ. Ergo Maxẽtiꝰ artiũ ludibrio potiꝰ q̃ ſuo-
rũ vel cõſẽſu, vel coitiõe ductꝰ, haud iã portis
excedere: copiis armatorũ, legionũ, manipula
ribꝰ ĩſidiis opportũa loca, regiões, oppida, quã
tũ agri ſubegiſſet occupare, munire ſedulò.
rex ex ſocio numine religatꝰ acie tyrãni pri*

mum ſecundum & tertium vnō impetu compulſa ad deditionem, ipſam vſque promouit Italiam cumq; proximè vrbem eſſet, ne tyranni cauſſa prælium cōmitteret cū Romanis iſtum velut loris ab vrbe longius aſportauit deus, & quæ vulgus fabulæ loco acceperat; aduerſus impios eueniſſe (ſunt in codice ſacroſancto tanquam in columna deſcripta) omnes adduxit vt crederent ea, ſeu fidis ſeu diffidenter hebetibus oculis intuiti. Quemadmodum enim Moſe pium Hebræorū genus dirigente, currus exercitúmq; Pharaonis in mare proiecit, ipſos ſatellites honorarios, omnem adeò delectum vnda rubri maris obruit. ita Maxentius eiusq; armati & haſtati quaſi ſaxum demerſi ſunt ab eo funditus. Siquidem numinis vim ſtantem à Conſtantino fugiens, vbi tranſmitteret eà fluentem amnem, quem ipſe nauigiis iunxerat atque ponte ſtabiliuerat ſuo ſibi commento pernicies compacta extitit. Quâ amicum deo virum captum iri credebat, illi nihilo ſecius dexter deus affuit. Iſte miſer has ſibi ſtruxit inſidias, ex quo dicere par eſt: effodit cuniculum ac quam foueam ipſe duxerat, in eam eſt delapſus. Quod enititur in eius ca-

put

put recidet,atq; in verticē illius ſua corruet iniquitas:ſcilicet annuente deo quæ erāt ad pontem machinæ in inuolucro,non qua ſperabatur occaſione,ſubſiderunt, vt trāſitus eſſe poſſet:ſcaphæ onuſtæ viris mergebantur: omniū ille primus:deinde ſatellites clypeatiq́; quatenus id oracula prædixerant, aqua rapida quaſi plumbum ſunt obruti. Idcirco *non abs re,ſi minus verbo, re certe ſimilem victoriam cõſecutos atque egregius ille* Moſes, *eadem illa quæ tyrannum olim contrà, decantare ac dicere:*Incinamus *domino,laudibus enim honorificis cumulatus eſt.* Equum *& aſcenſorem diſiecit in mare, protector auxiliariuq́; ipſe mihi fuit ad ſalutem.* Ecquis *in diis ſimilis tui domine?ecquis inquam ſimilis tui,in ſanctis honoratus,inſigniter mirabilis, edenſq́; prodigia?* His *in principem cui referebatur accepta victoria,vt olim ab illo præſtabili* Moſe,*ſic à* Conſtantino *reapte iactatis,reportata laurea de conflictu dominam vrbem inuectus eſt.* Conferte *illum* S P Q R. *ac quicquid in vrbe nobiliū fuit,vt ſi vinclis & carcere ſoluti eſſent, oppido quàm hilares animis & vultu recepere.*Confuſa *ſexus & conditionis vox, viri,*

c *fœminæ,*

fœminæ,pueri ingenui,infinita multitudo fa miliarũ,vindicẽ,cõſeruatorẽ,bene merẽtẽ,vt qui cõtrà tẽderet nihil ageret, appellare. Ni*hil ille religione vir inſita,aut laudibus aut applauſu cõmoueri,neque meliora de ſe ſenti re: quin diuinæ bñficẽtiæ cõſcius actionẽ gra tiarũ in primis & vota, victoriæ datori deo perſoluit.* Tũ *pictura ampla colũnisq; media vrbe trophæũ de hoſtib⁹ inſigne ſalutis eri- gẽs,in oẽm gẽtẽ differebat* Atqui *palàm in- ſcripſit literis quæ nequirẽt aboleri:*Hoc *ſalu tare ſignũ,*Romanorũ *ditionis & totius im- perij tutelã eſſe.* Mox *aũt palũ figura patibu li,eius ſtatuã tenentẽ manu frequẽtato loco ponẽtibus,ſcripturã inſcribi hãc iuſsit* Roma*nis verbis.*Hoc *vno fortitudinis examine,in- ſigni ſalutis vrbẽ veſtrã iugo tyrãnidis ere- ptam liberaui,* S P Q R. *autoritati priſti næ dignitatiq; reſtitui.*Ita *ferè amãs numinis impator ſplẽdida cõfeſsione artificis vincẽdi crucis,liberè quidẽ huic rei dabat operã, vti* Romani *dei filiũ agnoſcerẽt.*Oẽs *aũt loci inco læ,nobiles popularesq; velut à graui dñatiõe reſpirãtes,luce frui molliore purioreq;, tũ au tem initam denuò vitã alterã cogitare,quas gentes ad occidẽtẽ limitauit* Oceanus, *illæ aſ ſidua calamitate libera frequẽti nundino læ*

*tari,auctorē,pietate primū,ſeruatorē cōtinē-
ter exclamare:vna vox,vnū os omniū, emer
ſiſſe beneficio dei Cōſtantinū gn̄i humano cō
mune cōpendiū.Expoſitū erat vbiq; regiū e-
dictum,quo ſua illi recuperarēt, qui cōceſſe-
rant antea rapinæ. Qui ſolum verterāt indē
nati,eò poſtliminio redibāt:ſi quos iniuria ty
rānidis ꝑiculo obnoxios aut vinculis habuiſ
ſet,ſoluebātur ea cura: dei verò adminiſtros
ad ſe accerſitos ſemꝑ honore præcipuo cenſe-
bat,& omni officio ꝑſequebatur,nihil circa
deuotos addictosq; numini benignitatis aut
hūanitatis omittebat. Hoīes quidē de vultu
ornatuq; tenues,alia tn̄ apud eū nota conui-
ctores erāt,haud aſſeclæ. quo ſibi cūq; eundū
eſſet hoīes illuc ſolicitabat, ratus illū dextrū
aſſiſtere quē colebant.Et de ſe ſanè perquam
abundè ſuppeditauit eccleſiis, tum adaugēs,
tum erigens altius,ipſa ſacraria ſpecioſa do
nariis efficiēs,multa inſuꝑ mēdicis & ege-
nis hoībus erogata ſtipe: qui adibant ad eū
humaniter atque beneficè ſentiebant:foro e-
mendicātes (quod eſt homuncionū abiectorū
miſerabiliūq; plurimū genus) nō ad victū ſo
lū neceſſaria referebāt, ſed veſtiti cōmodius
etiā abibāt.quorū natales et incunabula for
tunæ primū amplioris,cū maligniore deinde*

    fuiſſent

fuiſſent commutata, iis diſpertiebat largiùs, regiam magnificentiam & opes in loco ſignificans. his agrum deſignabat, illos excolebat honoribus, horum orbitatem pro patre ſe gerens alleuabat. Interruptam viduis fortunæ indulgentiam reſarciens, propriã curationem interponebat. Iamq; *deſtitutas cura parentum virgines notis deſpõderat, & opulentis viris, idq; non ante quàm in dotem ſuffeciſſet omnia deſponſis.* Atq; *vt exoriens ſolis iubar radios lucis vndiq; omnibus immittit, haud ſecus ille vbi diluxerat egreſſus, ortu quaſi cum cœleſti face promiſcuo, coram adeuntibus integritatis & probitatis ſuæ tædam lucebat. neque vllus acceſsit qui nihil inde quicquam adiutus abſceſſerit, aut ſpe decidit qui ſibi aliquid ab illo promiſerat.* Eius *ita erat aduerſum omnes ingeniũ.* At *ſe adiungens eccleſiæ illucq; animum vehementius attendens, quòd variis locis quorundam inter ſe altercationes orirẽtur, non aliter atq; præſidiis inuigilare iuſſus à deo, concilium eorum conuocabat, diſputationiq; intereſſe minimè recuſabat, vt auctor pacis vniuerſæ eſſe poſſet.* Excuſſo *planè ſatellitio & armatorum turba, vtique priuatus aſsidebat,*

debat, cùm veſtitus dei timore, tum ſocio-rum beneuolentia ſtipatus. Hic *ſententiæ meliori obſequentes, & conſenſum atque coitionem animorum meditatos exporrecta fronte, quòd omnium conſpiratio fieret accipere: diſcordantes auerſari, modeſtè ferre ſi qui aſperè ſe gererent, & leni ſolùm alloquio caſtigare, ne partes inter ſe committerent admonere. Quorum partim adhortationem reueriti diſcedebant, partim qui cogitationem ſobriam reſumere nulla medicina potuiſſent numini commẽdabat, nihil vnquam iniquius erga quenquam excogitans.* Vnde *profectò diſsidij* Lybici *lues eo peruaſit, vt temerè multa niterentur.* Inuidentia *nimirum dæmonis in tanta bonorum fœcunditate, quo facilius in eos animum regis accenderet, ad rerum inſolentiam inuitabat: illi tamen ſua conſilia non euenêre.* Nam *ridenda non obſeruanda eſſe dixit imperator, quia illa nequam iſtum concitaſſe intelligeret. etenim in ſedato animo temeritatem illam ineſſe non poſſe, ſed vel furente penitus, vel œſtro genij mali percito. Quorum miſereri quàm pro inſania corripere aut eſſet ſatius, aut de eorum malis humaniſsimum in-*

 dolere.

*dolere. Quo pacto deũ in omni actione præſi
dem vniuerſi concilians, adhuc abſq; vulne-
re procurauerat eius eccleſias: ſed nõ ſine mer
cede iſtud. Nam barbaros omne genus ad im
perium adduxit: trophæa vbiq; gentiũ de ho-
ſtibus erexit, inimicis aduerſariiſq; formido-
loſum eſſe fecit. Et ſi ingenio diuerſo fuit. id
eſt placido, manſueto, ad benignitatẽ & hu-
manitatem præter alios propenſiore. Interea
eorum alter qui ſe ante imperio abdicarant,
obiit infami mortis genere, cùm ille vitæ im-
peratoris inſidiari deprehẽſus eſſet. illius ima
gines & ſtatuæ deiectæ, quicquid honoris
cauſſa poſitum erat. Deinde ꝓpinqui alij ad
idem ſcelus aggreſſi itidẽq; deprehenſi. Perdi
ta enim conſilia multorũ, oſtento numẽ ex-
plicabat nam iſtum dignauit ſæpe alias ſpe
ctaculo ſui, viſis inopinatè cõuolantibus ſpe
cie ſacroſancta: & futuri præſenſiones per-
multas afferentibus. Ac illa quidem gratia
collata, neque comprehendere oratione rerũ
miracula, neque ſatis effari poſſim. in quibus
incluſus æuum deinde ſecurè tranſigebat, cõ-
ſpiratione ſuorũ gaudebat, vitaq; hũc in mo
dum ab iis inſtituta. Pulchritudine verò tẽ-
plorũ tenebatur in primis & ornatu, quo re-
rum ſtatu totũ regni decenniũ elapſum eſt.*

Tum feſtis publicè ſupplicationibus exolutis ſacrificia abſq; ignibus & fumo, hoc eſt & precationes & vota deo regi fundebantur. Ille ſuæ delitiæ, ſed cũ inaudiſſet de his qui ad orientẽ afflictabãtur, haud ita tulit æquo animo. Totã enim orã truculenta quidẽ eccleſiis atq; ꝓuinciæ inſidebat fera, nempe dæmon ille ſpurciſſimus hoc agebat, vt quã rationẽ iniret vir bonus, cõtrariã ſibi ipſe aſſumeret & quæ duas in in partes diſſecta erat populi Ro. ditio, lucis ac tenebrarũ ſimilis eſſet, oriẽtem obtinẽte caligine, partẽ alterã die ſereniſſima illuminãte. quibus populis tã pingui congiario donatis celitus, inuidẽtia honeſti ſemꝑ aduerſaria, theatrũ hoc minimè omniũ ferre poterat. Ita qui reliquã partẽ orbis terræ occupabat, anteà regno trãquillo Cõſtãtini gener expectatꝰ, iſti impiorũ inſtitutũ moreſq; q̃ optimi viri potiores, iſti inquã prior illorum ſententia, quorũ exitũ vitæ nõ ignorabat inſequẽda, quàm boni probiq; amicitia tentãda. Igitur bellum atrox nullaq; fœderis ſpe cõtra bene merentẽ inceptat, neq; habita ratiõe legũ, neq; neceſſitudinis, nulla iuriſiurãdi, nulla pactæ fidei mẽtẽ agitãte mẽoria. Clemẽtiſſimus enim imꝑator innuẽs beneuo

lentiam non confictam iſti ſorore deſponſa, cognatiōis & auiti regum ſanguinis in partem aduocabat: ſi quis eſſet contra ſortitus, nihilominus imperij licentia permanſura. Verùm longè diuerſa iſtius ratio, peſtem nefariam machinabatur, aliâs genere alio cōminandi reperto, vt cum his beneficia compenſaret. Officij primùm & amicitiæ ſpecie nihil non enitebatur, modò ſi latere confideret, quæ etſi tenebris immerſa erant ilico fiebant autore deo manifeſtaria. pergebat ille tamen ad ſequentes prioribus interceptis inſidiis, nunc dextram tendens, nunc ſe obſtringens ſacramento, mox iiſdem abrogatis, deinde precario per legatos ſe redimens, iiſdemq́; rurſus vſus mendaciorum offuciis tandem bellum indixit, & ſpe deſperatiſsima aciem educere deum contrà regi, vt probè nouerat obſeruatum intendebat. Initio qui apud illum dei miniſtri nulla in re vnquam deliquerant, de his quæſtione decreta curioſè cauſſam venabatur & maleficia. Cùm neque ita proficeret, neque reperiſſet quamobrem queri poſſet, legem promulgauit. ea vetabat epiſcopos inter ſe quicquam agere promiſcuè, vel ad vicinam eccleſiam venire.

Conci-

Concilia tollebat, ac ſi quid publicè conduceret, hac de re omnem conſiderationem auferebat. Id *profectò erat prætextum aucupari inſurgendi in nos: etenim aut egreſſos legem oportebat plecti, aut obſequentes eccleſiæ infringere fundamenta. Quî enim illa magni momenti conſilia niſi conuentu conſtitui queant?* Hoc *oſor numinum alterius ab illo rationis qui cultum hunc inſtituit, edicebat, cogit enim hic honoris cauſſa collegia ſacerdotum ad concordiamq́; adducit: ille diſſipari, & omnem honeſti ſenſum diſſoluere inuentis aggreditur. & cùm in regiam admitteret id genus homines amicus deo, repellebat ille exoſus diuerſa ſententia.* Fir*miſſimos atque ſibi maximè beneuolos exturbabat in exilium, qui aliqua dignitate iſthic erãt quia viriliter aliquid obiiſſent: aliis inſeruire, famulari, denique ſeruiliter omnia præſcribebat.* Ereptis *bonis & in lucro poſitis, mortem iam minitari audebat, quiſquis nomen ſalutare profiteretur.* Eiu*ſdẽ animus affectibus incitatus, nequaquã coërcitus, adulteria infinita, totidem fœditates obſcœnas, decoro virili longùm valere iuſſo, naturæ turpem de ſe notam inurens perpetrabat.*

trabat.Ergo alteram legē tulit,viros ad pre
ces adeſſe cũ mulieribus inhibens: illas ad lu
dum ventitare vel eſſe ſacrorũ interpretes in
epiſcopos,fœminas ſibi fœminæ haberēt illa-
rum rerum magiſtras. Quibus apud oēs irri
ſis hoc aliud ad demolitionē eccleſiæ repe-
rit, extra portas inquiens luſtrata regione
cōuenticula populi de more fieri debere: nam
longè puriorē aurā inibi quàm in ſacellis vr
banis eſſe. Cui cũ pareret nemo prætorianos
milites exauthorari iuſsit , niſi dæmonibus
immolarent.ſic vbiq; hac virorũ eiuſmodi di
gnitate militaris ordo caruit, imò ipſe legis
autor optimi cuiuſque votis ſeſe priuauit.
Quid? dicendúmne illud eſt quòd carcere de-
fatigatos ne cibo quidem refici ac recreari
voluit? fame confectos in vinculis miſereri
vetuit.Bonum & probum eſſe neminem,aut
commiſerationē natura ingenitā nulli indul
ſit.lex illa mediusfidius & impudentiſsima
& omnium maximè exlex, omnē tranſiliēs
naturam,quæ pari pœna damnabat ad miſe
ricordiam delapſos,ad eandē illam expecta-
turos qui nō totā excuſsiſſent humanitatem
& clemētiā.Hæ Licinnij tabulæ. Quid autē
attinet nouũ ius nubēdi recēſere? quid ea quæ
ſunt

ſunt ab iſto de inſtituto vniuerſo vitæ cõfundendo innouata? quibus certè ordine poſitas olim Romanis leges circũſcribere & expungere aggreſſus, barbarũ agreſtẽq; morẽ inuexit animaduerſo cõtra ſuos ꝑfugio. Inde agrorum dimẽſiones vt cẽſerẽtur auctius, etiã cõtractiſſimi, ac inexplebilẽ exigendi ardorẽ alere liceret. inde relationes agrorũ in cõmẽtarios, vbi iampridẽ poſſeſſores mortem occubuiſſent, infami cõpendio. Nam neq; ſordibus modus, neq; cupiditati ſatietas accedebat, vt cũ auro argentoq; oĩa oppilaſſet, etiã de mẽdicitate quereretur, animũq; tanquã ſorte Tãtali affligeret. Sed quæ quantaq; de innocentib. vindicta, quæ bonorũ ꝓſcriptiões, quæ deportationes patriciorũ & nobiliũ: quorũ vxores illibatas ſceleſto cuiq; mãcipio ꝑ iniuriã ſubſternebat; quib. ipſe licet ſenio excoct⁹ matronis virginibusq; ſe polluerit: hæc ideo ꝓtrahẽda nõ ſunt, quia qui poſtremis animũ infigat prima nugas eſſe putet. Hàc finẽ facit inſania, hoĩem armauit aduerſus epiſcopos ad eosq; potiſſimũ deduxit, vt hoſtiles et aduerſarios, vt quiſq; regi erat amicior notiorq;. ex quo ille nobis inſanè fuit offenſior cùm non illorũ meminiſſet, qui quouis ex loco Chriſtianos exterminaſſent, nõ eorũ (qua

modo impietate dixi) quos vltricibus pœnis examinarat, non ipſius anteſignani malorũ quem viderat oculis ad fuſtuarium diuinitus arripi. Poſtquam enim hic obſidionem eccleſiæ auſpicatus ſanguine virorum bonorum animam conſpurcauit, ſacra vindicta miſerum indidem ex ipſo oriunda ad animi ſedes vſque exercuit. Ecce enim repentinus abſceſſus medium pudendorum locum occupat: inde vaſtè fiſtuloſum vlcus & ſerpens morbi vis inſanabilis: è viſceribus intimis vermiculatio quanta dici nequit ſpirans peſtiferum virus ſcaturire. Moles enim nimia educatione carioſa, ſucculentus adeps in hoc genus facilè commeabat. itaque putris aditum intolerabilem horribilemq́; ſpectaculo faciebat. Illius ægritudo inueterauerat cùm ad ſe tandem rediit, ea cogitãs quæ olim cœperat in eccleſias, tum ingenuè delicta confiteri: compeſcere contra Chriſtianos iracundiam: templa reficere, legibus, edictis, ad ea feſtinare: ſua cauſſa preces ex more funderent adhortari. Impegit ad hanc dicam princeps eccleſiæ perſequendæ, quæ noſter hic expertus probè ſuisq́; oculis edoctus, obliuione omnia diſperdiderat, neque reminiſcens multa prio-

tæ prioris atque ſecundi vindictæ, qui ſuum auctorem ſuperare niſus illo in genere ſuam artem ſuppliciorum inueniendorum oſtentabat. Non *ignes illi ſatis aut ferrum, non pangendi claui, non feræ, non abyſsi maris.* Adhæc *caſtigationem inauditam afferens, oculos effodere conſtituerat.* Hinc *luxata virorum adoleſcentum mulierum corpora, dexter oculus extinctus chalybe ignito, mutili poplites, ipſi demum immorituri metallis. Quocirca de iſto non eſt in longam diem iudicium extractum. nam vana dæmonum ſpe inflatus, quos eſſe deos arbitrabatur, ac copiis infinitis, aciem explicauit.* Tum *deſertus à numine regium ornatum malè ſanè aptũ depoſuit: animo vecordiſsimo multitudini immiſtus illaq; ſe tutatus, deinde ſeruili habitu per agros palatus exiſtimabat latêre poſſe: ſed prouidentiæ per omnia pertingentis oculos minimè fugit.* Vbi *enim ſecurè vitam traducere confidit, ictus igne de cœlo iacuit pronus.* Illâ *plaga, diuina profectò, corpus exeſum eſt, nulla priſtini vultus ſpecie ſiccis oſsibus idolorum inſtar, impenſè attenuatorum emaciatorumq; reliquis.* Cumq; *vires intendiſſet plaga, ſtatim exerti atque loco pulſi*

pulſi oculi cæcum hominē dimiſerunt: æquiſſimo ſuffragio dantem pœnas à ſe repertas in eos qui deo teſtimonium dicebant. inerat tamen adhuc in eo quidam vitæ ſpiritus, & quanquam ſerò, coram confeſſus eſt Chriſto, ſuámque numinis expugnandi voluntatem publicauit. Palinodia contexenda ſimilis alterius fuit: legibus & inſtitutis ſuum errorem in deorum profeſsione ſcripto reſoluit, Chriſtum vnicum deum teſtatus experiētia dignouiſſe. Quam rem edoctus ipſo ſenſu Licinnius, haud acceptam ab aliis, iiſdem adhærebat, tanquam turbulenta nocte mentem obuoluens.

FINIS PRIMI
libri.

EVSEBII DE VIta Conſtantini Imperatoris, liber ſecundus.

SIC ille in gurgitem impietatis præceps abiit, ac ſtragem clademq́; ſimilium hominũ intuitus, æmulabatur: tamen illam maleuolentiam ſuo magno malo, Chriſtianos huc illuc agẽs extorres. Sopitũ ignem dudum, longè quidem excitauit acrius, & aſperiore quam ante flam̃a exarſit nefas. Sanè tanquam immanis fera aut ſinuoſus anguis in ſe contractus, iracundia tumens, gigantũq́; minis inflatus, nondũ aperto Marte eccleſiã tẽtabat, quod à Cõſtãtino metueret. Verũ occulto flagitÿ veneno ſingillatim imminebat epiſcopis. ex his qui gentilẽ præfecturã adepti erãt interficiebãtur ab iſto laudatiſsimi, noua cædis inauditaq́; cuiquã mortaliũ ratione. Quibus ad Amaſeã vrbẽ Põti cõ-

fectis,

*fectis, nihil aut crudelius aut atrocius eſſe potuit, vbi iam ſecũdùm ab obſidiõe prima, partim adæquabantur ſolo templa, partim præfecti ipſi locorum concludebant, ne quicquam de more conueheretur, atque ceſſaret legitimus ille dei cultus.*Nã *huius quicquid fieret, cauſſa ſua fieri minimè exiſtimabat: praui enim conſcientia adductus, ita iuſſerat.* Conſtantini *cauſſam interuenire ſemper, & nos illi numen propitiarè non diffidebat.* Cui *palpum obtrudere qui norant adulatores, ſciti rem exploratè gratiſsimam impuro iſti peragentes, approbatos eccleſiæ præſides obtruncabant.* Damnabantur *indicta cauſſa velut ſceleſti ſicariiq́; nulli vnquam hominum iniurij: nonnulli minutim laniato & diſciſſo corpore deperibant, poſtq́; tam immane exitium, horrore tragico longè maius, eſca piſcium futuri detrudebantur in mare.* Quamobrem *vt pauloante religioſi homines exularunt.* Iis *agri, ſolitudines, opportuna exilio loca.* Tyranno, *cùm non parum iſta proceſsiſſent, ad inſtaurandam fugam bonorum animum adiecit, obtinebatq́; ſententia cùm iam nihil obſtaret, quin ad rem aggrederetur, niſi præuertiſſet*

euentum,

euentum,qui ſuos oppido tutari ſolet: atque noctem caliginoſam illam longè terras opacantem, illuminaſſet vt lampade prægrandi ſuo imperatore,quē prehenſum manu iſthuc appulerat. Ille *haud ferenda ratus quæ audiebat,rationem colligit: ſecuritatem cum ingenita benignitate coniungens,iniurias oppreſſorum perſequi deſtinat, vnum amoliri pro conſeruatione generis ſanctum ac pium iudicans. agentem enim humaniter hominiſq; indigni miſerentem nihil conſequi:hūc ſtudio iniquitatis defungi nunquam,creſcere rabiem in ſubditos, prorſus eos deſperare de ſalute.* Horum *enim cùm venit in mentē magnopere dextram intendere extremè exercitis inſtructa militia cogitabat, phalanx equeſtris,atque pedeſtres copiæ conuenerant, illa,vt dixi,expectandi meliora de deo nota præeunte .Votorum autē nuncupationē tum ſibi maximū operæpreciū intelligens, adeſſe ſacerdotes ac ſecū eſſe feſtinabat,atq; ſecuriſſimum animi præſidiū.*Ergo *alter, vſus tyrānide propugnatrice,cùm audiret haud aliter quàm præſentia numinis vincere,hoſteſq; fundere anteſignano palo, deridiculum putabat eſſe, verbis ſimul ipſum eleuans &*

irridens. Vates aſciuerat, & circulatores Aegyptios deorum opinione. ſua ſacrificos, & prophetas. ſubinde quorum ea erat prouincia demulſos hoſtiis deos, interrogabat de belli euentu. Illi verò rebus integris victorẽ fore, bellumq́; in manibus eius eſſe concordiſſimè dicere. Prælongi centones, oraculorum quæ tum fuere aliqua auctoritate vbiuis loci: fortunatè omnia volatum auium portendere aruſpices: idem extiſpices, ſalientes fibras admonere. quo pollicitationum fuco factus audacior promouebat caſtra, ac iam aciem dirigebat. Enimuero orſurus bellum ſelectos ex amicis ac ſatellitibus aliquos in lucum quendam ſibi religioſum conuocauit. Nemus erat irriguum & egregiè opacũ. In eo ſigna deorum lapidaria ſculptura variè diſpoſiteq́; collocata: ibi litato de more cereis incenſis, ita illos affatus eſſe dicitur. Iſti ſunt ô ſocij & amici, nobis patrij dij, quos à maiobus in hoc aeceptos annorum longa ſerie colimus. hoſtis autem violato ritu patrio ſenſum habet diis alienum, peregrinum neſcio quẽ vndeuis amplexatus, impoſtura ſignoq́; tanti dei turpiſſimo exercitum cõmaculat: quod illi animos in nos nõ facit, ſed quos ar-

mis

mis aſſumptis offendit,deos. Cuius in ſentē-
tia error inerit deſignator hic dies illius atq;
noſtrarum partiū diis , edocebit. aut enim ſi
vincemus adiutores proculdubio,meritoq́; ſa
lutares deos iſtos exhibebit :aut ſi ille mul-
tos vicerit numero quidem adhuc potiores,
is quicunque eſt, & vndelibet nemini du-
bium eſto quem par ſit obſeruare deum: de-
dere ſe victori præmiúmque illi tradere, &
& peregrinus aut irriſus vſque licèt fuerit,
ſi plus poterit & cognoſcendus & vene-
randus nobis eſt , iis diu valere iuſsis qui-
bus cereos ne quicquam incendimus . ſi vi-
ctoria (de quo non ambigitur) ſteterit à
nobis, ibimus in impios poſtquam vicerimus
hoc loco. Hæc ille ferè diſſeruit. Nobis autem
qui hiſtoriam depoſcimur , impertiuerūt in-
telligentiā eorum non ita multo poſt qui in-
tererant ipſi cum dicerentur.ſecundū quæ ſi-
gnum dedit conferendi manus. Interea verò
dū iſthuc geritur,oſtentū quā dici poſsit om-
nino ſublimius aiūt eſſe viſum circa tyrāni
ciuitates. Nam armatorum Conſtantini va
rias turmas victoria velut potitas obire vr
bes,cū nullus vſquā reuera videri poſſet,ipſa
nimirum imagine oſtenti diuiniore quodam

ingenio futura præmonſtrante. Vt ventum ad manus, eſt & bellum fœdifragus inchoauit, iſthic ope numinis implorata, ſimilisq; argumenti teſſera data, primam hoſtium aciem fregit. Inſtaurata quoque pugnâ ſuperior, pluſquam opima ſpolia retulit cruce præeunte teſtudinem. Ex quo inſequuta hæc ſunt, fuga diuerſæ partis effuſa, vrgens à tergo auctor exercitus. Is ſicubi laborabat, intellecta re, trophæum idem admouebat, atq; præſentiſsimum aliquod remedium. Itaque redire vires, iterúmque ſubſiſtere diuinius. Quocirca ſuis haſtatis cum robore corporis, tum animi virtute & religione obſeruantia præclaris, inſtare ſoli miniſterio crucis indixerat. Erant illi minimum quinquaginta quibus id oneris incumbebat, vti frequentes orbe facto ſtiparent, ac viciſsim humeris comportarent. Hæc imperator longo interuallo poſtquam erant acta per otium explicabat his qui ſibi id negotij ſumpſerāt. Hoc addebat inſuper cōmemoratione dignum. contigiſſe aiebat conflictu medio, cùm turba confertè exercitus ac fragore teneretur, qui geſtabat in humeris inſigne, detrectans præ ignauia certamen vt alteri tra-

traderet euadendi ſpe. Cumq́; alter accepiſſet, hic tutelam reliquiſſet, excuſſum telum eius vtero exceptũ vitã ocyus abſtuliſſe: perfidiæ dantem pœnas & animi puſilli, decubuiſſe confectum: illum ſibi vitam conſeruaſſe, miſsilibus appetitum fruſtra quæ ſublica figebantur ſignifero intacto. quod admirabiliter inter alia multa factum eſſe: breuiſsimo pali cuiuſdam orbiculo ſagittas omnes quaſi collineatas conſtitiſſe. ſed erat ab interitu tutus quiſquis vnquã munus illud inibat. Cuius ego auctor nõ ſum: at ille ipſe imperator vt plurima alia, noſtris auribus infudit. Hic *edita aliquanta hoſtium ſtrage promouit ordines, quem impetum primipili non ferentes, proiectis armis ſe ad pedes* Imperatoris *prouoluerunt.* Illè *de conſeruatione hominum exultans, omnes recepit ſaluos fore.* Alij *peruicacius explorata fortuna cõflictui dabant ſe, uocibus amicis incaſſum apellati. agnita deinde pertinacia regiis immiſſis dedere terga, partimq́; vt aſſolet in fuga cæſi partim ruentes à ſuis confoßi ſunt.* Idcir*co* Imperator *iſte orbum ſe præſidio non diſſimulans, vanos delectus auxiliorum exercitusq́;, vanam deorum expectationẽ expertus,*

 fugere

fugere inhoneſtè non dubitauit. euaſit certè, tutóque loco fuit inſequi prohibente rege quē ſalutem conſequi volebat. etenim putauit intelligentem vbi loci fortunæ ſuæ forent, inſanam audaciam cum ſobrij hominis mente commutaturum aliquando. Atque ille quidem homo perhumanus ac malorum tolerans, iſti non merenti veniam nihil inuidens. Atqui ſcelus minimè compeſcuit, auxit etiam animúmq; ad maiora appulit. præſtigiatoribus operam dedit, ex qua peſte denuo reuocauit audaciam, vt quod de vetere tyrā no vſu tritum eſt, in eum conſimiliter iactare non incongrue poſſes. Durauit deus cor ipſius. iis diſtringens ſeſe præcipitem dedit de ſaxo internecionis. Rex alterius apparatus eſſe rem opinatus interim ſeruatoris nomine agebat ferias. Tabernaculum crucis in receſſu poſitum erat, illic frugaliter & ſanctè degebat deóque ſupplicabat, quo modo illum accepimus antiquſſimum prophetem ex fide ſcripti ſacroſancti extra caſtra tentorium habuiſſe. Aderant religionis obſeruatione atque fidei probati apud illum ad modum pauci. Hoc illi conſuetum erat vbi aliâ acie cum hoſte dimicādum foret. Fuit ille præſecuri-

curitate lentus,& qui nihil abſque conſilio numinis ageret,capto in eam rem tẽpore ſupplicationibus indulgeret, ac deniq; aliqua dei fretus imagine recederet. Exinde tanquam diuinitus afflatus contubernio relicto omnem moram tollere,copias educere,ipſo momento gladios diſtringere iubebat. Hic tum collecta multitudinelegionarij ingreßi campum cædere laſciuiter vſque dum victoria accepta puncto temporis trophæum ponerent. ſic ſe Imperator & delectus omnes ad militiam pridem comparauerat. Huius oculi mentis in vultu numinis ſemper habitabant, ad aliquid agendum eò diuertebant,omnia illius conſilia. Ne multi interirent diligenter ab eo prudentérque cauebatur. Tam enim inimici quàm ſalutem ſui exercitus auebat, & ſuos vti victis parcerent hortabatur. Aequum eſſe natos homines conditionis haud diſparis meminiſſe. Quorum videbat animos incontinenter vti victoria, frenabat auro. Nempe conſtituerat auri penſum cui ſe hoſtis viuus dedidiſſet:atq; ita eſcam generis continendi ſeruandiq; prudẽter inuenerat,quæ cum ſæpe alias & horũ ſimilia ꝑmulta nõ grauatè faceret,

tum verò nulla contubernij cum quoquam neceſsitudine antequam prælium committetur votis operam nauabat: omni animi mollitudine alienus atque corporis, ærumna, ieiuniis macerabat ſeſe, hac via ſibi numen adiungebat id acturus quodcũque propitius opitulatorq́; deus in mentem immiſiſſet. Verùm *ille communem vigilemq́; curam induerat, æque ſuorum cauſſa & aduerſariorũ anxiè preces fundens. poſtquam áutẽ iſte modò fugax ad diſsimulantiam reuerſus, & fœdus icere legesq́; ſibi dari depoſcebat, & eas non niſi ad vitam vtiliter cuiq; accommodatas admiſit* Imperator. *Hic planè inſiſtere placitis præſe ferebat addito ſacramento: ſed clam tamen delectum habebat armatorum, ac ad bellum denuo accingebatur. barbaros externáque auxilia accerſebat, etiam ad deos fideliores adibat ambage longa viarum exquiſitos, quia priores illi fefelliſſent. Omnium erat oblitus quæ de diis ipſe diſſeruerat.* De*bellatorem* Conſtantini *deum aſpernabatur, ac recẽtes multo plures ridiculè inquirebat. attamen iſte aliquando perdidicit quàm arcana quàm cœleſtis inſit in trophæo ſalutari vis, ex quo vincere nouerat alter exercitus,*

tus.Ergo admonuit ſuos non contra tenderẽt modò ſed nec inconſideratè diſpicerent. etenim robore ferox imprimiſq; hoſtile atque aduerſarium. Idcirco cauendum eſſe illum conflictum:quibus imperatis dimicatũ ibat in eum adeò qui iſtius necem vſque antea diſtulerat atque reiecerat.Pro diere pro deorũ copia feroculi multa ſimul militũ manu ex anguia,vitaq́;& ſenſus expertia ſimulachra depromẽtes. Igitur homo pius,ſignum vitale certum mali propugnaculum veluti terrorem oppoſuit multitudini immenſæ, tandiu modicè vſus,dum iura fœderis nõ reſolueret prior.Vt ſubſiſtere hoſtem armaq́; commouere ſenſit, ægrè tulit,& ſublata voce totam ocyus aciem diuerſæ partis inclinauit, deq́; dæmonibus & hoſtibus abiit victor: oſorem numinis & aſſeclas recepto belli iure meritis ſupplicijs addixit. Ita cum tyranno deducti multatiq́; tumultus nefarij ſuaſores. Alij, modò ſublimes expectatione vaniſſima,vnum ipſi deum agnouerunt.Hic deleta impietate lumẽ Solis expiatum, imperiúmque pop. Rom. Oriente ad partem alteram adducto coaluit.Vna poteſtas,atq; vno quaſi capite bene digeſtum corpus emerſit.Reli-

gionis

gionis ſplendor in caligine & vmbra mortis ſedentibus luculentos afferre dies, nulla eſſe malorum memoria, omnes Imperatorem laudare deum vnum ſeruatorémque vnum confiteri. Ille verò dei præclarus obſeruator atque gentium victor (hoc enim cognomentum ex re proprium aſciuerat, data vbicunque ſibi diuinitus in hoſtem victoria) recepit Orientem: vnumq́; iam more priſco ad ſe tranſtulit imperium. Fuit tam diuinæ poteſtatis explicandæ omnibus princeps, quàm vitæ hominum in maieſtate imperij gubernator. Terrorem illum excuſſit vrgentis antea calamitatis, vniuerſos vti ſerena fronte & oculo hilari dudum ſoliciti mœſtitia reſpicerent inter ſe. Qui carmine & choro deum in primis, tum ipſum deinde ac filium, Cæſares appellatos, effuſè dilaudabant. Impietatis & antiquæ miſeriæ obliuio, fruitio præſentium bonorum, atque futurorum expectatio. Publicabantur vt antè apud nos alioſq́; orbis terræ incolas humanitatis à rege atque officij plenæ tabulæ, ſanctiſſimæ leges omnia genera bonorum pollicentes, vtilia ad vitam permittentes plebeculæ. Eccleſiæ autem excipientes viciſſim alia

cauen

tauẽtesq́;, primũ reuocati ſunt ij qui ne ſimu lachra revererentur à præfectis expulſi aliò cõmigrauerant. Qui eadẽ de cauſſa tranſlati erant ad curias muneribus ſoluti ſunt. Dein de ſua recuperabant alij quibus adempta bo na fuerant: ac qui toleranter ipſo iudicij tẽ- pore illuſtrati cælitus ſe geſſerãt, & ad me- talla confecturi ſe deſcenderant, aut fuerant deportati in inſulas, aut ſeruire publicè coa cti, toto illo genere liberi recedebant. Poſtre- mo qui religionẽ obſtinatè defendentes exau thorati erant, ab hac contumelia vindicati conceßione regia vtro frui mallent optio il- lis fuit, vel receptis focis eà qua prius digni- tate eſſe, vel expedito vitæ quietoq́; modo cõ- tentos nulla munerũ offenſione pmanere: ſed illi etiã noxa & nexu liberi qui muliebres operas ignominioſè præſtiterãt atq; ancillati erant ad ludibriũ iudicato. Reſcriptũ ad eos potißimũ attinebat qui ſimiles iniurias erãt perpeßi: at de illorũ bonis plenè interdictum fuit lege, ſctõrũ enim deũ pfeſſorũ in morte bona adire genere pximos, ſi nulli eſſent ec- cleſiæ deferri cauebatur. q̃ publicè ex ærario venierãt vel largitione pfuſa, quicquid itẽ eſ ſet reliqui, redire ad priores dominos. Magna

certè

*certe copia donorum eccleſiis,ſed quæ eorum multitudine vinceretur, quæ populis & nationibus magnifico animo diſpertiebat.*Ideò *noſtri homines rem votiuam prius arbitrati,quæ fiebāt in portione altera imperij illorum ſimilia frui poſſe, beatosq́; tot beneficiis onuſtos,percipientes ipſi,fœlicium eſſe numero volebant videri.* Inaudita *virtutę prorſus atque luci* Solis *incognita prius* Imperatorem *eſſe perſuaſi erant:quorū, vt ea mens extiterit, at omnibus tamē ad partes ſuas facto adductis, ediſſerebat huiuſce fœlicitatis adeo, veriq́; boni principē illū laureæ auctorem, ſe verò minimè teſtatū expetebat.* Hoc *ipſum differebat in ſcriptis,tum Græco,tum* Romano *ore diplomatis vbiq; gentiū dimiſſis.* Quod *orationis robur tum intelligas, ſi videre contingat.* Duo *illa ſunt:alterum ad eccleſias, ad populos vt vrbibus erāt diſſiti alterum.* Quod *vt hic adſcribā, videtur ad hoc inſtitutum mea opinione maximè pertinere,quo poſteritati deſcriptio remaneat ex hiſtoria,& noſtris inde accedat fides.*Eſt *autem de illa ipſa lege regia deſcriptum, quæ ſeruabatur apud nos obſignata ad rei fidem* Imperatoria *manu.*Vict. Conſt. Max. Aug.

prouin-

prouincialibus Palæſtinæ. Olim atque dudũ præſtantia bene recteq́; de potiore ſententiũ omnem ſcrupulum inhibebat. Eo verò diſſidet obſeruatio exacta Chriſtianæ pietatis ab infeſtis iis hominibus, quibus ipſa deſpicatiſſima eſt. Nunc illud dilucidius rebusq́; amplioribus cõſummatis oſtenſum, & quæ quãtáque dei virtus agnitum: legem enim ſanctam fide colentibus & nihil prætergreſſis abundè omnia ſuppetunt, robur in adeundis periculis bonorum ſpe firmiſſimum. ſenſum contra impium habentes, ſimilis inſtituti euentus inſequetur. Nam qui boni aliquid adeptus, eius neq; principatũ aliquem agnoſcit, nec quem colere oportet in animo habet, his quæ dicimus afferet fidem. Quiſquis igitu rſuperiora quæq; dimanarunt ad nos tempora animo verſabit, resq́; geſtas mente intuebitur, reperiet ex æquo & bono ad aliquid agendum aggreſſos id fauſtè perduxiſſe ad finem, ac quaſi demollicula & delicata radice fructũ dulciſſimũ collegiſſe. Quorum autem iniuſtitiæ comes, audacia nullũ cogitatum hominis præ ſe ferre, relegare, deiicere de gradu, proſcribere, iugulare, nullius vnquam duci pœnitentia, nec aciem animi conuer-

conuertere ad præſtabiliora fecit, æqua viciſsim fuiſſe conſequutos. quæ non ab re eue nire cenſendum eſt. Nam *qui meditatum ius afferunt ad actiones rerum, quorum ſem per eſt in oculis potentis metus, illi ſeruata fide quod impendet aut formidinis aut periculi non habent expectatione futuri prius atque potius: non ſi neceſsitatem temporis adeſſe intelligant, quia maiorem expectant & gloriam & dignitatem.* Non *tulerunt ægrè fortunæ iniurias, imò quo nomen celebratius eſt, incidêre in caſus eo grauiores difficilioréſque.* A *quibus eſt contempta iuſtitia, illi melioris in notitiam non venere: qui fidei pleni perſequerentur id intemperanter eos ad opprobrium caſtigarunt.* Haud *ſe propter iudicata & cauſſam puniendi miſeros, aut eos eſſe fœlices qui religionem in tanto diſcrimine retinerent, æſtimarunt: quorum toti exrcitus cecidêre, plurimi fugêre, nullum abſque ſumma clade prælium.* Inde *orta bella, prædæ, pernicies, inde neceſſariorum mendicitas, ingruentiũ malorum congeries: inde impietatis vniuerſæ principat⁹ in quo aut paſsi extrema ſunt, aut inhoneſtam vitam agentes, illam mor-*

te.

te grauiorem ſenſere. Ita ferè cum pœna compenſarunt iniurias. Tantum enim miſeriarum quiſque pertulit, quantum ad legem ſubuertendam inſania promouerat: ac non graues modò vitæ caſus, ſed timor etiam angebat horribilis ſub terra carnificinæ. Cum tanti ponderis impietas homines circunſtaret, periculúmque eſſet ne veluti peſtilente morbo omnia laberentur, & iam induſtriam ſummam requirerent, quam numen aut alleuationem aut liberationem vacuitatémque omnis moleſtiæ attulit? Porrò illud eſſe numen cogitandum modò quod vnum eſt, & vigens ad omnem tempor umæternitatem pertinet. Atqui fatui eſt ex quo beneficentiæ confeſſio ſit expreſſa, illum dicere velle ſublimius. Meam enim operam ad ſua conſilia requiſiuit, atque idoneam iudicauit. Omnem primum formidinem diſſipauit, à mari adeò quod Britanniam alluit (hàc ſe neceſſario quodam ordine mergit Sol) admirabili poteſtate adorſus, vt edoctos homines interceſſore me alliceret ad obſeruationem legis ſanctiſſimæ: ac cùm præiret potens, inclyta ipſa fides augeretur. Ingratus enim eſſe non poſſum gratiæ acce-

*accepta muneris. Quam ego liberalitatem vſq; deputabo:*Hac *vicina* Orienti *loca adire mihi licet.* Orta *verò illa calamitate duriſsima illigata maiores, id eſt, noſtras operas expoſcebat.*Planè *quam animã eſlo ſpiroq́;, & ſi quid intus eſt mentis, ſummo deo deberi à nobis neceſſariè adducor: etſi non ignoro hominum officio minimè indigere illos qui ſpẽ cælicam ſibi conſtituerunt inſequendam: ipſam munito diuinitus loco ſeorſum deponẽtes vtentesq́; eatenus honoribus, quatenus ſe vindicare poſsint à naturæ terreſtris iniuria: difficultates attamen temporum ipſis iniectas inquiſitionesq́;, cùm neq; tenerentur, neque argui poſſent abſurdas, hinc lõgiſsimè arcere noſtra intereſſe puto: niſi ſi ineptum non ſit agnitam illorum tolerantiam atq; conſtantiam animi fuiſſe, iis qui propter religionis cultum hoſce alacriter agitabant, & acerrimè diuexabant, clientem altiſsimi, gloriam illorum & decus haud extuliſſe, vt eſſet omnino præſtantius & optabilius. Omnes itaque, ſiue patrium ſolum verterant, quia diuinos honores & fidem cui ſe conſecrauerant, ad aſperrima iudicia deducti, ſuo quiſque tempore*

minimè

minimè contẽpſerant: ſiue ad ius reſpondendum cenſi erant illo numero qui nunquam fuerant aliâs, ij ad poſſeßiones appellati, atque veterem conſuetudinem, deo liberatori gratiarum actionem danto. qui priuati ſuis & direptione fortunarum enecti ferè, vitam adhuc abiectißimam contemptißimámque traduxere, focis, familia, bonis denique recuperatis, beneficentia altißimi hilares fruuntor. Quotquot inſulas inuiti habitant hac prouidentia noſtra vti ius eſto: vt impediti montibus & ſalebroſa via, mariq́; circunfluo concluſi, in hunc diem, ab immani ſolitudine euadant, ſe reſtituant amicis aſſequuti diu optata. Qui ſordidè tenuiterq́; egere longum tempus, illi reditum quaſi raptum habẽtes, omni ſolicitudine vacui ſunto: nobiſcum intrepidè cùm nos dei ſeruos & iactamus & credimus agunto. Atque vtinam temerè aut audire aut credere nihil accidat alienos errores emendãti mihi. Qui damnati iudicio metallici ſumma ærumna vt eſſent, aut ſuas operas publicè locare neceſſe habebant, commutata cum ioculari otio miſeria, expeditam eorúmque quibus licent omnia vitam adepti, defuncti ope-

rum faſtidiu: aut qui liberum os & gradum amiſère, tanquam longa peregrinatione dignitatem interceptam reſumentes animo læto, in patriam curſum accele-ranto. ſe de virtute militari olim elati, nunc inſolentia iudiciorum deiecti de loco, quòd illis fuit aſſertione religionis & aſſenſione poſterior, iis aut militiæ nomine lætioribus, eodem eſſe ordine, aut ſecundum honorariam miſsionem in nullius eſſe poteſtate liberum eſto. Conſequens enim eſt, illà patientia atque animi magnitudine qui fuerit, qui tot pericula adierit, deinceps eligat otio ne an dignitate frui malit. Quibus autem nobilitas erepta per vim & inuſta iudicij nota huiuſmodi eſt, vt in conclaue mulierculærum vel linariam tabernam protruſi, miſerandum ac deprecandum laborem ſuſtinerent, aut ærario inſeruirent, neque iſtam genus iniuriam compeſcere potuiſſet, illi quo erant prius gradu honoris accepta dignitate ſeſe liberè oblectent. Qui ciuis hanc de ſe deſperanter inierit rationem vti ſeruiret abiecta libertate, ſéque pro libero mancipium re-

pentè

pentè fecerit, ex edicto noſtro priſtinam ingenuitatem aſſumens adito ad parentes, pulſis ſeruitij legibus, etſi ſponte ſuſceptis, munera liberorum obito. Neque *verò exhibendum illud eſt, qua quiſque de cauſſa fortunis euerſus eſt.* Nam *ſiue glorioſum certamen ingreßi animo imperterrito dum ſibi immortalem ſpem facerent, ea in confeßione bonis ſpoliati ſunt, ſiue fide nunquam prodita iſtis ſectoribus, ignotas ſedes habitarunt, ſuáque reliquerunt: ſiue qui minimè capitis arceſſebantur: eandem tamen fecere iacturam bonorum; hæreditatem neceſſarij adeunto.* Legibus *autem eſt prouiſum quî propiores internoſci poßint, ad quos attineat ſors, iique inteſtato vocantur. ſuum itaque ius retinento, ſi defuerint neque vllus ſit heres, eorum dico, vel qui teſtimonium dixere Chriſto, vel profeßi illum ſunt, vel quauis eò pertinente de cauſſa pulſi alio loco commigrarunt:* Hu*iuſce loci eccleſia ex aſſe ſubſtituitor, quam rem ego non ſpero grauem fore vita functis.* Nam *pro qua tot ærumnas adiere non poſſunt, hæredi non omnia bene velle.*

ſed hoc inſuper eſſe oportet explicatum, vt ſi quid ab his legatum erit, illi ſit integrum petere in quem collatum eſt. atque ne quid erationis ineſſe poßit in edicto, iúſque vt ſit peruium omnibus, intelligant omnes, ſeu fundum domiciliúmve ſeu hortos aut quãuis aliam rem illorum teneant, ſibi perutile honeſtúmq; eſſe redditurís ocyus vniuerſa depaciſci. tametſi enim iure nullo plurima multi habeant, arbitramur ea meritò non eſſe repetenda. Illi *dignoſcentes quod, vndéve congeſſerint, ad nos adeant & delictis indulgeri poſtulent, quo prior auaritia animaduerſione frangatur, & deus animæ pœnitentis id eſſe iudicans, mitior ſit in erratis. Sunt enim fortaſſe qui in eas poſſeßiones inuaſerunt, vt ſe tueãtur allaturi (quod haud ſcio veréne dicendum eſt iſtos ita poßidere) nam haud ſe quenquam tum abſtinere potuiſſe, tam vario caſuum difficillimorum theatro. Cùm haſta opes tantas innocentium diſperderet atque diſiiceret, nulláque eſſet proſcribendi & exterminandi ſatietas.* Hi *ſi perſtabunt nóſque de ſuo iure inſtruendo morabuntur, non inultum ferent poſteà. Cùm præſertim iſtam deo* Optimo

Maxi-

Maximo nauemus operam. Idcirco quæ neceſsitas exitioſa coëgit vt adirentur, illa modò retinere minimè tutum eſt, & curamus alioqui rationibus, & exemplis auaritiam omnino imminuendam eſſe. Nam *ſi quid ex his ærarium habebit, non obtinebit vti poſsideat, atque contra iſta dicere non audens quæ iniuria tenuit interuallo, iure concedet eccleſiis.* Ita *quod ad eccleſiam pertinere conſtiterit, hortorum, domiciliorum, fundorum, & aliarum facultatum integra republica & legibus ea edicimus condicenda.* Veruntamen *ipſa loca decora martyrum corporibus, & præſtabilis ab hac vita ſeceſsionis monumenta ecquis eccleſiarum eſſe ambigat?* Ecquis *auctoritate ſua ſecus iubeat? vbi neque donum melius neque acceptior labor & ad vitam conducibilior, quàm hortatore ſpiritu iſthuc omnem diligentiam ſtudiúmque conferre, & quæ iniqua ratione ademerunt ſceleſtiſsimi homines, exhibita denuò eccleſia conſeruari?* Quoniam *autem id eſſe puto perfectæ rationis, vt neque de his taceam, qui ex ærario quicquam licitatione redemerunt, aut ne quicquam donatum abſtulerunt in-*

ſatiabili deſiderio, velim intelligant, etſi huiuſcemodi rerum auctione benignitatem noſtram ab ſe alienauerint, quod eſſe tamen poterit, hàc minimè deſtitutum iri. ſed hac hactenus. Enimuero *quia luculentis apertíſque ſignis altiſsimi vis innotuit, eóque quod egit mea cauſſa adhortando, ſubinde atque adiuuando,* (Nam *temporum difficultatem prementem vndique genus humanum, quocunque ſol intuetur, excuſſam eſſe conſtat) ſinguli vident ac collato capite vniuerſi, quanam illa eſt poteſtas, quæ ſeminarium ſceleris aboleuit atque perdidit, bonorum omnium reducem lætitiam omnes in terras largiſsimè diffundit, & legem iterum diuinam maxima obſeruatione & reuerentia excoli facit. Qui ſe deuouent ad ea colenda quæ decet, iis omnia licêre.* Verùm *illi tanquam de tenebris obſcuris attollentes caput, & ſcriptorum notitiam aſſumentes, cætera vita reuerenter obſeruantia cultúque deum proſequentur.* Regium *reſcriptum ad nos primùm dimiſſum, iſta ſic digeſſerat, ac mox ex lege apud omnes fieri omnia tyrannidis atrocitati & audaciæ modo de-*

do deletæ contraria. Munere regio illi frui de quibus erat in lege ſancitum. Digreſſus *autem inde imperator arduas res incœptabat. Primùm ſingulos duces in prouincias dimittebat, illóſque plurimum, fidei noſtræ deuotos. ſi qui Græciæ æmuli eſſent, iis erat inhibitum litare. Quæ lex in alios etiam priores honorum gradus, ipſámque adeò licentiam præfecturæ trahebatur: aut enim* Chriſtiani *appellatione præſtare oportebat, aut quibus aliter videretur, abſtinere ab ſimulachrorum cultu.* Duæ *poſtea emiſſæ leges non ita diſsimili argumento:* Interdicens *altera, conſuetis inde iam ex more antiquiſsimo ritibus exoſæ ſtatuarum adorationis.* Hoc *cùm in agro, tum in vrbibus, vt neque ſigna magiſterium artis erigere fas eſſet, aut oraculis, & quod eſt in ſuperſtitioſa ſedulitate reliquum, operam nauare, neque penitus immolare, litaréve.* Altera *tollere altius addicta precationi delubra & ſacella, longitudinem producere, diducere latera, quaſi futurum eſſet, penè vt omnes homines inſana illa de*

multitudine deorum opinione dirupta dirutáque, modò neceſsitudinem cum deo cõtraherent. Nam *iſta eſſe mente, cæteríſque locorum principibus vti eſſent perſcribere, ad hoc verò compulit imperatorem animi integritas erga numen.* In *lege id erat quo nulla pecuniarum erogandarum parcimonia ſubeſſet,de regio theſauro ſarta tecta locarentur.* Sed *ipſis eccleſiarum præſidibus horum ſimilia reſcribebat, quæ primùm ad nos data ab eo ſunt in hunc modum,* VICT. CONST. MAX. AVG. EVSEBIO. Adhuc *mi chariſsime frater,impuro conſilio & tyrannidæ huc illuc actis ad miniſtris dei, ſperaui, imò planè ſum adductus, vt crederem eccleſiarum molitiones, aut incuria dilapſas, aut incumbẽte iniuſtitiæ metu minus egregiè factas.* Modo *reddita libertate, déque noſtra republica dracone illo deiecto prouidentia quidem altiſsimi, me verò totius rei miniſtro, quantum ineſſet roboris in numine puto neminem eſſe qui non ſenſerit.* Lapſos *inconſtantia aut formidine quod verè eſt intelligentes,rectam vitæ rationem confido ingreſſuros.* Tu *igitur quibus*

bus eccleſiis praes, aut epiſcopos alios, & presbyteros, & diaconos vbi præpoſitos noſti, vt in id incumbant ſedulò velim commonefacias: incœpta procurent, alia corrigant atque adaugeant. Sicubi ex vſu ſit, noua facienda locent. petes ipſe & alij per te, quæ oporteant à ducibus & prætorio. Quibus vt tibi ſubſeruiãt in his quæ pro tua probitate & ſanctitate dixeris, eſt reſcriptum. Te *mi frater conſeruet deus*

Eadem omnibus omnium eccleſiarum præfectis in prouincia, ſinguli duces hoc ipſum agere iubebantur. Itaque excreuit opus ilicò. Imperator verò acrius diſciplinam diuinam exigebat, & in prouincias vbique diſſeminabat, ad eam reſpiciens errationem in imaginum cultu poſitam, iis qui rerum ſummam antea tenuerant. Subtilius inſuper hortari ſubditos deum agnoſcerent, & Chriſtum quem ſeruatorem palàm inſcribi volebat. Id *reſcriptum (ſcripſit autem ipſe manu ſua) de* Romana *lingua ſumere eſt neceſſe, vt illũ ipſum videamur exaudire proclamantem in hæc verba,* VICT. CONST. MAX. AVG. INCOLIS ORIENTIS.

Quemcum-

Quæcunque ſummis atque præcipuis legibus ſunt à natura comprehenſa, ſenſum quendam non obſcurum præbere mihi videntur ordinis inſtitutique diuini. neque verò dubitant ij quorum mens ingreſſa intelligendi viam ad illũ finem perducitur. Etenim vehemẽs animi defecati conſideratio, atque ipſius ſpeciei idonea comprehenſio, ſynceræ virtutis impulſu ad ipſius numinis intelligentiam rapit. Idcirco ſtudia contraria multorum exiſtimator doctus & intelligens haud committet, ſi videat, vt ſe conturbent. Eſſet enim virtutis ſplendor incognitus, niſi extuliſſet peruerſam vitam deſperatámque prauitas. Itaque extat corona propoſita virtuti, iudicij autem arbiter altiſsimus: ſed ego quàm fieri poterit apertiſsimè enitar explicare de me quid expectem, & quam in manibus habeam ſpem. Qui me præceſſere imperatores, ſorte cecidere propter immanitatem naturæ ſuæ, cùm meus pater omnia benignè gereret; vnúſque deum cum ſumma religione, quam rem cumque niteretur, appellaret. Illi certè quorum ægrotus animus feritatem quam clementiam præoptauit & educauit,

ducauit, hiſce temporibus ad rationem veri euertendam abuſus: denique ad robuſtioris ſceleris vim ita perrexit, vt altam pacem diuinis humaníſque rebus agentibus, ad ciuile bellum inflammaret. Illi verò dixere Apollinem de quodam antro vel opaco penetrali, minimè per hominem, reſpondiſſe, quominus verax eſſet in cauſſa eſſe æquitate ſumma viros in terris. Proinde *falſa vaticinari* Tripodas. *Eadem capillo paſſo afflatu percita ſacerdos: & lamentabatur hominũ mala.* Hoc *quorſum euaſit, inſpicere oportet. Te ſupreme deus appello, qui puer admodũ hæc inaudiui,* Nam *è* Romanis *imperatoribus qui tũ primas habuit, omniũ homo proculdubio miſerrimus animoq; errore inuoluto ſciſcitabatur ab haſtatis, illudq; curioſius, quînam in terris boni probiq; eſſent, cùm vnus in ſacrificulis nimirum inquit* Chriſtiani. *Qua reſponſione mellis inſtar auidè vorata, gladios iniquitatum vindices ad reprehenſione vacantem innocentiam traduxit. Hîc tum protulit edicta quæ ad ſicam aſpicere diceres cruentam multa cede. ſimul ad tormenta procliuem iudiciorum naturam intendere, vireſq; inue-*

inueniendis exerere commonuit. videre tum videre ſanè licuit iſta laſciuia crudelitatis, atque licentia quas in dies iniurias & contumelias ipſi authoritati pietatis attulerit. Hic quem nemo vnquam læſit aduerſarius, iratæ ciuium temulentiæ continentia patuit. Quæ flamma, quæ quæſtiones, quæ ſpecies equulei citra diſcrimen ætatis non erat infeſta corporibus? His certè illachrymata eſt terra, ingemuit vniuerſa complectens orbis ſanguine inquinatus. Ipſa dies obuoluit ſe rei nouæ luctu. verùm quid iſta commemoro? Quæ eſt Barbarorum gloria, qui noſtros illo tempore fugitiuos, & receptos & mancipatos humaniter non conſeruarunt modò, ſed & ſeueritatem morum vt tutò eſſe poſſet, effecerunt. Hanc notam Romana gens æternam obtinebit, quam pulſi imperio Romano Chriſtiani atque Barbarorum transfugæ illi inuſſerunt. Et quid in mentem mihi venit illius fletus & luctus orbis terræ? ſunt illi ſceleris authores vita defuncti turpiter, atque ad Acherontem abiere daturi pœnas ſempiternas. Etenim cum ciuili diſſenſione commiſti genus noménque perdidere. Neque verò ſic eueniſ-

ſet

ſet, niſi prædictiones illæ nefariæ Pythij *feciſſent impoſturam.* Tuam *opem optime maxime nunc imploro, vt clemens & manſuetus ſis eccleſiæ orientis: vt tuis prouincialibus diuturna calamitate exercitis per me curationem adhibeas.* Equidem, *ô ſancte domine, nihil huius ab re poſtulo.* Nam *ego te duce & interprete negotium tractaui abſoluique ſalutiferum, vbique ſigillo tuo protectus, eram prætor laureati exercitus: & ſi me reſpublica vocauerit ex vſu ſuo, eandem viam inſiſtens conſilij tui ducam ad hoſtes.* Propterea *animum tibi meum amore & metu puriſſimè temperatum conſecraui. nomen enim tuum vnicè amo & diligo, potentiam tuam veneror à te mihi ſæpe ſtabilimen fidei meæ demonſtratam.* Itaque *feſtino, ipſe meos humeros ſubſterno, qui ſanctiſſimam ædem tuam inſtaurem, quam profligauit impuriſſimorum hominum importunum ſcelus.* Bene *ſedatum populum tuum pace frui cupio, quantum orbis terræ atque hominum generis intereſt.* Aequali *otio lætentur hi qui aberrant & fideles, hoc enim vinculum coniunctionis deducere in viam poteſt. ne*

quis

quis offendito quenquam, vt cuique lubitum erit ita facito: ſed perſuaſos eſſe oportet qui ſapiunt, ſolos illibatam vitam acturos eos, qui vti in lege tua ſancta conquieſcant, appellantur: qui ſe ſubſtraxerint, iſti mendacij lucos habeant, domum veritatis illam tuam luculentam inhabitamus. Hanc *tu nobis à natura dilargitus es, hoc ipſum precamur nomine iſtorum, vt amicitiæ communis atque concordiæ ſuauitatem perſentiſcant.* Nam *quod ad nos attinet, rerum nouarum nihil eſt: id modò curabo faciendum ex quo omnia compoſita & digeſta eſſe mihi conſtat.*Homines *quidem porrò acti multifariam deerrarunt.* Tu *ne malum ſerperet longius illuxiſti per filium tuum, & memoriam tui refricaſti.* Hoc *tuæ res faciunt vt credam, de tua potentia fideles & innocentes ſumus.* Sol *& luna ſui curſus habent orbitam conſtitutam; neque vagantur aſtra reuolutione acta.* Redeunt *omnino temporum viciſſitudines, ſermone tuo ſtabilita terra conſiſtit.* Ex *temporis enata neceſſitate flatus excitantur, aquæ decurrunt, & vaſta mole fluctuant:*

Mare

Mare limitibus haud refixis aſtringitur. Quicquid terris extat, & Oceano, cuiuſdam ergò mirifici compendij factum & inuentum eſt. iudicio illa tuo ſi non fierent, tanta rerum diſcrepantia atque licentiæ diſcretio, res vitámque hominum iamdiu peruertiſſent. Cùm enim ab iis fuiſſet inter ſe concurſum, homines multò expugnaſſent iniquius: vtique re non intellecta ſic agunt. Tibi *gratias habeo omnium potentiſſime & maxime ſingulares.* Etenim *quantum ſtudiorum diuerſitate humanitas agnoſcitur, eò conſiſtunt magis in his qui virtutem veram amplexantur, & recta mente ſunt diuini ſermonis diſciplinæ. Qui ſe curari vetuerit, id cum alio putare non debebit.* Nam *medendi ars omnibus expoſita remedia pollicetur. Quiſque præſtet hoc integrum modo quod euentum rei ſpondeat: Quocirca nos vtemur accepti boni ſorte, hoc eſt ipſum pacis otium fruemur, nulliúſque præuaricationis conſcij erimus, niſi quam ſibi rem quiſque peperit ac perſuaſit: eò ne lædito proximum quod ab alio animaduerſum eſt.* Il*lum dum licebit adiuuet, alioqui dimittat.*

tat. certamen enim immortalitatis ſponte ingredi, aliud eſt, atque adiecto ſupplicio cogere. Hæc fortaſſe quàm pro mea probitate recitata prolixius. Atqui fidem veritatis abſcondere nolui, præſertim cùm vt audio, nonnulli dicant eſſe deletam lucorum conſuetudinem & poteſtatem caliginis exoleuiſſe. Cuius quidem author eſſe poſſem vniuerſis, niſi grauis error & pullulaſſet, & explodendæ reſurrectioni communi in animus aliquorum inſediſſet. Talia imperator inſtar eximij præconis, & optima laterum vi in ſcriptis edicebat, offucias iſtas dæmonum inhibens, & ad pietatem illiciens. In quibus animum ſuum cum oblectaret, ibi de quodam in eccleſia tumultu relatum eſt quo tranſtulit cogitationem vt ſuccurreret. Iſtud autem ſic habebat, inflata dei gens erat, obq; res bene geſtas venditabat ſeſe. nullus alicunde terror ingruebat, vndique pax & otium dei munere eccleſiam obtinebat. At inuidia collocarat inſidias: intro iam irrepſerat & colloquia ſanctorum obſidebat. Ipſi videlicet epiſcopi dum nugas vnuſquiſque placito diuino prætexit (inuidentia tantum poterat)

quaſi

quaſi aciem contendendo direxere: ac cùm de ſcintilla flamma ſubitò exarſiſſet, ab Ale*xandrinorum eccleſia totam* Aegyptum *&* Libyã, *& ipſam vſque* Thebaidem *remotiſsimam certè, prorupit. iamq́; in prouincias vrbesq́; diſpergebatur.* Hic *non eccleſiæ tantùm magiſtri concertare verbis, ſed etiam in partes abire plebes, his illuc, iſtis huc inclinantibus. ergo eo ventũ eſt his ineptiis, vt in circulis impiorum diſciplinæ diuinæ authoritas irrideretur.* Alexandrini *de rebus maximè arduis ſtrenuè diſſerebant. Iſthæc autem* Aegyptij *quiq́;* Thebaidem *habitabãt, quia iam olim aliud imbiberant aſpernari atque ab his abhorrere.* Vbique *ſic eccleſiæ diſciſſæ labem inde vt ab affecto corpore* Libya *vniuerſa traxerat, & reliquæ prouinciarũ partes valetudinariæ.* Nam *ab* Alexandria *legatio frequens ad epiſcopos: hi ad factionem pellecti ſtudia partium ſequebantur.* De *quibus vt eſt allatum ſummo dolore principis hunc caſum proprium arbitrati, protinus hominem de contubernio, probatum fide, frugique præter alios & prædicatione religionis illuſtrem, pacis arbitrum ad partes* A*lexandriam miſit, adiecit epiſtolam ma-*

f *ximè*

ximè neceſſariam, ipſis nugarum princi-pibus ex qua extaret de ſe omnino dignum memoria teſtimonium, ſuæ curæ aduerſus eccleſiam: epiſtola ſic habet. VICT. CONST. MAX. AVG. A-*lexādro & Arrhio.Rationem contigiſſe duplicem eorum quæ pro rei neceſſitate ſuſtinui peragenda, teſtis ipſe mei motus omnis & conatus adiutor deus. Primum nationum omnium de religione ſententiam in vnam velut habitudinem adducere. Tum orbem terræ tanquam ægrotum corpus acurare. Quorum alterum animi oculo tacitus agitabam: militaribus alterum copiis enitebar. Iſtud enim peruideram, immutatum iri ita facilè ad religionē adducta mente omnium reipub. neceſſitates, vbi dei familiam feciſſem vniuerſam conſentire, votorúmque pro me iſto nomine nuncupationem expreſſiſſem. Sanè. Africæ furor intolerabilis, & quorundam leuitas imprudens, ritum populi diſcidit audaciſſimè in ſectas, atque effecit vt cùm ægritudinem illam vellem ſupprimere, nulláque alius generis idonea curatio videretur, quàm ſublato de terra communi hoſte: cuius animus*

impu-

impurus in conſeſſu veſtro ſanctiſsimo rei bonæ ſemper eſt interceſſor: mitterem qui veſtris hominibus abiuncto ac diſcordabili inter ſe ingenio auxiliares ad concordiam fierent. Poſteaquam *enim luminis vis, id eſt ſacroſancta lex, altiſsimi beneficentia quaſi de ſinu quodam* Orientis *eſt data atque orbem terrarum ſacræ inſtar lampadis illuminat, ego vos atque ſalutis gentium principatum habituros oculis intentis inueſtigabam, animóque perquirebam.* Igitur *à victoria illa celebri & triũpho ſingulari de hoſtibus hoc ſcrutari primũ intendi quod mihi viſum eſt honore præcipuum.* Sed *(ô numen pulchritudinísque iſtius prouidentia gubernatrix) quæ mihi res aurem, imò verò præcordia perculit.* Ipſa *veſtra diſſenſio longè mihi triſtior animaduerſo illhic rerum ſtatu.* Nam *curãdi regula ſeueriore indigetis, & ij tamen eſtis à quibus remedium aliis expectaui: tametſi totius initium rei & rationem cùm putaſſem, per mihi viſa tenuis eſt atque indigna contentione tanta.* Ideo *compulſus ad ſcribẽdum vnanimi ſolertiæ veſtræ, me pacis interpretem & arbitrum honorarium meritò expoſui.*

Quòd enim operam huc ſuam conferēte deo vel in diſsidio maiore poſſem bene vertere tradita viris bonis prouincia, id cum exiguum & leue eſt quod totum diſtinet, non explicabo dirigámue facilius? Hinc igitur audio primordium quæſtionis extitiſſe. Nam cùm tu percontareris Alexander vnumquēque ſeniorum de quodam loco in lege ſcripto vel de vaniſsima quæſtione potius ſententiā rogares, tu quod omnino cogitandum non erat, aut perpetuo ſilentio damnandum ſi cō prehendiſſes Arrhi, iſthuc animum inconſideratè induxiſti. Quamobrem quod erupiſſet iſta veſtra diſsenſio, conflatum concilium eſt & ſancta plebes integri compage corporis abſoluta diſceſsit in partes veſtras. Igitur vtrobique parata veniæ quam rem conſeruus ex æquo & bono cenſebit eſſe, præcipiatis. Illud verò quale tandē eſt? eiuſcemodi nec initio quidem ſciſcitari, neque de his interrogatum reſpondere fas erat. Quæſtiones enim iſtas nulla neceſsitate legis adductas, ab otio contentionéque profectas, etſi pro conſuetudine quadam atque exercitatione fiant, tamen intra conſeptum mentis includendæ & retinendæ ſunt, neque ſtatim

vulgi

vulgi auribus nullo conſilio committendæ. Quotus enim quiſq; eſt qui rerum tantarum tamq́; arduarum vim & facultatem intueri dilucidè aut dignè ſatis interpretari poſſit? Hoc *vt vnus aliquis agat ac pertractet facilè, quantam vulgi particulam attrahet ad ſeſe? vel quis exquiſitam, hoc in genere differēdi rationem lubrica præſertim atque præcipiti via conſectetur?* Ergo *iſto erit oratio cohibenda loco, ne vel imbecilla noſtra natura, propoſita re, cū inde ſe nequeat explicare vel auditorum ingenium tardius quam vt rei comprehenſionem exactam ferat: vtrauis de cauſſa malè cogitare populus aut diuidi diſcindíque cogatur. Quapropter incauta percontatio & reſponſio improuiſa veniam viciſſim ne renuant: haud enim de principe quodam edicto legis occaſio contentionis veſtræ emerſit, aut ſecta noui ritus ac religionis à vobis inducitur. veſtra eadem vnáque ratio eſt, vt ad communionis & ſocietatis fidem deſcendere integrum ſit.* Nam *vobis inter vos in re pertenui diſſidentibus, immenſum populum veſtro conſilio diſpenſari propter alienationem iniquum eſt, accùm non decet tum, nefas eſſe*

planè creditur. Atqui mihi placet exem-plũ veſtræ prudentiæ ſuggerere. Philoſopho-rum (cuius ignari non eſtis) vnum com-mune placitum eſt . & quanquam in effa-tis enuntiatisque diſcordant ac longè diſtãt inter ſe facultate ſcientiæ, nihilominus vno placiti vinculo colligantur, & denuo con-ſpirant. Hoc quando eſt ita, vos dei magni famulos in tali vitæ inſtituto ſimili mente eſſe nónne multo eſt æquius ? Hanc rem di-ligentius expendamus & prudentius. An bene ſe res habet intercedere fratrem fra-tri? concilij reuerentiam diſsidio impio ſe-cari per nos ſtultamq; verborum pertina-ciam? qui de minimè neceſſariis tenuibúſ-que rixamur. Iſta vulgi potius ſunt, atque puerili amentiæ quàm ſacerdotum & pru-dentum naturæ aptiora. diſcedamus à ten-tatione dæmonij lubenter, magnus eſt deus noſter & ſeruator : ille lucem ad omnes communiter extendit. Eius numine, quod ſtudium mihi capeſſere animus fuit, hoc per vos conficere maximè liceat: vt ple-bem alloquendo tum inſeruiendo quædam, tum denique cohortando ad ſocietatem con cilij reducam. Nam poſtquam vt dixi fi-

des

des vna nobis eſt atque hæreſis noſtræ cognitio:præceptúmq; legis in id omnibus partibus incumbit vt in vnam animam vniuerſum concludat: qua de re ſubtili nimis etiam nimium exarſiſtis, illud quia ad vim facultatémque totius minimè attinet, alieniore animo vt ſitis inter vos facere non debet. quod ego non eo dico vt neceſſe vobis ſit qualisqualis eſt illa quæſtio depaciſci quicquam in eam rem. poteſt enim concilij maieſtas aſſeruari vobis illibata, ac per omnia ſocietas atque coniunctio cuſtodiri, etſi aliqua ex parte leuiſsimè diſcordetis. neque enim vna voluntas omnium in omnibus, neque ſingulare ingenium conſilia noſtra diſpenſat. Itaque de numine fides vna eſto, vnica notitia, vnum de deo placitum. quæ autem de minimis ad ſubtiliſsimam rationem inter vos expendere libuerit, hic ſi diuerſa opinione eritis, intus ſunt continenda atque arcanis obſeranda. Vis amicitiæ in primis ac veritatis fides, ipſa legis obſeruantia, ne fluctuetur apud vos. Redite precor in priſtinam gratiam & complexum vterque pro ſe populo redite: vos, at-

que demum luſtratis animis inter vos cognoſcite. ſit enim ſecundum inimicitias vt ſit amicitia iucundior omni depoſita ſimultate: mihi tranquillos dies & noctes curis abſolutas adducite, quò ſit aliqua lucis atque adeò reliquæ vitæ iucunditas. Ingemiſcendum aliâs & profundendis lachrymis indulgendum: ac ne ſine moleſtia quidem vitæ ſpes adeunda. Nam quî fiat vt animo bene firmo eſſe aut conſiſtere mente queam? populo dei meis conſeruis inquam, tam praua tam exitioſa concertatione diſiunctis? Inde verò mœroris mei ſummam accipite. Dudum cùm Nicomediæ eſſem, conſtitueram in Orientem ad vos. Equidem iam bonam partem eram vobiſcum, quando feſtinantem me hoc nuntium de curſu meo reuocauit auertítque, ne oculi percipere cogerentur quod neque ad aures putaſſem admitti poſſe. Quare viam mihi ſternite in Orientem concordia veſtra quam obſtruxiſtis importuna diſcordia: facite vt poſſitis & vos & plebes exultantes aſpici, próque ſociali amore & fœdere gratias elegantes excelſo deo reddere. Sic homo pius eccleſiæ pacem hac epiſtola procurabat, cui

non

non ſolùm fauens,ſed vir ex animo dimittentis etiam probus, vtq́; eſt dictum,religioſus operam deuinxerat . at erat quam vt quicquam poſſent literæ malum omnino robuſtius & iam decertantium rixa auctior, cùm ſceleſtus impetus omnem prouinciam Orientis peruadebat.Hic inuidentiæ cuiuſdã & maligni dæmonis in eccleſia labor.

FINIS SECVNDI
libri.

EVSEBII DE VITA Conſtantini Imperatoris, liber tertius.

ITa genius ille peruerſus oſor recti, eccleſiæ fœlicitatem præ inuidia minimè ferens, procellam temporis atq; turbinem pacis, ciuilem tempeſtatem excitauit. Etſi non commiſit ille deo chariſsimus Imperator, vt eorum quæ pertinerent ad ſe nō ſatageret: quin contra quàm ante paulò inceptaſſet inclementia duritaſq; tyrānidis omnia moliens, nullo aduerſario, nullo hoſte abiret inferior. Nam qui longe aberāt ab eo qui ſolus eſt, vi & neceſsitate inductos adſtringebant illorum deorum cultui qui nuſquam ſunt. Ille nullos eſſe penitus oſtendens ad huius intelligētiam qui eſſet appellabat. Hi ſermonibus exhorrendis de Chriſto cachinum ſuſtuliſſe non negant. Ille gloriabatur ea maximè cru-

ce te-

ſe totúſque erat in tutela eius quam figebat impietas maledictis. familiã Chriſti diuexabãt nulli vel lare vel focis relictu, in quos ille reduces cõuehebat. infamauerãt hi, viros ille ſingulares imitandóſque proponebat: bona publicabant & fortunas euertebant hominum proborum, ille congiario cumulata reſtitui curabat. Hi calumnia vſi ſunt aduerſum epiſcopos, at eorum ille virtutem admirabilem honoribus, ipſos adeo conſultis & tabulis omnino ſplendidiores effecit. Hi ſolo adæquarunt omnia puluinaria, aras, ædiculas à culmine proſtrauerunt. Ille in ſublime tollere magnificè, locare nouas ex ærario ſuo mandabat. ſacroſancta volumina flammis abolere illi, cũ multiplicabilẽ eorũ ſeriẽ iſte redimi de ſuo iuberet. Illi conuentũ pontificũ vſpiã eſſe vetuerãt. Iſte omniũ gẽtium epiſcopos ad ſeſe cõuocabat, interiore palatij domo frui & menſæ comites eſſe dignabatur. Illi venerabãtur imaginũ munere dæmonas, iſte errorem nudabat & ſyluam inutilẽ donariorũ ius quibus eſſet ex vſu ꝑpetuo diſpertiebat. illi domicilia deorũ ambitioſius excolebant, iſte ea potiſſimũ deſtruebat quæ pretij quãtiuis eſſe ſuperſtitioſis arbitrabatur. flagitioſo

cruciatu

cruciatu dei familiam perdebant. Hos ipſe maleficos quantum pro numinis lenitate coercebat, huic martyrum memoria recolenda nihil antiquius. Illi pium genus hominum palatiis abigebant, hic eò præſidens erat, ex ſententia beneuolos & amicos fore intelligens. Hi ſordibus obnoxij, morbo Tantalico animum ſubegerant: expanſis ille magnificè & regiè theſauris omnia largiter abundéque diuidebat. confectæ cædes ab iis infinitæ, aſpiciebantq́; ad haſtam ſolùm & proſcriptionẽ cùm Imperatore Conſtantino iudiciorum enſis vſque pependerit intactus. Etenim in ſua quæque municipia diſtributæ nationes paterna magis neceſſitudine quàm neceſſaria iuris regula tractabãtur. ad quæ reſpiciens aliquis haud immerito dixiſſet iniri nouellam vitam ſibi videri luce inopinata illuminãte caliginẽ, tamen opus agnoſcere deificum: confertis impiis ex æquo Imperatorem vnum immiſſum. Nam poſtquã neque viſa neq; tradita ex hominum memoria in eccleſiam auſi ſunt, exempla noua inauditaq́; per ipſum deus edidit vt par erat, atque miraculum virtutis Imperatoriæ nuperum nouitiumq́; dici poterat. apud omnes

Chriſtũ

Chriſtum dei cēſebat inprimis. Id liberè nec appellatione ſalutifera occulta. Námque lepidè ſciteq; de ſe in eam rem dicens, in vultu modo impreſſerat inſignem illam notam. Modo ſe oblectabat illo trophæo: ſed in tabula quoque editiore loco in veſtibulo palatij poſita proſtituit omnium oculis incumbens (vt in pictura licuit) capiti ſuo ſalutare: feram autem hoſtilem & eccleſiæ Chriſti opera tyrannidis oppugnatricem, ſpecie draconis in præcipitium delabentis. Ipſum enim flexu multiplicabili vel anguem vel dracone̅ oracula noſtra dictitant. Id eſt quamobre̅ infra pedes miſſili traiectum atque in profundum ruentem pictatio cerato prodiderat. innuens quanuis occultè, noſtri generis aduerſarium occidione occidiſſe, cum vi trophæi ſuprà collocati ad caput in præcipitem internecionem iret. ſenſus hic erat in imagine atque florido colore latens. Me ſanè tanti acuminis admiratio inceſſit, quàm deliniabat ea ſpiritu ſuggerente quæ de fera vates ipſi proclamarunt: nempe admoturum deum gladium magnum & horribilem draconi, hoc eſt ſerpenti fugitiuo, diſperditurumq; de mari draconem. Hanc imitationem veri pictoru̅ vmbris

*bris in imagine depromebat,hocq́; cum ſum-
ma animi voluptate agebat.* Illũ *verò oppi-
dò cõmouit eccleſiæ* Alexandrinorũ,Thebai-
*dis,*Aegyptiq́; *peſtifera turbatio malignitati
quidem & inuidia perfecta.* Nam *in epiſco-
pos epiſcopi, plebes in plebẽ ibat in vrbibus:
ac parum abfuit quin & coirent & contun
derent ſeſe. quidã mẽte capti & deſperati co
nari nefanda,regias imagines moliri aude-
re.Quæ non tam impulerunt ad iracundiã
quàm dolorem* Imperatori *quẽ de ſeuera illa
inſania dementiáq; cœperat, exulcerarunt.*
Hunc *morbus alius prælõgus difficiliſq́; præ
uerterat de feriis paſchæ antiqua diſcordia:
partim aiebant inſequendam conſuetudinẽ*
Iud*æorum:partim non eſſe committendũ vt
hora nõ obſeruaretur exactè illorum errore,
qui euangelij gratia alieni eſſent.*Proinde *lõ
go iam tempore nuſquam idem ſentiẽte po-
pulo,magna confuſione diuini ritus, iſtam
peruerſionem temporum maximos afferre
motus his qui feſtum ſolennemq́; diem age-
rent:aliis, cùm ſe ieiunio & labore ma-
cerant,alij, laxantibus ad otia & ſe remiſ-
ſioni tradentibus.* Ex *quo factum eſt vt adæ
quato diuortio malum eſſet inſanabile. ſoli
verò*

verò nihil non facile potẽti deo paratum ad ea ſubſidium erat vno in terris beneficentiæ miniſtro Conſtantino. *Qui cùm de his allatum eſt & ſe cognouit infecta re nequicquam reſcripſiſſe, colligens animum niſi debellato cum hoſte quanuis obſcuro totam eccleſiam perturbante, quieſcẽdum negauit.* Inde *quaſi agmine quadrato diuinitus ad eum ducturus agere conuentum orbis terræ, frequentiam epiſcoporum honorariis literis comparare atque eniti.* Neque *verò ſimplex erat iuſſum, adiuncta regia voluntate & nutu.* Hos *enim publicè dimitti fecerat, illos inſtratorum iumentorum multitudine adiuuerat.* Vrbs *iſti concilio deſignata non incongruè,* Bythinorum *gentis vna, de nomine victoriæ* Nicea *appellata. quo igitur loci primũ cõuolarat mandatũ, oẽs vt à carceribus alacres accelerare curſum. Nã trahebat ſiue boni ſpes, ſiue cõmunio pacis, & rei nouæ illius domini vultus. Vbi conuentũ eſt, ilico diuinum opus aſpici: ſiquidem non ſolùm animis at etiam locis & regionibus abiuncti quantum populi remoti inter ſe diſtant, illuc coiuere. Hîc vna ciuitate quaſi corona immenſa ſacerdotum variè cõſerta*

floribus

florib⁹ habebatur. Ergo tota Europa Libyes & Aſia quibus eccleſiis refertæ erant earum in vnum locum viri primarij, hoc eſt ipſæ miniſterij dei primitiæ venerant. Tum edicula præcaria quodam veluti numine capacior, admittere & Syros & Cylices, & Phænices, & Arabes, & Palæſtinos, Aegyptios inſuper & Thebanos & Afros & à fluminum diuortiis interiecta patria profectos. Perſa aderat epiſcopus & Scytachoreæ non deerat: electos emiſere Galatia Pāphylia Capadocia Phrygia Pōtus & Aſia. Verùm iſthuc etiam venere obuiam Thraces Achei Macædones Epirotæ, atque multo iis ſiti remotius. Spano ille percelebris vnus erat iſto loco conſeſſor. At tamen ſenio impeditus epiſcopus Imperatoriæ ciuitatis adeſſe non potuit, ſed illius ordinem præſbyteri ſuppleuere. Talem poſt homines natos vno concordiæ nodo alligauit vnicam corollam ſeruatori Chriſto, quam ſingulare monumentum gratiæ de victis hoſtibus & exemplum apoſtolici chori ſeculo noſtro poſuit: ſic enim accepimus, horum tēpore coiſſe religioſos ex omni gente homines, in quibus Parthi, Medi & Elamitæ, quiq; Meſopotamiam Iudæam Capadociam Pontum

aſiam

*Aſiam,Phrygiamq́;,& Pamphyliam inco-
lerent, Aegyptũ etiã & Libyæ partes ad Cy
renen.Huc perægrè profecti aderãt,cùm Ro-
mani tũ aduenæ Cretẽſes & Arabes. Iſthuc
modo non aderat, tantus ex miniſterio dei
conuentus vt appellari poſſet. Hoc in cœtu
fuere epiſcopi ſupra ducentos quinquaginta:
quos qui ſectabantur presbyteri,diaconi, &
vniuerſi ordinis aſſeclæ, ſi ad alios adiun-
gas,vix numero comprehendes. Ibi qui diui
num munus obiere,doctrina alij diſciplinisq́;
præſtabant, alij modeſtia,abſtinenterq́; &
toleranter acta vita.Horum medij nonnul-
li,quidam ætate venerabiles, iuuentute ve-
getaq́; mente præſtabiles alij, & in ordinem
aſcripti nuper alij,quibus ab imperatore cõ-
meatus largè omnibus ſuppetebat. Cùm dies
affuit ad concilium præſcripta, in qua reſcin
denda erat opinionum ambiguitas, in ædem
palatij medioximam cum magnitudine,
tum poſitione ſubſelliorum ad vtrumque la-
tus atque ordine multiplici ornatiorem,ad-
uocati conuenerant,ac ſuo quiſque loco con-
ſederant. Poſtquam aptè ſeſſum eſt,taciti o-
mnes ingreſſum regium expectare opeririq́;.
Venit intro primùm vnus atque alter ex re-*

giis tum deinde alius. Etiam præiere nonnulli non armati vel haſtati, ſed amici præcipui & fideliſſimi imperatoris. dato ſubinde ſigno aſſurgentibus vniuerſis, vt aliquis à deo nuncius ibat meditullio ſpatij, fulgore muricis ardentiſſimóque lumine collucens: auro præterea, gemmiſque prælucidis illuſtris, vt é corporis ornatu: ſed animam religio & dei timor exornabat, vt ex oculis tellure commoratis, rubore in vultu, & ipſo ingreſſu vnuſquiſque poterat æſtimare. Idem ſpecies, ac cum nemine conferenda proceritas aſtantium duntaxat, idem pulchritudo oris, idem membrorum decor, idem robur inexpugnabile prædicabat: quæ cum morum modeſtia & facilitate coniuncta, nobilius ingenium quàm dici poſſit, afferebant. Vt verò conſtitit ad initium primi ordinis, ſella quadam ex auro modica parata, non prius in ea ſedit, quàm annuiſſent epiſcopi. Quod ſecundum imperatorem ab omnibus eſt factum. Itaque primas habens dextri epiſcoporum ordinis ſurrexit, regémque modica oratione alloquens ad extremum

ſingu-

ſingulares hymno gratias egit omnipotenti deo, qui quamprimùm ſedit,in eodem ſilentio tenuere omnes in regem oculos. Ille demum aſpectu lepido ſerenóque diſpiciens, coacta intus ad ſe mente, ſic eſt leni & benigna voce exorſus: Mihi quidem id poſtremum votum erat amici, veſtro choro aliquando vti frui liceret. Hoc cùm ſum aſſequutus vniuerſitatis huiuſce regi gratiam illam fateor debere, qui mihi rem præſtitit omni expectatione meliorem. Vos, inquam, vno loco eandémque ſententiam omnium videre. labem igitur inuidia dignitati veſtræ minimè afferat, neque deleta funditus impietate atque tyrannide præſidio numinis,conſpergat opprobrio legem diuinam genius improbus. Mihi ita videtur: omni pugna grauiorem & acerbiorem, tanquam ciuilem in eccleſia diſſenſionem, prorſúſque triſtiora hæc eſſe, quàm quæ foris eueniunt. Itaque ſuperatis aduerſariis ope cœleſti hoc reliqui mihi faciebam, gratiam deo referrem, quorúmque eius cauſſa vindex extitiſſem, hiſce demum gratularer. Cùm de veſtro

diſsidio præter ſpem audiui primùm. Quod ego nuntium alteri ſecundum non feci. Verùm iſtam prouinciam curationis hercle precariam depoſcens, ocyus accerſiui cunctos: qui me cetus valde reficit & recreat. Tum autem mihi vita contigerit ex voto ſi videbo conſenſum atque conuenientiam animorum: vnum pacis & concordiæ omnia dirigentem concentum. Vos huius eſſe laudatores oportuit, qui conſecrati deo eſtis. Rem igitur amici ne protrahite, cauſſam diſcordiæ inde iam tollere occipite quo modo miniſtros altiſsimi oportet, nodum paci noxium reſoluite. Quod à deo conſtitum eſt hac vna ratione inſtiteritis, & mihi gratum præcipuè feceritis. His Latine *dictis vſus eſt interprete, ſuámque rationem concilij præfectis explicauit. Quo initio partim accuſare proximos, partim querelis admiſtis ſeſe purgare. Hæc vtrobique primùm dicta quamuis obliquè magnáque totius negotij obſcuratione, tamen benignè patienterque audiuit, & intentionem ſingulorum pedetentim accepit. Atque vices alternans ab his cùm modo ſtaret, nunc contrà faueret illis, adduxit paulatim contentè altercantes.*

Nam

Nam alloquens vnumquemque Græcè (cuius eloquij non erat expers) atque modicè, ſuauis ille quidem & dulcis eſt habitus: hos perſuaſos, exoratos alios alióſque laudatos, omnes impellens ad concordiam. Vſquedum vna mente & ſententia, de quibus antè controuerſum erat vti conſpirarent, vti fides vnica minimè diſcors, vti vnum tempus apud omnes eſſet in paſchate peruicit. Conſultum ad authoritatem & vim vniuſcuiuſque manu ſubinde obſignatum eſt: hiſque trāſactis alteram victoriam de hoſte eccleſiæ reportare dicens, ea cauſſa ſolemnem diem atque triumphalem egit. Tum ſe regni viceſimus ille annus abſoluto curſu retulerat ad idem caput. Hoc temporis & populi frequentia, & nundino celebre fuit. Epiſcopis imperator ipſe conuiuator & compotor: ac ſi per eos dignum deo ſacrificium perſolueret. Epiſcopus aberat à conuiuio regio nemo. Cuius illud explicari ſatis nulla oratione poteſt. Armatorum corona enſe nudo in veſtibulo regiæ ſtationem habebat, inter quos ingredi ſecurè domum vſque interiorem poterant. Ibi diſcumbere nonnulli, quidam ſe ad quietem componere: profectò ba-

ſilicæ Chriſti ſpecies aliqua atque ſomnium, quòd plurimum à re abeſſet, apparebat. Ac *poſtquam in conuiuio cuncta magnificè, omnes amplexatus imperator ad priorem magnificentiam hoc adiunxit, vt ordine ſuo quémque munere donaret hoſpitali. Qui non aderant, huius ſenatus vt meminiſſe poſſent effecit epiſtola, quam iſto rerum commentario quaſi cyppo deſcriptam apponemus.* CONST. AVG. ECCLESIIS. Ex *facili reipublicæ noſtræ curſu, quanta benignitas inſit in diuino potentatu perdidici.* Idcirco *putaui mihi ante omnia id enitendum eſſe, vt in eccleſia fides vna fœliciſſimi populi, ſyncera charitas & religio aduerſus authorem omnium deum nuſquam diſcrepans obſeruetur.* Hoc *quia niſi titubanter & incertè ſi non omnes aut plurimi ſimul epiſcopi coïſſent, eſſétque de his diiudicatum, quæ ad ſanctiſſimum ritum ſpectant, eſſe nullo modo poterat: eam ob rem ego tanquā de vobis aliquis vbi frequentiſſimi cōuenere, aſſui.* Nec *enim inficias eo, quæ res eſt mihi multo iucundiſſima, veſter eſſe conſeruus.* Itaque *de omnibus eſt*

quæſitum

Quæſitum ſedulò, donec eluxit illud vniuerſorum conſenſione quod inſpectanti numini probatum eſt, vt ambigui vel illius generis quod diſsidium inuehat, reliquum nihil ſit. Hic cùm eſſet agitatum de feſto die paſchatis in eam ſententiam itum eſt; omnes vbique gentium hoc nomine celebrem habere diem vnum eundémque, bene eſſe. Quid enim pulchrius aut grauius accidere nobis poſsit, quàm aperta ratione & vno ordine conſtanter obſeruare illum diem, ex quo immortalitatis expectatio tradita? Primùm iſtud indignum viſum eſt, haſce ferias ex conſuetudine Iudæorum *agere; qui manus ſuas impuriſsimo ſcelere polluerunt, & animo cæco pro merito oberrant: cùm præſertim liceat abiecta gente iſta rectius, quem primum diem ex tormento crucis adhuc obſeruauimus, ad eandem rationem in futurum omne tempus exporrigere. Poſtea nihil nobis cum inimiciſsima* Iudæorum *natione commune ſit, à ſeruatore noſtro alteram viam accepimus. Et ſunt ritui ſancto decentia & legitima curricula, ad quæ aggreſsi iſtam conſcientiam turpitudinis ablaqueabimus,*

ô fratres. Eſt enim profectò abſonum iſtos ita iactare; nos doctrina ſua prætermiſſa ſeruare iſthuc non poſſe. Quid autem iſti demum recti videre queant, qui trucidato hero, flagitioſo parricidio admiſſo, lymphati, non ratione, verùm impetu potius incitati, quocunque perduxerit innata rabies, hàc ſequuntur? Vnde veritatem etiam hac in parte non vident, atque errore inemendato eodem anno alterum paſcha celebrant. Ergo *ſequamur iſto morbo animi aberrantes illos? Qua precor iſthuc gratia?* Nam *vno vertente anno bis eſſe non feremus.* Et, *ſi ne hoc quidem propoſitum eſſet, huc animo diligentia, ſtudio, voto denique ſemper incumbere debebatis: integritatẽ veſtram cũ moribus improbiſsimorũ hominũ nullo cõmercio con iunctam videri.* Præterea *conſiderare hoc oportet, vt in tanta re atque die feſto ſingulari, quicquam interuenire diuortij nefas eſſe.* Nam *ferias vnas huiuſce noſtræ libertatis & tormenti ſacroſancti ipſe ille tradidit aſſertor, ac vnam collectam miniméque diſsitam eccleſiam ſuam voluit.* Eius *partes quanquam locis abiunctæ ſunt, vno ſpiritu quod eſt cœleſte numen, nihilominus*

inca-

incaleſcit. Hoc verò pro veſtra prudentia cogitate quàm graue, quàm minimè decens eſt, alios indulgere conuiuiorum delitiis, alios id otij dies eoſdem ieiuniis addicere: ſecundum paſcha, feſtæ alios remiſsioni ſeſe dedere, cùm aliis eſuriales ex conſtituto feriæ ſint agendæ. Quare voluit hoc emendari prouidentia, & ad vnum exemplum reuocari: quam rem à nemine exiſtimo ignoratam. Iſtudq; ita corrigendum eſt, vt cum parricidis heriq; interfectoribus, omnino nulla communio ſocietatis eſſe debeat. Eſt autem elegans inſtitutio quam ad Occidentem, Meridiem & Aquilonem, *quibuſdam etiam locis ad* Orientem *in eccleſia eſſe conſtat.* Propterea *ad ſummam pertinere omnes arbitrati ſunt, egoq; nihil horum mihi diſplicere ſpopondi, quo iſta libentius acciperentur à vobis, quæ* Romana *vrbs, Africa, Italia vniuerſa, Aegyptus, Hiſpania, Gallia, Britannia, Libya, tota Græcia, Pontus, Aſia, Cilicia, iudicio vno, vna conſpiratione retinent. Ea loca non modò eccleſiarum multitudine ſuperare, verùm etiam eandem communemq; voluntatem animorum eſſe velle, rem ſanctam exiſtimare debetis. Hoc profectò vi-*

ſtò videtur recta ratio poſtulare, atque nullum cum perfidia Iudæorum *coniunctionis vinculum habere*. Vt *ſemel dictum ſit, ita omnibus eſt viſum, ſacrum diem paſchatis eundem eſſe, neque enim oportet illam ſanctitatem aliqua diſcrepantia infici*. Cui *ſententiæ aſtipulari ſatius eſt*. Hæc *cùm ita ſe habent, háncce gratiam & cæleſte mandatum recipite æquis animis*. Nam *epiſcoporum conſeſſu venerabili, quo quídque conſilio fit, omne acceptum numini refertur*. Ideo *fratribus, vt acta ſint hæc exponere, noſtrámque diei ſacro ſanctæ rationem atque obſeruationem admittere debetis, vt cùm venerim ad vos, & inſtituta veſtra diu mihi deſiderata viderim, vnum diem, hoc eſt haſce ferias celebrem vobiſcum, ac iſto genere vobiſcum etiam cenſear*. Illud *enim intelligam, atrocitatem & acerbitatem diaboli, cæleſti poteſtate, mea quidem interueniente opera deletam, fidem veſtram atque concordiam apud omnes maximè vigere*. Vos *dilectiſsimi fratres conſeruet deus*. Huius *ponderis epiſtolas ſingulas dedit in vnamquamque prouinciam, vt tanquam in ſpeculo ſyncerita-*

tem

tem mentis inſpicerēt. Cùm *autem erat iam concilium dimittendum, verba fecit ex compoſito ad epiſcopos vno omnes die appellatos.* Hoc *conſiliū eius fuit, vti pro ſe quiſque pacem eniterentur, controuerſias ablegarēt, atque omnem vbi quis exiſtimatione doctrinæ præſtaret inuidentiam: in vnius virtute publicum bonum eſſe, modo inſignes illi de ſe modicè ſentirent: quiq; natura eſſent imbecilla, benignè cederēt iis: quia quod abſolutum, idem vbique rariſſimum ſit: viciſſim veniam darent impingentibus adminuta quædā & humana quæ ſanè multa ſunt, hunc concentum diſcordiæ expertem maximi pendentes.* Nimirū *vt cachinni occaſio tolleretur ab his qui legem ſanctam vexare maledictis vſq; paratiſſimi ſunt.* Tametſi *enim omnes ſaluos fieri maximè oporteat, (ſi noſtræ rationis æmuli ſint) conſiderent, haud omnibus ex æquo fore diſciplinis imbui.* Q*uidam menſarum aſſeclæ nihil amittere tempeſtiuum: prenſare alij malunt, & honoribus obrepere: iungere dextras alij reſalutaréque: lautiis alij delectantur, ac omnino pauci literarum amatores, amiciq; veritatis.* Idcirco *medici inſtar, vt*

quidq;

quidq́; cuique accommodatum erit, hoc ſalutis cauſſa tribuere, quò planè doctrina ſalutaris inter omnes vbique floreat. Horum *primùm admonuit, atque ita deſiit loqui, ſupplicarent obnixè deo precesq́; pro imperatore diligentiſsimè funderent. Quibus digeſtis ad ſua redire quemque permiſit, omnesq́; lætanti animo ad iter ingreſsi ſunt.* Cæ*terùm mens vna omnium ad concentum intenta coram imperatore, tanquam ſingularem molem corporis homines adeò diſsitos habebat.* Exultans *igitur optimè atque fœliciſsimè adminiſtrata re, literas ad eos dabat, qui ſenatui non interfuerant, vt ij fructum longè fœcundiſsimum legerent ipſi plebi ne exceptis quidem agricolis ampliſsimum & vberrimum congiarium diuidebat.* Hoc *ille modo viceſimum imperij vertentem annum excolebat. atqui pacificis vniuerſis, inter* Aegyptios *illa contentio erat, in qua nihil æqui ineſſe poſſet, atque imperatorem ſi non incenderet ad iram, tamen admodum perturbaret.* Itaq; *patres appellatos & altiſsimi prophetas, honore deniq; præcipuo ſemper habitos iterum aduocauit, toleranterq́; vt antea interceſsit: ornauit etiam*

muneri-

muneribus iterum: diarium per epiſtolam miſit, atque placita ſenatus à ſe confirmata obſignauit. Poſtremo obſecrauit, vti conſenſionem tenerent, eccleſiam ne contruncarent, extremique iudicij recordationem reſumerent. Hæc omnia reſcripto ſingulari. Sed infinita generis huiuſce dedit alia plurimis epiſtolis, illa diſpenſans ordinánſque admonitis epiſcopis, eccleſiæ quæ commodare poſſent. Plebem etiamnum alloquebatur, eſſe fratres illos & conſeruos eccleſiæ homines dictitabat, homo ipſe beatiſſimus. Iſthæc autem inſtituto peculiari perſequenda aliâs, ne quod agimus, hoc eſt hiſtoriam conuellant. Aliud in hominum memoria multò maximum poſtea exequutus eſt. hoc verò eſt eiuſmodi, dominicæ reſurrectionis eximium fœlicémque illum locum, venerabilem omnibus, atque precioſum in primis eſſe reddendum ſibi duxit. Aedem porrò ſacram moliri, haud impiè iſtud, at impulſus ab ipſius ſpiritu ſertoris. Impuriſſimi quidam, aut omne dæmonum genus eorum vſu & opera potius id ſibi negotij dederunt, inſigne monimentum illud immortalitatis obliuione ſempiterna,

tene-

tenebriſque obruerent: in quo, radiatus angelus, ille qui è ſummo cœlo venerat, lapidem reuoluit ab illorum mente qui duruerant in ſilicem, viuentémque in mortuis adhuc eſſe crediderant. In quo, *mulieribus ea retulit, pro quibus euangelia deberi fatendum eſt.* Omnino *lapidem amouit ab animis illarum, ex quo fide eſſe nulla cœperant ad honorem gloriámque requiſiti.* Salutis *antrum quidam impij ſceleſtique, ex hominum memoria depellere parum erudito conſilio, atque obtegere veritatem decreuerant.* Ibi *multis ærumnis alicunde importata terra locum operiunt, altéque attollunt.* Exinde *ſtratum lapide aggerem ita adornarunt, vt infra ſideret ille ſpecus atque prorſus abſorberetur.* Hic *quaſi confecto negotio infame animarum ſepulchrum extruxere ſupra, ſeceſſum vmbrarum tenebricoſum ſalaci genio veneris addicentes, impuráque ſacrificia prophanis altaribus inſtaurantes.* Haud *enim aliter euenire poſſe, quàm ſi tam ominoſa, tam ſpurca rituum lege ſpecum illam ſalutis opprimerent.* Nam *miſeri non intelligebant ſe aduerſari naturæ, cùm putarent*

tarent illum qui de morte lauream eſt reuinctus occultum ſinere, id pertractatè à ſe confectum & adminiſtratum: vel ipſum terras illuſtrantem ſolem veterem viam ingreſſum generi vniuerſo incognitum relinquere: præſertim cùm inde animos illuminet, atque mundum repleat ardore & ſplendore diuina vis. Etſi *impiorum illæ contra veritatem machinationes diutiſſimè permanſere, nec* Imperator *aut prætor vſpiam idoneus habitus eſt, hoc excepto vno amantiſſimo dei regnatoris, afflatúque tum incitato.* Qui *quem locum prædiximus inſidiis & congerie hoſtili non paſſus eſt immergi, obliuioníque & ignorationi tradi.* In *tanta quidem perditorum malitia nunquam præuaricatus eſt; at appellato & implorato numine luſtrari locum iubet.* Vi*delicet eius ratio ita erat.* Id *inquinatum perditè aduerſaria manu ſentire opem ipſius debere. ſimulac imperatum, machinæ de ſummo prouolutæ coæquari ſolo, ſolui rumpíque dæmonum imagines atque erroris ædes.* Atqui *præcipuus aut extremus ille minimè fuit labor.* Man*dat e-*

dat enim denuò imperator longiſsimè reliquias huiuſce loci ligna, lapides amandari, quod eſt penè cũ dicto conſummatũ, verùm neque illud ſatis. Nam *ſolum inauguratum & altè defoſſum exportata, quaſi dæmonũ colluuie ſorderet, humo curauit & ilico abſoluit: hic cùm diuerſum ſubinde pateret æquor effoſſa terra, præter ſpem ipſum extitit, excellens ſanctumq; reſurrectionis ſalutiferæ teſtimonium. cuius ſimilem ſpeciem accepiſſe antrum viſum eſt, quia tenebris immerſum rurſus in lucem prodiiſſet.* Vbi *qui ſpectatum adirent explicatè ſeriem miraculorum oſtendebat, & omnino melius quàm vt vlla voce fiat reſurrectionem ſeruatoris aſſeuerabat.* Poſtmodum *edicto pio, regio tamen ſumptu ad antrum conſtrui templum iubet, vt ſi futuri certus ad hoc agendum iamdiu animum appuliſſet. tum præfectis in* Oriente *mandat opus erogatione largiſsima cùm ſublime diuitiis, tũ magnitudine inſigne.* Epiſcopo *tenenti* Hieroſolymis *eccleſiæ gubernacula reſcripſit, vt inſequitur.* In *quo ſaluberrimã fidei rationẽ clariſsima voce ſignificat.*
VICT. CONST. MAX. MACARIO. *Tanta eſt dei noſtri benignitas, nulla vt ver*

*vt verborũ officia præſente miraculo digna
ſatis eſſe queant. hoc enim admirationẽ om-
nem ſtuporemq́; præterit, indicium tormenti
ſacratiſsimi tot annis humo ſepultum, vſque
dum interfecto communi hoſte liberæ fami-
liæ apparuit ignorari. Ac ſi, qui ſunt in orbe
terrarum hominum opinione bene docti con
gredi velint: atq; pro re dignè proloqui, ſuum
tutari locum ne momento quidem poterunt.
Nam omnem mentem capacem humani co-
gitati admirabilitas huiuſce rei, tanto ſupe-
rat, quanto cæleſtes ad conſiſtendum huma-
nis inſtructiores ſunt. Ob id ille primus &
ſummus eſt ſcopus, vt quantum in dies admi
randa nouitate ſe veri fides explicat, tanto
animi noſtri legis atq; temperantiæ ſtudio-
ſiores ſint. Quam rem autem incognitam pu
to nemini, cupio vt quiſq; exiſtimet ante om
nia mihi curæ eſſe locum auguſtũ iuſſu di-
uino luſtratum à me, atq; inani ſimulachro-
rum pondere exolutum, vti faciam molimi-
ne ædificij illuſtriorẽ. Nam primũ numine ſa
cer eſt, & ex inuecta fide etiã nobilior. Itaq;
oportet agere te ſolerter & neceſſaria proui-
dere ſigillatim, vt non baſilicam digniorem
modò omium, verùm ita rem cõparare quæ*

vrbium vniuerſarum totã eo in genere pulchritudinem ſuperet. Ac *de tollendo pariete venuſteq́; & affabre faciendo,* Dracilianus *ille noſter qui prouinciarum partes agit atque iſti prouinciæ præſidet, iſtam mihi recepit omnimodã curam.* Ego *pro mea religione iuſsi quæ de te reſciſſent, artifices inquã & operarios omniaq́; ad ædificandum neceſſaria dimitti procurarent. de columnis ac marmore quæ præſtare iudicabis etſi ſpectata à nobis ſint perſcribas,* Vt *quæ quotq; opus ſunt edocti per te, quî vndéue perferri poſsint videamus.* Ba*ſilicæ fornicem renidere lacunari aut alio opificij genere, tuum in ea re iudiciũ requiro. ſi erit laquear elegãter inaurari poterunt ipſa ſpatia.* Tu, *quantũ virtute tua potes illi facito intelligãt operis arbitri ptinus, & quibus operis & magiſtris, & quibus impẽſis opus eſt. ſed ad me videas vti nõ ſolũ de marmore colũnisue ſed etiã de laqueari ſi putabũt eſſe pulchrius afferatur.* Te *chariſsime frater conſeruet deus.* Id *reſcripſit & ſtatim in rem itũ eſt.* Ad *teſtẽ ſalutis noſtræ locũ deſignata noua* Hieruſalẽ *veteri aduerſa per olim celebri, tum dominica cæde vaſtata latè in ſolitudinem extremam venerat & pro*

ciuium

ciuium impietate pœnas dederat. Igitur eregione ducebat opus ingens atq; magnificũ, triũphumq́; de morte prodigè collocabat. Eſt illa fortaſſe noua Hieruſalẽ de qua permulta diuinitus & dicũtur & cãtãtur oratione bene lõga in vaticiniis & reſpõſis. Primũ totius operis caput ille ſpecus exornatus eſt, in quo angelꝰ ominoſo ſplẽdore alteros à ſeruatore natales oſtẽſos annũtiabat. Ornatu vario & columnarũ delectu cẽſendũ in primis illud exegerat animus ad gloriã excitatus. Inde ad locũ trãſiit expoſitũ fœlici aure laxiſſimum, quem excellenti lapide inſtratum ampliſſima porticu in triangulum poſita comprehendit. antro aduerſum latus (id aſpiciebat ad ortũ Solis) habebat adiunctã ædem Imperatori conſecratã, in qua modici nihil immenſitate altitudinum latitudinũ longitudinum. Intus incruſtatum variè materia marmoris opus, expoſiti foris ad vnguẽ lapides, illi quidem polituli atq; illã ſpeciem præbentes vt ornatum marmoreum nemo quæreret. Extra ad contignationem poſita plumbi copia tempeſtatis hybernæ vindex. Interiorem partem inſignitam laquearibus & ſculptura, tanquam ingens pelagus expan-

ſam toto domicilio, complexu particularũ inter ſe continente diſtentam, inauratam, reſplendentem vndique perfecerat. Aequata longitudini ædis vtrinque bina veſtibula, tectis æquè auro diſtinctiſsimè aſperſis: appoſita cùm ſubterraneis adeundis, tum inuiſendis æditioribus. Illa pro domo columnas inſiſtebant: intus aſſurgebāt adiecta pila ſpecie admirabili exornata. Portæ tres ad ortũ multitudinem adeuntium capiebant. In conſpectu harum corollarium operis ad vmbilicum palatij, erat orbe dimidiato, cincto duodecim columellis (hic eſt apoſtolorum Chriſti numerus) argenti fimbria in vertice honeſtatis. Id donarij perpulchri, deo ſuo faciendum, locauerat. Vnde progreſſis ad ædis introitum, ſpatium ſubdiale excipiebat, tum pergula porticusq;, deinde portæ atrij, poſtremo forum ipſum latiſsimũ. In quo veſtibulũ deſcriptè cōpoſitũ foris inambulantibus, interiorem magnificentiã admirabilem oſtendebat. Hoc igitur ornatu ſumptuq; regio conſtruxit, expoſitum dominicæ reſurrectionis exemplum: ſed huc acceſsit aurearum imaginum argentearumq; vis infinita. Adde gẽmarum materiam quarum concinnè elaboratum

ratum decus ipſa mole multitudine & va-
rietate,perſequi ſtylo per otium nõ licet. In-
ſuper alia duo loca ſpecubus ſingulis reue-
renda ſtudioſe diligenterq́; auxit. Nam quo
primùm loco viſus & humanè genitus eſt
Chriſtus, honorẽ illi debitum tribuit. Vnde
verò in cœlũ eſt aſſumptus,huiuſce collis aut
tumuli recordationem celebrem fecit. Hæc
autem omnia ad obtinendam matri ſuæ toto
æuo memoriam quo de ea mentio ſupereſſet,
egit. illa enim non pœnitẽdam operam in re
tanta ſummo hominum bono porrexerat.
Nam cùm illuc intendiſſet animum religio-
ſi pectoris vſuram vt omnium regi pẽderet,
atque filium tanto nomine & liberos eius
Auguſtos,id eſt,nepotes ſuos precariam gra-
tiam refundere debere cogitaret. Anus acce-
leratione iuuenili,abiit Orientem luſtratu-
ra populoſq́; inuiſura,certè regia meditatio-
ne,vbi limine ſalutis adorato,iuxta illã va-
ticinationem cõgenulabimus ad locũ in quo
ſtetere pedes eius:frugem religionis ſuæ poſte
ritati reliquit. Ergo ad quem ſalutatum i-
uerat bina templa dedicauit, hoc ad natale
antrum, illud ad montem aſcenſionis alte-
rum.Naſci quidẽ ſubterraneo loco(Bethleem

*Hebræis appellatur) in rem noſtram pertu-
lit is qui nobiſcum deus eſt. Quamobrem ſu-
ſpiciendo monimento partum deiparæ excu-
tum regina illuſtrauit, atq; eū non ita multo
pòſt aulæis, ſtatuis, aurea argenteáq; ſuppelle
ctile matris incitatum animum ſtimulans
Imperator ipſe decorauit. Illa iterū viam ſer
uatoris in cælum in oliuarū monte alia ma
chinatione ſublimauit. In vertice qua mon-
tis vniuerſi faſtigium eſt, ædem ſacrā poſuit.
Inibi veriſſima fama conſtat hominum re-
demptorem initiauiſſe conuiuas ſuos ſacris
ſacratioribus in ſpecu: cui neq; induſtria re-
gia defuit adornando & venerando. Duo ſa-
craria vberiori cultu perpetuā recordationē
merita, Helena Auguſta ī antris miſticis ex-
truxit intēdēte dextrā, atq; licentiā filio Im
peratore concedente: quæ argumēta religio-
ſi animi eſſe poſſunt. Ex quo fructum legit
haud ita multo poſt vetula. Scilicet illa bo-
norum fœcunditate, vitæ curriculo vſque
extremum gradum ſenectutis exacto, frugē
cū officio tum verbis eximiam diuini man-
dati efferens ac conſtante corporis animæq;
ſenſu vacantem vitam mœſtitia exoluens.
Hunc exitum pietate digniſſimum ad hu-*

manam

manam illa fœlicitatem in vita adiunxit deus. Orientem enim Imperatoria celſitate licenter obibat. Ad quam vrbem cunque appulerat, infinitam pecuniam confertæ multitudini atq; ſingillatim adeuntibus effundebat: æquè ordini militari erogabat, ope deſtitutis omnino multa, hominibusq; nudiſſimis ſtipem & ad integendum corpus abundè ſuppetebat. Alios ærũna acciſos à vinculis metallisque abſoluebat, augebat fortunis: alios ab exilio reuocabat. In quibus officiis excelluit, & ea tamen quæ religionis erant minimè neglexit. Itare ad eccleſiam vidiſſes, ædiculas & ſacella diuiti ſupellectile componere, ne tenuiſſimorum quidem oppidorum templa omittere: venerabili & frugali tamen habitu ſe cum cœtu hominum ſociare: quæ ad obſeruationem cultumq; numinis attinerent omnia ſtudioſè & amanter exequi. Cæterùm poſt æui longi curſum (tenuerat annos circiter octoginta) ad optabiliorem ſortem accerſita, cùm ventum ad extremam lineam eſt vnigeno filio ſingulari orbis terræ moderatori nepotibúsque eius liberis Auguſtis vltimum iudicium præfiniẽs, ad tabulas perrexit. Hiſce quicquid

vſquam poßideret, aßignauit atque diſpertiuit. Hoc *pacto in re ſua teſtata filio* Imperatore *præſente, qui aſtabat ipſe & manum contingebat, ita diſceßit è vita, vt non mori illi qui rectè ſentiret, ſed ad cæleſtem vitam de terrena commigrare videretur.* Proinde *naturam ab interitu liberam atque angelicam profectus ad authorem ſuũ animus induit.* Ipſum *corpuſculum ſedulò aſſeruatum, multa manu in vrbem allatum eſt, & ampliſsimo ſepulchro conditum.* Ille *matris obitus indelebili memoria digniſsimæ, cũ propter res geſtas, tum ob mirandam ſupraq; hominum opinionem plantã conſitam.* Quam *iſto nomine maternæ ſanctitatis eſſe prædicãdam puto.* Nam *obſeruãtiſsimã numinis antea minimè talem effecit, vt ab ore dei alicuius edocta ab ineunte pueritia crederetur.* Il*lam regia maieſtate & dignitate ſemper habuit, vt à militibus* Auguſta *ac regina putaretur, as aureus eius imagine percuſſum ederetur, ærarij poteſtatem fecit, ad vtendum ipſum ex ſententia, & quatenus ipſa rectè & ordine fieri poſſe iudicaret.* Id *enim ad authoritatem atque commendationem filius addidit.* Ea *propter hoc inſerere viſum eſt in quo*

honorifi-

honorificentiſsimè habita & tractata genitrice legē impleuit, ex æquo & bono de parētum honoribus agentem. ſtudium verò ſedulitasq́; Imperatoris in Palæſtina ita exarſit, vt in prouinciis aliis ædificaret templa longè quidem aliis & pretio & dignitate præſtantiora. vrbem cognominem eminente faſtu ſacellorum, ædificiis ampliſsimis ornatiſſimisq́; martyrum monimentis intra murū, atq; in ſuburbio illuſtrauit. in quibus exculta memoria ſanctorum deo ciuitatem vniuerſam dedicabat. Omnino diuina ſenſa callens expurgatam imaginum cultu æquū eſſe duxit ex ſe appellatam ciuitatem: vt ibi nuſquam ſigna deorum ſuperſtitioſè exculta viderentur, aut altaria maioribus hoſtiis inquinata, Geniales feriæ & conſuetudo vetus abrumperetur. Media fori platea, qua fons emanat inſigne boni paſtoris agnouiſſes iis bene familiare, qui à ſacra pagina recentes ſunt. Etiam in ære cum leonibus efformatū Danielem auri bracteis egregium opus. Ille certè inuaſerat in animū regiū cæleſtis amor vt alta regum palatia quo præſertim domicilij eminentia loco patebat, ad ſummam laquearium cōtignationem figeret ſigno cru-

cis in

cìs in explicata latè tabula,gemmiſq; in au ro diſpoſitè dißitis opere luculento. Nã iſtæ bono viro excubiæ palatij firmißimæ videbãtur.ita ille vrbem accurabat. In Bithynia templum raræ molis & artis priua impenſa primariæ confecit, in oppido quod vniuerſæ gẽtis eſt caput,atq; illic itidẽ præmia de profligatis hoſtibus excelſa poſuit. Aliarũ nationum vrbes quaſq; præcipuas hoc ipſo genere illuſtrabat, quo pacto metropolim Orientis de Antiochi nomine appellatã.Nam quaſi in capite quodã gentiũ,ſingulari magnitudine & pulchritudine ædẽ ſacrã fecit.Primũ ingẽti muro locus ab eo deſignatus eſt:tum intus ædes immenſa celſitate,figura ſeſſuum octonorum.In his ædiculæ plurimæ,ſellæ circũ appoſitæ,editi ac ſubterranei ſeceſſus vndiq; frequẽtes.Poſtremo ipſi toti moli vim auri magnam & æris, deniq; quicquid eſſe in pretio poteſt,aſperſit. Iſta illius inſignia maximè donaria . Verumenimuerò qui nuper hominum vitæ diluxerat,eundem ſeruatorem in Palæſtina homini ꝓbo viſum eſſe antea multo comperiens(huic loco Mambræ quercus eſt nomen) illic inædificari ſacellum iubet,& præfectis autoramentũ ad perſequẽda viſa re

ſcripto

ſcripto Imperatoris in prouincias eſt datū. Et mihi ad hiſtoriā accincto ſcripſit vberiore diſciplina: id deſcriptū adeo intelligendæ pœnitus diuini hominis ſolicitudini apponā. Mihi ergo de his q̃ fieri hiſce locis acceperat ſubiratꝰ ĩ hæc verba reſcripſit. VICT. CONST. MAX. AVG. Macario cæteriſq; Palæſtinæ epiſcopis. Hoc vnū ſummū curæ meæ ſanctiſſimæ beneficiū eſt erga vos, hominū nequam ad hæc vſq; tēpora deſperationē ignoratam à me annunciari, totumq; vigilātia mea nō tā ſero quā vtiliter emendatū: delituerat enim error incuria, quæ vehemētior eſt iniquitas, ſacroſctā loca ſpurciſſimè cōtaminari. Quid nam igitur aut quale fratres eſſe poſſit quæ de re ꝑculſus animus haud reticeat vnquam propter illā aduerſus deum reuerentiā? locus eſt nomine Mambræ quercus, olim vti didici ſedes & lares Abraami, illum ſuperſtitione quorundam fœdatum eſſe aiunt. Erigi ſimulachrum peſtiferum, extare arā, continenter atque impurè quidem litari. Quod cū eſt imperio noſtro alienū lociq; ſanctitate ꝑindignū ſic habete. Me dediſſe literas ad vos Acurio comiti p̄ſtabili nec amico minus, vt ne minimā dilationē tēporis ad ea quæ iſthic

erunt

erunt idola concremanda, aramq́; ſolo adæquandam, pœna vindicãdum ſit impiè quod agetur illa regione contra iuſſum. Baſilicã adornari mandauimus, vt ibi ſit hominum bonorum curia quædam elegans. ſi quid aliter erit atque præcipimus huiuſcemodi literis, oppidò commonefieri me oportet vt qui deprehendetur exlex ille ſeueriſsimè puniatur. Iſthic Abraham vidiſſe principem vniuerſitatis, & cum eo colloquutum conſtat. Inde eſſe legis atque ſacroſancti ritus initium. Eo loco primùm cum duobus angelis Abrahamo videndum ſe deus exhibuit, ibi ab hominibus agnoſci cœpit, ibi de futura ſobole prædixit atque pollicitis ſtetit; ibi gentium plurimarum patrem fore Abrahamũ declarauit. Hæc cùm ita ſunt, ad me pertinere ſummè puto euerriculum adhiberi maculamq́; omnem detergeri, priſcam denique puritatem locum illum recipere. Ne quid illic agatur à religione abhorrens. Hoc autem curæ veſtræ ſit ad meamq́; rationem religioſè inſtitutam manum detis. Atqui integritatẽ veſtram non defuturam eſſe ſpero, vos chariſsimi fratres cõſeruet deus. Omnia iſta Imperator maximo dei ornamento cõtrahebat,

hac

hac obſeruātia pſeuerabat. Hominū animos ſuperſtitione excæcatos arguebat, vnde tēplorum in vrbibus veſtibula exui foribus, atque ex edicto nudari, diſrumpi tecta, ſolaria conuelli: quicquid ex ære propter antiquitatem commendatum in quo veterum erratio, toto foro prouolutū eſt in vrbe regia, vt turpe theatrum fuerit iſthac Pythij, illac Sminthij. In circo delphici tripodes, heliconides in palatio erant. Planè quæ à gentibus aſſeruabantur ænea ſigna mirifici magiſterij Conſtantinopolis eo genere tota referciebatur: hiſce deorum titulo cum hecatombe frequentiſſima holocauſtum datum eſt inualeſcente annos innumeros impoſtura, donec aliquàndo cœptum eſt, iſta cùm ludificatus eſſet Imperator ad meliorem mentem deueniri. Alio autem traductæ ſunt aureæ ſtatuæ. Nam agnita multitudinis infantia laruas aureas atque argenteas miſerè extimeſcentis amoliri tanquam lapidum offenſacula ingredienti viam caligine & tenebris: ſimul iter ad regiam bene munitum ac minimè ſalebroſum oportere eſſe credidit. Huius vbi illi venit in mentem, neque militia, neque graui armatura deprehendendis

iis opus

iis opus eſſe arbitratus eſt.Vnū modo atq; alterum ex amicis adiūxit in omnemq́; gentē oculari nutu dimiſit.Illi cùm ſingulari pietate Regis incitati,tum religione ſua in conſpectu nationum populorumq́;, in oppidis,in agris errorē antiquiſſimū euertebant.Elegātes illos antiſtites atq; rituū ſacerdotes adducere ex adytis & angulis ad lucē nō abſque riſu,deos etiā cum ignominia pripere iuſſū erat. Vbi depoſita perſona,turpitudo formæ deorū verſabatur ī oculis omniū.Poſtea ij tūdentes,aut aliâs arte fuſoria qđ in rē erat aſſeruātes,ſi quid reliqui erat,turpitudinis eſſe monimentū facilè patiebantur. Atque præda facta de ſimulachris vmbrarū pretioſa materie,ſimiliter ad alia perrexit ænea.Hic tū vincti dij ſed in fabulis illi vetuſtate carioſis,obductiq́; tegetibus ex pilo vehebantur. Interea veluti luminoſam facem incendiſſet omnem in partē oculo contendit,num quæ ſu perſtarent reliquiæ erroris.Ac quemadmodū delapſus ales è cælo clariſſima firmiſſimaq́; acie peruidet ab alto ſeiuncta loca longiſſimè:ſic in adminiſtratione populari cùm eſſet , atque in regia verſaretur , vt è ſpecula tendiculas & animorum peſtem latentem

in Phœnicia

*in Phœnicia proſpexit.Locus erat & templū
haud aperta regione vel foro qualia vrbes
ambitioſæ ponere: nullus eô callis aut ſemi-
ta, non triuiis aut angiportu nota ſedes:ſed
in tumulo quodam libani,Veneris genio im
puro ſacra.* Loco *nomen eſt* Aphaci *,ſcholæ
malitiæ & libidinis in exugendo corpore ſi-
bi indulgentibus.* Tanquam *mulierculæ vi-
ri certi ſed qui plurimum à viro aberant,
neglecta maieſtate naturæ , muliebri pru-
rigine dæmonē placabāt.*Vbi *infamis mulie-
rum ſuſurrus atq; matrimoniorū fraudes,a-
ctus & vituperabiles & nefandi: q̄ ſeceſſui
referenda ſint accepta : Nēpe ſummotis arbi-
triis audenteq́; nullo niſi ſi omnis abeſſet au-
thoritas adire.Verūtamē iſta illū nō effuge-
rūt.*Intuitus *enim qua maturitate* Imperato
*rē decet, indignū luce Solis eſſe tēplum iudi-
cauit, vniuerſa obrui imperauit, obruta di-
rutaq́; ſunt oīa regio nutu. Coacta manu lu
ſtrata regio eſt,exterriti minis ad tēperātiā
libidinoſi īpudiciq́; diuertere.Quo modo Græ.
ci illi prudētes opiniōe hoīm (ſupſtitioſos in-
telligo)quāta ſua leuitas erat aliqñ pcepere..
Nā cū pleriq́;ſapientū habiti loco, dæmoni ci-
licio dātes operā hallucinarētur atq; medico*

ſalutarē

ſalutari nunc in ſomnis apparente decumbentibus, alias ægritudinem diſpellente, qui verè animos profligabat, à deo auertebat, vt erat ad erratione quiſque propenſior adducebat. Huius *adytum euerti ſeruatorem ac amatorem deum opponens ex more iuſsit.* Ad *quam vultus ſpeciem exequatum ſolo monimentum, vna* Philoſophorum *miratio decantata, cæcum mali genus erutum de latebris, animorum ſcopulus annos ſexcentos ad errorem compoſitus.* Ita *pollicẽs alienæ calamitatis expulſorem fore ſe, tutari non potuit ex re magis quàm olim vt eſt fabuloſè proditum, fulmine ictus.* In *his autem* Imperatori *noſtro fœliciſsimè cadentibus, vt ipſe deo gratificaretur ineſt fabulæ nihil.* Imò *aperta vi numinis ſic euulſum templum eſt, vt ne veſtigium quidem priſcæ dementiæ remaneret.* Omnes *addicti geniis antea intuiti manifeſtarium lapſum atque ſolitudinem lucorum, aut ad iſtam noſtram rationem ſalutis accedebant, aut ſi non id agerent, at inſaniam tamẽ illi maiorum incuſabant, ac receptos antiquitati deos irridebant.* Aliter *autem qui ſentire poterant imaginum fucum tantum ſceleris illa machina concluſiſſe dignoſcentes?*

gnoſcentes? Nam aut ſuberant oſſa cadauerum capitumq; rudus (ita præſtigiæ magiſtri factitabant) aut tritiſsima lacerna colluuie oppleta, aut de fœno vel arundine ſtorea. Quæ cùm in motus expertè materia congeſta cernerent, antiquitatem ſtultam dementémque æſtimabant. Ideo ſanè maximè quod in adytis & angulis, atque ne in ipſa quidem dæmonum mole, nôn genius aliquis aut oraculi interpres, aut deus aut vates inſpici poſſet, vt erant ante ſemper arbitrati, imò nec hebetis ſpectri aliqua ſpecies opinióue. Quapropter omnis ſiue ſeceſſus, ſiue ſpecus, à rege miſsis & patebat, & calcabantur à milite ſacratiores interiorésque adyti, ex quo patere poſſet aberraſſe gentem innumeris propè ſeculis, & mente minimè conſtitiſſe. Effuſi in libidinem ſuas appellatione tenus vxores filiásque pudicitiam proſtituere permittebant. Sed ab Imperatore nuper ea caſtigata ſunt, & emendata lege. Conſcripſit in hanc etiam rem ſolicitè, cauſa potiſsimum numinis, vt homines omnes ad ſtudium temperantiæ conuerteret, edicta & decreta. quanquàm alloquutione ſua per epiſtolam minime dignatus

tus eſt eoq; ad veri cognitionẽ incitauit. Et *hîc orationi conſentaneum opus, ampliſsimã ædem ſacrã extruxit.* Inaudita res, *ab orbe condito nuſquã gẽtium cognita, nunc enata recens: vrbẽ occupatam à dæmonũ cultu, dei templo, presbyteris & diaconis exornari, ſacratum epiſcopũ eo loci conſidere: porrò cogitans vt adire plures in animo haberent, ad leuandam egeſtatẽ optimè pũidit. ac cũ prætermiſsũ ab eo nihil eſſet, huncce libẽter inſequi voluiſſet, qui ſiue prætextu ſiue fiducia veri eſſe prædicandũ* Chriſtum *dixit.* Igitur *hilarè viuentibus omnibus, vbiq; auctiore eccleſia, denuo inuaſit infælicitatem noſtrã inuidentia, arbitrata* Imperatorẽ *faſtidire poſſe diſsidia iſthæc alieniorem q; fore.* Incen*ſa enim prægrandi face, tragicam ſortẽ eccleſiæ* Antiochenſium *immiſit, & penè vrbs ipſa eſt vaſtata funditus.* Abierat *plebes in partes, optimates & legiones enſem diſtringere tanquam hoſtes, atque manum cõſerere velle videbantur, niſi timor ab* Imperatore *furioſos impetus euertiſſet.* Atq; *iterum illa regis æquabilitas medici animorũ inſtar, dictione curationem ingreſſa, legationem fideliſsimo homini in toto ordine comitum*

vltro

vltro credidit. Ad pacem inclinarent & ea quæ piè ſunt adeunda munera, frequentibus literis admonuit atque adduxit. Nam epiſtolis excuſauit, authorem mali ſibi cognitum aſſeuerans. Ego literas eruditionis atque compendij rari pleniſſimas adſcripſiſſē, niſi odium reo conciliarent, mihi etiam ne mali recordationem referam cautio eſt. His verò intactis inſeram quæ de fœdere perpenſa & cogitata reſcripſit. In quibus hortatur alienum in exequenda pace ducem ne requirant, ſed eccleſiæ inſtituto paſtorem deligere qui à deo deſignatus eſt. ad plebem epiſcopóſque excellenter reſcribit vt ſequitur.

VICT. CONST. MAX. AVG.

Populo Antiocheno. Huius vniuerſitatis altitudini ſapientiæ & prudentiæ concordia veſtra gratior, ac egó fratres immortalem amicitiam amplecti vos æquum puto æſtimare, cùm vitæ inſtitutis & lege, tum vero ſtudiis veſtris admonitus. is enim demum bono frui mihi dicetur, opinione recta iudicióque ſano quiſquis erit. Ecquid ea re vobis aptius? equidem admirer, ad inuidiam quàm ad ſalutem apud vos plus veritatē poſſe. fratribus autem ad vnū larē

focumq; ex ſtudij coniūctione,& via ingre-diēda pariter aſcriptis. Ecquid vnquam melius aut accōmodatum magis,quàm de ſorte conditioneq; conſentire? cū præſertim animi voluntatē vitij norma, lex, emendatrixq; latè caſtiget atque notitia ipſius: cū ſenſum noſtrū adiungere ad ſancta decreta peroptemus?fortè mirum erit quid iſto principio mihi velim.Atqui nō recuſo dicere.Legi cōmentarium in quo Euſebiū epiſcopū Cæſareæ quē propter eruditionē & religionē iamdudum familiarem mihi feci,ſuffragio laudū blandiētes hominem traducere ad vos enitimini. Qua me tum fuiſſe mente creditis ad inquiſitionem boni ſatū.quā de ſtudio veſtro ſolicitudinē cœpiſſe. O ſacroſancta fides illa, ſi per te vitæ curricula darentur, in quibus eſſent impreſſa Chriſti veſtigia.Ipſa quidē moleſtè peccatis obſiſteres,niſi denegares operā promercalem. ſanè arbitror ab eo ſtare victoriam qui paci firmus adhærebit . & qua in re cuiusq; decorū vertitur:hoc verò qui non amet,eſſe nullum dixerim. Quid orō ſumus eo conſilio potius,ex quo niſi contumeliā nihil aliis afferamus: vel quid illa attrahamus quæ noſtram fidem labefactent? Dilau-

do pro-

*do profectò hominem quem diſpenſationem
& gradum promereri exiſtimatis. etſi debi
litari illud minimè oportet,quod vbique in-
tegrum firmumq́; eſſe par eſt.* Atque *ad ea
diiudicanda quæ ſtant vtrobique viribus
ſuis,arbitrium vnius haud æquum tantæ rei
fore certum eſt:idcirco iudicij iſtius alij col-
legæ aſſumendi.* In *tranquillo nihilque con-
turbato rerum ſtatu video per omnia æ-
quabiles ac votiuas in eccleſia dignitates.
Iſtud autem nullam rationem habet,autho-
ritatem vnius ita creſcere,vt illã inſpectio-
nem ad cuius normam quouis euentu placi-
ta ſacra redigenda ſint, imminuto aliorũ de
communi lege iudicio teneat.* Ego *quidem
ſic interpretor, infringi magis eo dignita-
tem quàm retineri homini locum, atque vi
gerendam eſſe rem nõ æquitate, vtrauis ob-
tinente ſententia.* Dicam *audacius atque
planè profitebor, hoc querelæ ſemen, hoc a-
trocioris initium diſſidij fore.*Nam *dentium
facultatem ingeniúmque* Arietes *grandiuſ-
culi, cùm iam paſtoris antiqua vigilantia
labaſcit, atque tractatio cui prius inſueue-
rant expromunt explicántque.* Quo *loco ſi
non fallimur,& dicuntur iſta verè fràtres,*

 hoc pri-

hoc primum diſpicite quo de maxima commoda ſentietis.In primis ingenua liberaliſque dilectio inter vos, ſi non erit aliqua in re deterior, deinde ſi conſideratè & conſultè dimiſſus iſthuc,integrâ quæ diuinitus illi obtigit eſſe dignitatè queat.Etenim ſuffragium probitatis exiſtimabit eſſe beneficium aduerſum ſe veſtrum. Ad hæc(qua opinione fui ſemper) adhibete diligentiam & ſtudium omni ſeditione expulſa in eo viro perquirendo qui vobis ex vſu ſit. fuit enim adhuc,eritq; diuerſorum inter ſe collatio de qua flamma prorumpat. Ita verò, me bene deus amet,vt vos fratres atque veſtræ manſuetudinis ſtationem deamo. Cuius exanclata coluuie, moribus inducite concordiam, metam ponite,ſtadium ingredimini in conſpectu,clauum(ſic enim dicam)ferreum habete. ita quidẽ caducum dicitis immortale. Nam quibus rimoſa erat nauis,illa ſentina tandem conſtat exhauſta. Quæſo prouidete ſingula quo pacto monui, ne temerè quicquam attentaſſe aut omnino factitaſſe videar.Vos chariſſimi fratres conſeruet deus.

Epiſtola Imperatoris ad me epiſcopatum eccleſiæ Antiochenæ abrogantis. VICT. CON-

CONST. MAX. AVG. *Euſebio*
Pleniſsimè epiſcopatum noui, quæque facta ſunt ad amuſsim eccleſiaſticæ doctrinæ omnia intellexi: propterea velim in his inſiſtas quæ ſunt accepta deo, videnturq; traditionis apoſtolicæ ſimilia. Te *beatum eſſe certo ſcio, qui orbis terræ iudicio ferè dignus habitus es vniuerſæ eccleſiæ cura.* Nam *ſi tuī deſiderio omnes æquè tenentur, illi proculdubio tuam fœlicitatem adaugent.* Tua *verò ſapientia diuinum inſtitutum atque apoſtolicam normam apud ſeſe illibatam eſſe volens, optimè* Anthiochenſium *epiſcopatum deprecata eſt, & quem à numine primũ accepit, huic immori cupiuit.* Ea *de re ad populum reſcripſi, tuoſq; illic collegas, quod ad me hac ipſa de re miſsiſſent, quæ tu cùm legeris vt es animo caſto intelliges facilè me hortatore deo feciſſe, quia reclamabat æquitas.* Illorum *conſultationi tu intereſſe debebis vt in eccleſia* Antiochenſi *id fiat.* Te *chariſsime frater conſeruet deus.* VICT.
CONST. MAX. AVG. Theodoto, Theodoro, Narciſſo, Aëtio, Alpheo, *reliquiſq; epiſcopis agẽtibꝰ* Anthiochiæ. Legi *literas veſtras &* Euſebij *veſtri initiorũ ſocij, conſiliũ*

cleſiaſticæ diſciplinæ ratio præmonſtrabit. Vos chariſſimi fratres deus aſſeruet. Poſtea quàm edixit epiſcopis hũc in modum, omnes vti numini fauerent agebat. Expulſo diſsidio atque ad vnum concentum eccleſia reuocata, conuertit aliò animum, quoddam genus impiorum quaſi toxicum ex hominũ vita vt tolleret. Iſta lues ſpecie aliqua vaſtabat vrbes. Hoſce pſeudo prophetas ſacra pagina rapacesq́; lupos appellat his verbis, Attendite à falſis prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, intus autem lupi ſunt rapaces: à fructibus eorum cognoſcetis eos. Eiuſmodi gentẽ exegit edicti ſeueritas emiſſi ad ſingulos nationum gubernatores: ſed ad legem addidit vitæ diſciplinã quæ homines illos ad pœnitẽtiam proriperet: nam portum ſalutis eccleſiam dei fore oſtendit. Verùm tute ipſe potius audias quî per literas iſtos affatur. V I C T. C O N S T. M A X. A V G. *Hæreticis. Ex promulgatione edicti accipite* Nabatiani, *Valentini, Marcioniſtæ, Pauliani, quíque* Phrygæ *cognomento noſcimini, omnes ſummatim qui ſectas in cõuenticulis habetis, agnoſcite quãtis eſt mendaciis immerſa vanitas iſta ve-*

ſtra

ſtra ac quanto veneno doctrina conſtat: ex qua valetudinarij de ſanis, & viui ad mortem deducuntur. O veritatis hoſtes, aduerſarij vitæ, peſtis auctores, omnia penes vos iminica veritati vitio conſonant, ineptiarum & ſcenæ ſimilia. Quibus adornare mendacia, ſimplices opprimere, negare lucem fidelibus, aſpectu religioſo fallere, delinquere, ſpurciſsima reddere omnia ſoletis. Conſcientiam vnius cuiusque pudiciſsimi innocentiſsimiq́; plaga letali percutitis. Diem (ſi diis placet) ab oculis hominum eripitis. Vbi me ſingula perſequi tum nolim, tum aduerſus impudicos & procaces iſta dicere, neque moræ breuioris eſt, atque otij noſtri multo minus. Iam enim illæ nugæ deformes & immodicæ, tam vecordiæ plenæ vt dicere inſtituentem dies vniuerſus deſtituat. Et aurem etiam ſubſtrahere talibus atque oculum auertere conducit, vt ne fidei noſtræ ſynceritas aliquid ſceleris imbibat exponendo ſingillatim. Quid? iſtáne tandem ferenda diutius? auiditas ipſa prolixior tanquam peſtilente morbo vel bene valentes inficit. Cur ergo ope populari non euellitur, atque iudici-

radicitus excinditur illhæc malitia? Certè quia internecionis huiuſce veſtræ rationem vltra ferendam non puto: idcirco vobis in poſterum interdictum eſt omni conuentu. Domos etiam in quibus ſenatum habebatis euerti non ſi publicæ modo, nã illhuc euaſit iſta cura ne vel in priuatis ædibus aut omnino ſeceſſu malitioſæ ſectæ inſania cogeretur. Quandoquidem hoc lõgè ſatius eſt quibus religio vera cordi ſit ad eccleſiã catholicam deſcẽdere, cum eius integritate cõmertium habere, ſic illi veritatem conſequẽtur. Noſtri huius ſeculi ab optabili curſu, animi cõtorti error abſit, hæreticorũ inquã ac quorũ ad ſeditionẽ videtur inclinare ingenium, auerſanda perditaq; ſententia. Nã equidem arbitror beatitudinis eſſe quam numine fruimur eos qui expectatione meliore ducuntur, ab errationis inſolentia ingredi tramitem rectum, lucem à tenebris, à vanitate veritatẽ, ſalutem à morte diſtinguere atq; adipiſci. cui procurationi vim adiungere neceſſariam conſtitui: vt nulla vſquam ſint exitioſa conuenticula, nullæ prorſus ad quas adoretis (haud ſcio ſacelláne dici promerentur) ædes, ſed è veſtigio tradãtur eccleſiæ ſingula.

Inter-

uerſi iucundiſſimè frui. Ita demum compacta membra concentu ſingulari totam molem reddiderunt, & eccleſia conuerſa in ſeſe tota nuſquã hæreſi ſeditionéue, reluxit. Id verò vni cũ ab orbe cõdito factũ homini dei tutela præclaro, tum acceptũ etiã relatũ eſt.

FINIS TERTII *libri.*

EVSEBII DE VITA Conſtantini Imperatoris, liber quartus.

HIſce negotiis ad exornandã eccleſiam ædificiorum varietate diſtrictus, vtq; minimè petulãs haberi Chriſti diſciplina poſſet omnia cõnixus, alia tamẽ externa nõ ita iacere ſiuit. Vbi præſtitum frequenter officium populis atq; paterna ſolicitudo demonſtrata. Vbi ſi conſuetudo hominũ fer-

ret,

ret,honores allati multis, excelſoq́; animo nihil non impertitum eſt omnibus. Imperatorem qui poſtulando fruſtra tentauerit eſſe nemo dictus eſt, à ſcopo nullus aberrauit in expectanda gratia. Stipem illi, alij poſſeſſionem, faſces alij conſulares, aut honorẽ patricium erogabat. Hi tribuni, alij primo comites, ſecundo nonnunquam vel etiã tertio ordine. Pleriq; gradibus honorificentißimis. Quo enim plures excoleret, adinuenerat ille genera permulta. Verũtamen ad hominum vitam molliendam quid quantumq́; attulerit exemplo nôn plus vno repetito nulli non intellecto æui huiuſce, perequidem æstimatio facilis. Quadrantem vectigalis annui quod appendi fiſco certum eſt, integrum remiſit, vt ſi rectam rationem in eas quarto demum anno reperias immunes vti frui ſuis rebus. id lege ſancitum & tranſlatum interuallo ad hæredes, imperatorem gratioſum etiam apud poſteros effecit, atque eius memoriam à temporum malignitate vindicauit. Quòd autem institutis antiquorum principum agrariis opprimi locum ſuum nonnulli dictitabant, ex æquo iterum decempedatores ab eo mißi qui de iure ſuo

cuique

cuique vti cautum eſſet, agerent. Vbi conſederat ad dicendum ius, eſſe deteriore ſorte neminem oportebat, victo quantum deceſſerat apponebat aut ſignatam pecuniam aut fundum, vt eodē regio aſpectu dignati, pari gaudio & fortuna triumpharent. Etenim *à tanto rege deiecto ac triſti vultu diſcedi nefas.* Igitur *vterq; fronte ad hilaritatem cōpoſita abire iudicio, demirari vehementer omnes* Imperatoriā *maieſtatem.* Quid *attinet hoc loco ſubactam* Barbariē *dicere?* Nā *Scythas atq; Sauromatas antea ſeruitutis ignaros, inuitos quidē illos appulit adiugū,* Roma *nūq; dn̄m agnoſcere coegit. Scythæ olim moderatores exigere tributū, atq; annuū vectigal à* Romanis *acceßioni ſolebat eſſe* Barbaræ *genti.* Quæ *ſemper odij plena ratio* Imperatori *videri: ſed ad æquas illū victorē pēſiones adigi flagitiū eſſe poſſe.* Quapropter *ope cæleſti fidentior inſigne ſalutis admouit, ac momento debellauit.* Imperiū *ſi qui detrectarēt exercitu caſtigauit, reliquos facundia legatiōis flexit, à fero immaniq; viuēdi genere ad vrbanā, id eſt, ipſa lege coercitā cōſuetudinē adduxit, atq;* Romanis *inſeruire tandē à Scythis eſt decretū.* At *Sauromatas ad* Cōſtātini *pedes*

pedes ſatũ aduoluit exultantes, & audacia quadam barbara ſublimes. Aggreſſoribus Scythis, illi vocauere ad pugnã ſeruitia, quibus vbi primum euenit iiſdem ancilibus in dominos inuaſere, atque de laribus & domo deiecere omnes. Iis portus vnicus Conſtantini fides extitit. Nam generis conſeruandi nõ inſuetus, hoſce Romano ſolo accepit, idoneorum delectum, ad ſupplendas legiones habuit: Aliis agros vt excolerent atque neceſſaria ad vitam compararent, addixit. Vnde bene vertiſſe caſum opinati, Romanam libertatem pro Barbara feritate capeſſebant. Extera nationes ſic ad imperium adiunctæ. Harum legatione regiã frequentari, donis opple ri ſuperbiſſimis. Ego profectò cùm adirem aliquando ad Imperatorem incidi fortè fortuna limẽ ingreſſurus in ordinem Barbarorum aſtantium vultu honeſto, proceritateq; ſpecioſa: quorundam varius erat habitus, horum in perſona decorum aliud, in coma barbáque non paruum diſcrimen inerat. Oculi torui & minaces, ſed admiranda tamẽ præcipuè corporum id ætatis immenſitas. Aliorum in aſpectu rubor, aliorum niue candidior, & aliorũ modicus. Etenim Blemmiæ,

Indi,

Indi, bipartito poſiti, Aethiopes, hominum denique vltimi theatro minimè defuere, qui ſuo quiſque loco, hercle tanquam in tabula regi munus afferebant ex facultate gentis: illi coronas aureas, hi diademata vniuerſa de gẽmis, alij Xantocomos & veſtes variè textas, equos, haſtasq́; nõnulli non abſq; ſagittis & arcubus. In quibus illi ſocietatem & operam imperatori non inuito deſpondebant. Ille verò cum iis ita ſua compenſabat, vt qui viciſſim reciperẽt, omnes eſſent horæ momento ditiſſimi. Nobiliores honore aliquo imperij demerebatur. Inde patrij ſoli quidam obliuiſci penitus, eiuſmodi votiuas habere ſedes, has ex animo complecti. Enimuerò familiaritatis iſtius rex Perſarum cupientior, amicitiæ notam munera cum legatione dimiſit. Hunc autẽ quanquam principem fœderis, eo ſtudio longè poſt ſe reliquit accepta lege. Verùm audita fœcunditate Perſicæ regionis, ibi videlicet innumerabiles in Chriſtiana caula ſtabulari, hoc internuncio lætior, vt omniũ tutor vbique loci, denuo quæ prouidẽda illic erãt, prouidit. Epiſtolæ ad regem Perſidis exemplũ. SACROSANCTAM *fidem obſeruans, ego veritatis in-*

le dipiſco

dipiſco lumen. Illo *viam præmonſtrante, fidem ſacroſanctam agnoſco.* Religionem *optimam ſicut ipſa res declarant, hæc eſſe duo iudico.* Magiſtram *numinis intelligendi, obſeruantiam iſtam habere me profiteor.* Hu*ius auxilio & ope dei fretus incipiens ab* Oceani *finibus orbem terræ ad ſpem erexi, cuius vndique acciſæ opes à conſtante tyrannide propè iam exoleuerant.* Indelebili *memoria deum colo venerorq́;: ſuſpicio caſto pectore ſublime incolentem: congenulans appello.* Ominoſum *ſanguinem, odores inſuaues execrandóſque fugio: omnem terreni deſiderij ſcintillam vito, quibus innixum nefas vniuerſos orco populos, nationesq; mancipauit.* Nam *quæ ſunt à deo prouiſa neceſſariè pro benignitate ac clementia ſua, hæc vnumquemque rapere ad cupiditatem minimè feret.* Immaculatum *animum atque illibatum prorſus ab homine exigit, ex quo pietatis & virtutis officia perpendat.* Huma*nitate atque manſuetudine capitur, odit improbos, amplectitur humiles, fidem amat, illius hoſtem punit, omnem faſtum ſimilemq; potentiam demolitur, vlciſcitur iniurias, ſuperbia elatos deiicit, anguſtis & minutis*

omninoq;

omninoq́; tolerantibus apponit. Ille plurimi faciens imperij æquitatem, corroborat ope ſua, atque regiam prudentiam continet aura pacis. Ego me labi frater, vnum deum omnium parentem quum eſſe dico non exiſtimem, etſi erroribus impediti noſtrorum imperatorum permulti id denegarunt. Exitus autem vindex, in eos edidit exempla quæ poſteritas iis opponat, qui ſibi iſtos ad imitandum poſtea aſſumerēt. Eorum vnum credo fatis iratis actum hinc, turbine deportatum ad vos eſſe, qui trophæum noſtrum huius ignominia generis nobilem prædicaret, hocce nimirum ſumpta vindicta de peſtiferis iſto ſeculo triumphare. Vidi equidem ipſe paucis his diebus, aſtringentem ſe deo plebem illicitis & nefandis qui exercerent. Eapropter habeo gratias altiſsimo, quòd apud omnes vna diuina lex, adiuncta pace regnet, vniuerſi gaudio diſsiliant. Inde ſecura nobis omnia confido fore, ſi quidem probato ritu concordes adducet omnes ad ſe. Illa nomenclatio, Chriſtianorum inquam hominum, oro te quàm audienti mihi ſuauis eſt? Oræ veſtræ bonam partem adornatam vt optaui? quod equidem

tibi illiúq; optimum fore conſtat vniuerſi cõditore propitio. Tibi quando tantus es atque pietate notus, iſtos credo, tradóque. Dilige quàm potes arctiſsimè. Nam ita mihi fueris ampliſsimè gratificatus. Hoc *pacto quaſi populorum omnium gubernatore vno, cùm nemo non gratanter acciperet, inſtitutam viro probo rempublicam nuſquam imperiũ fluctuaret, hominum vbique vita iactari deſtitit.* Hic *imperator animaduertens pro ſe facere piorum vota, corrogabat ipſe neceſſariè: ſupplex ad ædem ſacrã adorabat, idemq; vt ſua cauſſa facerent eccleſiæ præſides admonebat. Eius autem in animo fidei vis inſita, quæ quantáve fuerit inde maximè coniicias.* Aurei *nummi tum percuſsi illum deformatum erecto vultu, ſurſum aſpicientem ſupplicis in modum & intenti deo, gerebant.* Hiq; *orbe* Romano *vniuerſo vulgares erant.* In *limine regiæ ad ipſas fores in æditiore veſtibulo pingebatur, in cœlum contuens, & elatis, vt adoranti mos eſt, manibus. Ergo ſupplicem ſe vel in tabula prædicabat.* Etiam *lege interdixit, ne quis eius ſigna dedicaret in lucis & ſacellis idolorum, ne vel adumbrata delineatione ſpeciem inquinarent.* Iſta

verò

verò quanto grauiora videri debent, in palatio velut eccleſiam eſſe, imperatorem huius ſtudij principem & authorem domeſticis? ipſis afflatu conſcriptis oraculis appellere animum, verſare libros, ſubinde vt in lege dictum eſt, adorare ad templum cum familia? Dominicum *diem ſupplicationibus habilem ac præcipuẽ aptũ deſignauit.* Erant *æditimi regiæ, diaconi deo ſacri, dignitate probitateq; bene cognita. ſatellitium niſi fide atque beneuolentia diſcinctum, imperatore morum magiſtro addiſcebat, eundemq; ipſum diẽ nihilo ſecius obſeruabat, excolebat, & amiciſſima regi vota nuncupabat. ſolicitabat eo cũctos homo diuinus, ac ſi nouiſſet id humanũ genus æqui obſeruantiſſimũ reddere.* Propterea *dies altiſſimo cognomines imperio populi* Rom. *vacare iuſſit, & ſabbata ſimiliter agere: commemorationis vti puto illorum gratia, quæ deum feciſſe illa die referunt. Inſequentem verò ſalutarem luci ſoliq; dedicatam, honore quoque præcipuo militibus eſſe voluit: indulſitq; fidelibus, vt diuinam rem nullo obſiſtente facerent. Si qui nondum initiati erant, illi dominicam diem in ſuburbio regione luſtrata ex altera lege*

recolebant, allataſq́; domo preces vno omnes ore teſſera data fundebant. Nam neque haſtis vti, neque graui armatura, neque vero ſuo robore ad confidentiam, deum ſe noſſe boni datorem atque victoriæ, cui ſupplicare ſublatis in ætherem manibus, obtutuq́; mẽtis altius eiaculato par ſit. Illum cuſtodẽ, illum ſeruatorem, illum auxiliarium implorare. legionibus inſuper auctor eiuſdẽ rationis, iſſue fecerat iſti Latinæ *orationi.* V*num te deũ eſſe nouimus, vnum te regem intelligimus, appellamus adiutorẽ, nobis abs te victoria cecidit, ex te aduerſariũ fudimus: innotuiſti nobis cũ præteritæ beneficẽtiæ gratia, tũ futuræ liberalitatis expectatione.* En *ſupplices adſumus, atq; regem noſtrum* Conſtantinum *vt diutiſsimè valentẽ, victoremq́; protegas obſecramus.* A *prætorianis in ipſa die lucis factitari ſanxerat, haſq́; voces edere adorando docuerat.* Ecce *autem in armatura notam publicæ ſalutis illam ſæpe dictam inſcribi fecit, inſtructum verò palum nullo iam ferculo ſicut antea comitatum præcedere ſingulariter.* Idem *tanquam orgiorum arcaniq́; myſterij particeps hora diei cuiuſq́; deſtinata, ſe in aliquo penetrali concludens, vnus alloqui vnum,*

vnum, genuq́; incuruato obteſtari quæ vellet, exorare denique: feriis ſacris hancce meditationem intentis animi neruis atque corporis, ad agendam rem diuinam ingredi, iſto genere alios inuitare. Peruigilium *in diurnam lucem commutauit vniuerſa ciuitate, cerea columna paſſim de compacto incenſa, lampades erant omnia latè colluſtrantes igne.* Nuſquam *ſudum gratius, aut illuſtre magis myſtica illa nocte. Cùm diluxerat erogare plebi magnificè, ac beneficium ſalutis æmulari.* Ita *ſe deo ſuo integrum deuouerat.* Vniuerſè *populis atque militibus ditione* R*omana imaginum adorandarum occluſæ fores, ſacrificia vetita.* Præfecti *gentium legem diei dominicæ obſeruandæ accepere nutu principis.* Illi *martyrum quoque ferias agebant, ſolemnémque cœtum ad eas opportunitates adhibebant, imperatore nimirum gratè omnia & religioſè admittente.* Quare *non immeritò mihi videtur hoc aliquando lauto conuiuio cùm exciperet epiſcopos, hiſce ferè dixiſſe verbis epiſcopum etiamnum ſe eſſe noſtris auribus.* Atqui *vos intus, inquit, epiſcopi, ego verò foris adeò poſſum dici epiſcopus.*

Itaq; ſubditos haud aliter atque dixerat inſpicere, ad pietatem quantum ipſius intererat inſtigare. Imaginũ *cultum legibus idẽtidem repetitis abrogare, eleuare vaticinia, ſtatuas atque myſteria furtim obeunda tollere: ne gladiatorum compoſitionibus vrbes inficerentur, agere.* Noua lex Alexandriam *imò in* Aegyptũ *omnem miſſa, quia* Nilum *per vtriuſque ſexus vna mole neſcio quos homines obſequio delinirent.* Adulterinum *genus è vita reſecandum penitus, illumq́; libidinis atque intemperantiæ morbum nuſquã patiendum eſſe.* Verùm *cum ſuperſtitioſa natio fluuium de more terras adhuc inundare deſperaret, huius edicti columen deus omnium expectationem fefellit.* Etenim *jam auerſæ erant illæ vrbium peſtes, & Nili fluenta vberrima quaſi ſibi factum eo loci luſtrũ eſſet, omne vernactum vt ante nunquam irrigabant, ac auerſandam nequitiam eiuſmodi hominum reapſe declarabant, omniaq́; accepta referenda largitori bonorum conclamabant.* Diffluat *ille otio oportet, qui ſingula exequi quaq́; prouincia quotidie factitata volet: vt ſunt ab illo ſanctiſſimè veteres interpolatæ leges: & facilè tamen eſt hoc ipſum*

ſum dicere comprehenſius, ſteriles antiquo iure atque omnino liberis orbatæ, ſuccedere parientibus inhibebantur. Rigida *lege iſtud, ac ſi grauius aliquid in ſe admiſiſſent.* Illa *abrogata ad hæreditatem quos oporteret, appellauit: ciuile ius ita corrigens, vt conſultè ac deliberatè qui deliquiſſet, at non innocentia puniretur.* Multis *adempta eſt à natura ſoboles, etſi precibus imbecillitatem iſtam naturæ plurimi ſuperarunt. Alij vehementi philoſophiæ ſtudio correpti, non odio prolis aſpernati muliebrem ſocietatem caruere liberis.* Caſtitatem, *virginalemq; modeſtiam amplexatæ quædam, corpus atque animum, vitam etiam illibatam conſecrauere deo.* Cur *autẽ publicè vindicandum hoc, cùm admirãdum ac receptum omnibus eſt?* Magnus *ille quidem & præſtans animus: opus, ingenium naturæ ſuperauit.* Imbecilla *natura & tenuis, ſi qui deſiderio poſterorum nullo ſint opprimenda lege minimè fuit: imò deploranda potius, vt eâ refixa bellè docuit.* Cui *deliciæ numen eſt, ille ſuſpici non coërceri promeretur.* Adhæc *ex vetere formula cùm factum teſtamentum erat, ad omnes verborum anguſtias, & literarũ angulos ibatur.*

In ver-

In verbis & voce modi certi: qua de re circumſcriptio ſepultorum voluntatis, ſæpius inſequuta eſt. Vir experiens id ita correxit, liberè vt teſtari, deſcribere tabul[illegible] in ſuo quemq́; permitteret. Aut ſi m[illegible]mentum nullum eſſe, coram perſpectæ fidei teſtibus illud ipſum liceret. Chriſtianum hominem ancillari Iudæo interdixit. Nempe nefarium id eſſe, redemptos à domino ſeruire eius atq; prophetarum interfectoribus. Vbi aliter eſſet, illũ multâ, libertas alterũ ſequebatur. Placita ſynodi obſignabat ad iniuriã prouincialium principũ ſummouendã. Quandoquidem iudicis ſupremi ſacerdotes eſſe longè firmiore certioreq́; iudicio. Profectò huius notæ alia penè innumera vniuerſo imperio deſcripta ſunt, in quibus ad intelligendam ſapientiam regis otio peculiari opus ſit. Etiamne dicere audeam, pertinentem per omnia, ac quaſi cum deo copulatã, atq; annexam curã ab ortu in occaſum? Videlicet hoc eo proſpectu diſquirebat, homo æquabilis in beneficio dando, cui mortalium ſuccurrendum opitulandumq́; eſſet. Eccleſiis infinita præſtitit, agros, annonam ſtipem egeno pueris orbis, & viduis miſerè iacentibus: ſolicitus etiam de

nudi-

nuditate plurimorũ, pallia mox & veſtẽ imperabat. Illos autem mirificè ſolebat honorare, qui in Chriſtiana *philoſophia vitã recli-[illegible]de virgineum chorũ ſolũ non adorabat: [illegible]ic habitare deũ cui ſe puellæ deuouerant, arbitrabatur. Animũ diuinis exercendo, noctẽ inſomnem trahebat, & quæſita ſcribendi diuerticula per otiũ frequentabat. imperium oratione continendũ, & diſciplina ratus ipſe velut ad comitiũ vocabat: ibi curſum ingredi multitudo regiæ philoſophiæ cupida. Cùm ſe fortè dediſſet occaſio de ſacris diſſerendi, erectus, ad ſeueritatem fronte contracta, ſummiſſioreq; voce, initiare cœtum, eruditione cœleſti videbatur* Vbi *cõclamatũ & applauſum eſſet, intueri in cœlũ iubere, illum moderatorẽ honoribus auguſtis eſſe reuerendum, atque admirandũ, ſupercilio annuere. Diſtributione interdum vſus, ſemina quædam argumentorum ad cõuellendum errorem de turba deorum aſpergebat: hunc impietatis eſſe fucũ & propugnaculũ in ſuperſtitione gentili.* Tum *moderatricẽ diuinitatẽ ſingularẽ illã efferre prouidentiã & cætera deinceps exequi. poſt ad diſpenſationẽ ſalutarem tranſire, huiusq; neceſſitatẽ ac cõſiliũ*

æquiſſi-

æquiſsimum aperire : tum ad locum iudicij poſtremi ſermonem traducere, cùm maximè percelleret auditorem ſtringeretq́; . Furem notans, auarum, denique hominum cupiditates inſatiabiles. Sic ille fulgurabat & tonabat, vt è familiaribus etiam nonnulli veri conſcientia territi, vultu ſuſpenſo & incerto eſſent. Apta verò laterum contentione diſceptabat, aliquando referendas ſupremo quæſitori probandasq́; rationes. Ita aliquis ſemel interfatus, & quo precor vſque inquit auaritiam propagamus? ibi imperator humo inſcripta, quantũ homo longus eſt, haſtili quod in manu forte verſabat: ſi terræ inquit orbẽ acquiſiueris, hoc agelli nihilo plus auferes. Quod nemini non ſæpe dixit, & res certè tanquam ab oraculo relatas agi & perfici ſuadebat. Enimuerò quia mortis horror improbos à ſcelere minimè auertit, Imperatore benigniore prorſus ac clemẽtiore, cùm præſides ad pœnam delicta non exigerent, id verò toti reipublicæ altiſsimum vulnus inflixit, etſi liberam ea de re vnicuique ſententiam relinquo. Mihi ſanè referre vera dabitur. Latinè ediderat imperator, hoc alij verterant. Vnum inferius ſubiũgam, exempli cauſſa, vbi

tracta-

tractationem hanc expediuero,quod de concilio inſcripſit, & eccleſiæ dedicauit. Arrogans enim aliquis, eſſe inſtitutum noſtrum fortaſſe æſtimauerit. Eſt hæc quoque memorabilis actio, quæ licèt ad me reſpicit,ab eo vniuerſa dimanat. Eius enim ego religione fretus,audientiam mihi feci precariam de ſalutari monumento relaturus.Eo cùm frequētes adiſſent,atque priuatus aliquis aſſurrexerat ad audiendum: hîc tum ego obteſtari, ſederet in regia ſella. Conſtanter ille renuere contentaq; agitatione animi orationem diiudicare. Placitorum confirmare veritatem. Quoniam autem longum tēpus, atque oratio multa reliqua,mihi ceſſandum eſſe cogitabam. Ille verò intercedere, vtq; pergerem adhortari. Diu multumq; ad ſedendum inuitatus,& reluctari & hiſce de rebus audire diſſolutè dicere eſſe nefas. Poſtremo ſibi ſic vſum eſſe,præſertim cùm erectum hæc accipere ſanctum ſit. Vbi cætera perorata, domū reueni, meq; ad mea ſtudia retuli:ſed ille eccleſiæ cauſſam verſans ad me de ſacrorum voluminum ſerie inſtauranda reſcripſit, & de feſto paſchatis etiam adiunxit. Equidem applauſeram illius rationi in his feriis. Quē

honorem

*honorem quàm largè repoſuerit, ex literis ad-
diſcendum.* VICT. CONST.
MAX. AVG. EVSEBIO.
*Ardua mediusfidius & quàm pro dicendi co
pia multo vberior ingreßio, myſteria* Chri-
*ſti dignè referre velle, controuerſiam de pa-
ſchate, ſimul inſtitutionem, atq; rei ſacræ fa-
ciundæ conducibilem rationem ſatis expli-
care.* Nam *interpretari cœleſtia, pro re dice-
re, non eſt in homine vel intelligendi magi-
ſtro.* Q*uanquam tuum diſcendi ſtudium val
de admiratus, & ipſe librum legi lubenter,
& plurimis ex ſententia tua iußi tradi bo-
nis probisq; viris.* E*rgo quod intelligis illa
tui ingenij munera mihi eſſe quàm gratißi-
ma, tametſi ſtilo rem tantam comprehende-
re, aut conſequi non ſit huiuſce naturæ: tamẽ
oblecta me frequentibus, amabo, generis eiuſ
dem literis.* D*eus te charißime frater aſſer-
uet.* H*æc ferè ſic erat epiſtola: ſed de ſacris in-
ſtrumentis altera fuit hoc ſenſu.* VICT.
CONST. MAX. AVG EVSE-
BIO. *In vrbe mihi cognomine multitu-
do immenſa eccleſiæ ſe conſecrauit aliqua fa
ti prouidentia.* Q*uapropter increſcentibus a-
liis, etiam noua quædam ædificia templorum
ſur-*

ſurgere conuenit. Age verò conſilium meum, & quid agere in ea re te velim, audi. Mihi viſum eſt hoc eſſe. cũ tua prudentia cõiunctũ vti quinquaginta pellibus adornatis, & ſuccinctis, vt legi & portari facilè queant, ea deſcribi prouideas è ſacro volumine, quorum in eccleſia magnum vſum atq; neceſſarium eſſe cognoſces. Id autem ab architectis ſcribendi totum redimi volo. Quæſtori noſtro quæ neceſſaria erunt, in eam rem præſtet, ego ipſe reſcripſi. Nam quò citius abſolui poßint, hoc vnum diligentiæ tuæ fuerit. Vt afferri, curæ noſtræ. Cuius auctoritate publicis operis ad exportationem duabus vtere. Quo pacto ad nos illa pulchrè deſcripta nullo negotio perferentur, hanc prouinciam adeunte de tuis diaconis aliquo, qui poſtquam venerit, humanitatem noſtram ſentiet. Te charißime frater aſſeruet deus. Protinus imperatorio iuſſu agi cœptum eſt. Ego ternas ac quaternas armamentis ſingulis affabre factis inſerebam atque dimittebam. Quod alia oſtendet imperatoris allocutio, qua ſe gaudere plurimum dixit, & totum recipere quod inaudißet in vrbe Conſtantia noſtrate, quæ ſuperſtitione an-

ne antea ſcatebat, ad pietatem atque religionem ab errore diuerti. Quare conſtantia Palæſtinæ,*dato nomine ritui ſacroſancto,primariæ dignitatis erant in regia.*Primùm *accepto vrbis nomine.* Deinde *cognomento regiæ ſororis ante alias piæ,quod eſt à pluribus exindefactitatum, vt in* Phœnicia *ab appellatione* Conſtantini *oppidum.* Illius *municipes infinitum numerum ſimulachrorum incendêre & accepere legem noſtram.* In *prouinciis aliis ad intelligentiã veri quaſi tranſfugæ deſciſcebant.*Imagines,*ædes ipſas ſacras in vrbe,in vicis vt res nihili euertebant.* Al*tiſſima deorum templa diſrumpebant: opinione vel erratione veteri potius omiſſa, ponebant eccleſias.*Atqui *res iſtas hominis optimi recenſere ſigillatim eorũ magis intereſt, qui illius conſuetudine perpetua vſi ſunt.* E*quidem quæ breuibus aſſequi potui,cùm non grauatè ſcripſi, ad vmbilicum vitæ pergo.* Triceſimus *annus erat ipſis ſpatiorum decadibus elegãter annotatis.* Prima *facto* Cæſa*re cognomine filio.*Tũ *altera ſecundo, qui nomẽ aui* Conſtantij *habebat.* Prõptũ *& vigẽtem* Cõſtãs *appellatione ſua innuebat.* Hic *ad honores eoſdẽ tertiò deductus eſt.* Eo *ternario*

nario liberorum ternas annorũ decades imperij communicatione celebres effecit. Hic *tum gratiarum agendarũ gubernatori ſummo opportunum locum eſſe duxit.* Igitur *opera ſua perfectæ martyrum ædis* Hieroſolymæ, *attinentem ad ſe dedicationem exoluere conſtituit.* In *quo honeſti ſemper hoſtis inuidentia, tanquam nubes aut caligo ſolem occupans aliquid turbarum moliri conabatur, iiſdem ſcilicet* Aegyptum *nugis agitans.* Ille *verò dei pupillus epiſcoporum denuo ſenatũ, quaſi delectum aliquem diuinum genio præuitatis oppoſuit.* Ex *Aegypto* Libyaq́; & A-*ſia, primùm ad diiudicandam litem, deinde ad conſecrandam ædem.* In Metropoli *Phœnicum obiter adimi controuerſiã iuſſit: vtiq; diuerſis & iniquis animis adorare numen illicitum eſſe.* Nanque *lege ſimultatem humaniſſimè deponendam accepimus, atque ad coniungẽdam amicitiam eundũ prius, quàm ara donum apponas.* In *eiuſmodi mente & cogitatione cohortandi ſalutariter ingeniũ verſatum, eadem retinenda mordicus hac epiſtola demonſtrat.* VICT. CONST. MAX. AVG. *Sacræ Tyri Synodo. Conſentaneum erat iſto ſeculo, niſi fallor, eccle-*

ſiam vniuerſam vacare ſeditione, atq; familiam Chriſti cõuitio defungi. Porrò quia inſani iurgij verbere agitati vehemẽter (haud enim dicam dignitati iſtorum vitam vllo modo reſpondere) miſcere cuncta nõnulli tentant, idq; mihi videtur, ipſa calamitate magis eſſe calamitoſum, idcirco vos oro & obteſtor inſpecto, quòd rectè atque ordine fieri debeat, ocyſsime concurrite. ſenatum habete. leuate oppreſſos. Adhibete remedium periclitanti fraternæ neceſsitudini. Diſsita membra longius adducite, luxa reponite dum tẽpus eſt, prouinciis iis multis opera veſtra conſenſio redeat. Illa, (prò ſingulares ineptias) hominum paucorum ſuperbia deperijt. Quòd vos ſi facietis, gratum altiſsimo fore, vobiſq; etiam votiuum & initium raræ famæ toti concilio neminem puto eſſe qui neget. Mora per vos nulla ſit, vbi præſentiſsimis animis opus eſt ad rem tranſigendam opportunè. ſi neque gratia valebit, & apoſtolica regula vigebit, curatio diligens eorum qui deerrarunt, excogitabitur. Ita probris eccleſiam liberabitis, atque ſolicitudinem meam diſpelletis. Ac denique fœderatis hiſce partibus egregium nomen acquiretis. Vos chariſsimi fra-

ſratres conſeruet deus. Hæc vnuſquiſque dum enititur, occupat alius imperatorio libello. His Hieroſolymam eundum eſſe propere dixit. Ita Phœnicia profecti opera publica ad curſum vſi ſunt. Igitur omnium gentium epiſcopi maximè illuſtres Hieroſolymæ pulcherrima atque ampliſsima corona regionem expleuerunt. Ab vrbe Metropoli miſerè Macedones, ac quicquid in contuberuio dei ſpecioſum Pannoniȷ Myſiq;. Perſidis epiſcopus affuit, authoritate & doctrina ſacra præcipue mirabilis. Thraces aderant & Bitinni, Cilicum primi non abfuere. Cappadoces erudiriſsimi tota concione præſignes. Vniuerſæ cũ Syria tũ Meſopotamia Phœniciaq; & Arabia, Palæſtina inſuper, Aegyptus atq; Libya, quiq; Thebas incolunt ad illam choream adiuere. Hos innumera plebes vndiq; conſectata: regius adminiſter eo loci frequens, aliquãmulti præterea nobiles vt impatoria largitate cõcinnitudo quædã feriarũ eſſet ad ſummam negotiȷ officiis impatori ſerẽdis homo natus, atq; diuinarũ rerũ intelligẽs inſpectabat. Hic adeò tyrãnorũ ſeculo cognita pbitate vir, hanc tractationẽ fidei ſuæ creditã merito acceperat. Ille animo impatoris apud ſe

conſiderato, ſynodũ humaniter habebat, & conuiuiis, & comeſſationum lautitia. Mendicis, *obnoxiæ multitudini tempeſtatũ iniuriis, omnium aliquibus egenis, omnia abundè ab illo ſuppetebant.* Hinc *vniuerſam ædem variè exornare donariis, atque pro ſuo ſe munere gerere.* Adminiſtri *autem cœleſtes adorando & diſſerendo feſtũ honoratiſſimè agere.* Nonnulli *interpretari ſacra volumina, cõſiderationem arcanam explicare. Quorum minimè fuit iſthac ire, ij verò ſine cruore ſacrificare myſticè, implorare opem numinis, eccleſiæ cauſſa & imperatoris etiam liberorum vota dicere, ſupplicare deo.* Tum *ego dignitate meliore quàm eram promeritus excolui publicè diſputando ferias, explanando quæ literarum monumentis eſſent imperatori accurata:* Interdum *ad rem præſentem accõmodatas ſpeculationes in prophetiis.* Ita *decennij tertium exacti imperio peracta feſta iucundiſſimè.* Templum *verò quod, antrũ quale, diligentiam imperatoris & ſtudium, imaginum copiam ex auro & argento deq; gemmis æditarum, addicto illi volumine pro ingenij viribus exequutus ſum.* Hoc *ſecundũ præſens inſtitutum euulgandum curabimus,*

oppor-

opportunè ſimulq; triginta annorum annales adiungemus. illos ego ad vrbem profectus audiente imperatore legi, cùm iterùm in regia laudes altiſſimi dicerem. Profectò lætari viſus eſt omnium homo longè optimus, atq; celare me conuiuis epiſcopis immodicè dilaudans, haud ſanè potuit. Alteram iſtã ſynodũ Hieroſolymæ frequẽtiſſimam habuit, ex illa prima Niceæ celebrata: quæ anno regni viceſimo contigit, ad huiuſce vrbis optatum contra aduerſarios. Hæc anno triceſimo circa monumentum ſalutis ædemq; pacis. In dedicatione templi martyrum, imperatore tenẽte poſtem, ſic eſt aliquis effatus: Hîc quia terræ orbem moderatus eſſet, æuo ſecundo regni Chriſti fore collegam. quod inimicè audiens ominari melius hominẽ iuſſit, aut orare ſupp pliciter eadem cliẽtela iugi non indignus haberetur. Anno triceſimo deſpõdit vxorẽ ætate media filio. Nam maximi natu celebrauerat anteà multò nuptias. Vbi obſonari lautius, Innubo gnato ſe imperator auſpicẽ adhibere, conuiuium condicere, epularem accubationem inſtaurare. Virorum hîc erat epulum, alibi matronarum: vrbibus atque populis vniuerſæ congiariũ aſperſum ampliſſimè.

Ecce autem ab Oriente legati Indi acceſſere. Attulere dona, lapidum precij fulgorisq; eximij omne genus: harum noſtrarum longè diſſimiles animantes. Illi imperatoriam ditionem iſto munere claudi Oceano denotabãt. Indiæ viri principes ad ſtatuã conferebant, & dominum agnoſcebant. Ineunte regno primi occidui Britanni, ſed exacto ferè Orientales Indi conditiones eius acceperunt. Porrò imperij fines iidẽ cùm eſſent atque orbis terræ, hæredibus amantiſsimis accitis ad vnum quaſi patrimonium, tripartito imperium diuiſit. ſorte auita maximo natu, alteri dominatione Orientis, intermedia portione tertio ceſsit. Semina verò iuſtitiæ quæ eſt animi hæreditas eruditione & diſciplina informãs, vnicè pios homines adſtringens ad eam rem peperit. Alios impenſè doctos eruditionis externæ interpretes addidit. Alios in re militari, ciuilium negotiorum experientes aliquot & legum. ſuppellex vnicuique regia, ſatellites armati, legiones, harumq; manipulares & duces & Centuriones expertæ induſtriæ patri in bellicis inſultibus. Tenella Cæſarum indoles hac ætate cognitores ad rem ſuã neceſſario habuit. Alias vnus ad omnia ſatis ado-

adoleſcentum pater,adhortando palā ad eandem paternam probitatē religionēq́; pergerent. Edocens per epiſtolam præcepta inſtitutaq́; vitæ cùm aberant. Hoc identidē veluti potiſsimum inculcabat,iſtius vniuerſitatis illum principem colere. Cognitionē veri pietatemq́; diuitiis omnibus,atq; adeo imperio anteferre. Commiſerat eorū iudicio rempub. ſed eccleſiam in primis alleuare, corāq́; velle Chriſtianos eſſe depoſcebat. Illi verò quanquam admoniti tamen cohortationem patris adire ſponte,etiam agere plura. Nempe ad ſanctimoniam animum appulerant, legē ac familia implebāt ipſi,verùm hoc à patre prouiſum erat ante,familiā quî liberis & religioſam & piam daret. Ordines ad ſummam rēpub.deſignati hāc viā inſiſtebāt,hiſce munitionibus oēs aditus obfirmati. Quæ poſtquā acta ſunt ab imperatore,præmiorū deus arbiter occaſionem eſſe cenſens illā adipiſcēdæ fortunæ dignioris æquabilem,fatum exequitur. Anni duo (paucis & diebus & menſibus interiectis) ac triginta maieſtatis, omnino vitæ plus minus ſexaginta quatuor, in quibus eadem temperatio vigens,ac minime ſoluta. Vegetum corpus ac qualibet

adoleſcentia præſentius, aſpectu decoro, valentiſsimum robore conſeruauit. Exercere vires, æquum agere, viam ingredi; cum aduerſario cõgredi cominus, opima reportare, citra ſanguinẽ vincere ſolebat. Idem ille acerrime exercere animum commentando, in omni ſtudio præſtare, ſed humanitatis apprimè, quæ vel eſt eo reprehendenda, quia videbatur alere improbos hac patientia. Nos in temporũ difficultatem vnam atque alteram incurrimus, ſcelere hominum improbiſsimorum labefactãtium humanam vitam. eorũ inſuper qui diſsimulanter in eccleſia pedẽ ponere, Chriſtianum morem probè fingere didicerant. Vt enim crederet, humanitas, amor, recti, fides integerrima, ingenium veritatis amantiſsimum faciebat, atque beneuolentiã confictam admittebat. Iſti generi ſe committens, ad turpitudinem impingere, & allidere poterat, inuidia in eius rebus inſerẽte maculam, niſi aliquo fato properè concidiſset. Verumenim illius animus intelligendi ratione eouſque valuit, vt ad animam poſtremam commentandi prodeundiq; inſtitutum, ac dicendi conſuetudinem non intermiſerit, omnia commodiſsimè exquiſiuerit hominũ vi-

tæ: de

tæ: de iure ciui ac militi reſponderit. Operæprecium meminiſſe, vbi ad extremam lineã ventum eſſet epicœdium de ſuggeſto dixiſſe, in quo ſententiæ denſiſſimæ, quæ ad animorum æternitatem pertinebant, & eos (vbertate cœleſtium bonorum commemorata) qui bene recteq; vixerint. Orationem contrà bene longam in alteram partem. Quis impiorum vitæ exitus, aſperè quidem adiunxit, vt ex ſuis adeò perſtringere aliquos putaretur. Vnum de vultu ſapientem rogauit, ecquid illa ipſi probarentur. Homo vel inuitum ea ſeuera dixit exiſtimare, vehementerq; laudare contrariam deorum multituni diſciplinam. Agitatione iſta verborum antequam moritur, habita apud amicos, ſibi viam munire videbatur. Id non omittendum, per idem tempus audito Barbarorum ad Orientem motu reliquam illam eſſe victoriam exclamaſſe, bellóque inſtituto contra Perſas exercitum inſpexiſſe. Epiſcopis ea de re conſilium ſuum aperuit: illiciens ad ſocietatem pietati valde neceſſarios homines: at ipſi vltro conſequi, neque abeſſe velle, precibus atque adoratione pugnaturi. Quamobrem lætior expeditionem quod eo-

rum intererat apparauit. Interea præaltas ædes inſtruxit, omnigena gemmarũ varietate reſplendentes, & eodem genere vniuerſas ab imo vſque ſummum tectum incruſtatas. Tenuiſſimo laqueari contignatio elegãs, ac quantum eminebat inaurata, deſuper imbricibus æneis ad iniuriam aëris inhibendã, ſpreto latere protegebat opus. in qua parte auri quoq; multum deſpiciẽtibus eminus, aliqua vi refractaria contrarios ſoli radios emittebat. Aes aurúmque puſtulatum optima cælatura, totas ædes opere reticulato in orbem comprehendebat. Ad quas operâ & induſtria imperatoris ædificatas atq; cõſummatas ſubdialis area adiuncta ſpatio laxiore & aura defecatiſſima, quæ porticibus vndique cingebatur in quadrum. Ibi cubicula, balneæ, diuerſoria ſtationibus opportuniſſima. Dedicauit autem apoſtolorum memoriæ, ſed intentionem tamen animi dum id ageret incognitam, ipſe rei finis vnicuique detexit. Etenim illum locum ſepulturæ tempore appetente, memorabilem nomine digniſſimo proſpexerat, ea ſpe vt obſecrationum precumq; plurimarum particeps eſſe poſſet, apoſtolico numini debitarum. Duodecim ſe-

pulchra

pulchra fecit apoſtolici chori cippis excelſis. Vrnam ſuam medio collocauit, vtrinque ſenis apoſtolis. Iſtud, vt dixi, prudenter ac ſobriè cogitans, vbinam iaceret ablatus ab hac vita. longum tempus hoc alta mente condiderat, antequam ædem vouiſſet opinione ſua animi adiumentum, ipſi allaturam ex eorum votis qui adoratum veniſſent. Expectationem verò minimè fefellit deus. Hic enim primus imperator adorauit. Atqui moriendum ſibi peruidens, expurgandi quæ in vita commiſerat hominum more, tempus illud eſſe ratus eſt in primis appoſitum. Illa eſſe abſtergenda cum arcani ſermonis vi atque facultate, tum ratione lauacri ſalutiferi. Qua mente & cogitatione genu reclinans orabat ille ſupplex in ædibus. Vbi manibus impoſitis eius cauſa primùm oratum eſt. Inde tranſiit ad ſuburbia Nicomædiæ, quo aduocatos epiſcopos hoc ferè modo eſt alloquutus. Iſta mihi iampridem ſitienti precantique ſalutarem opem à deo per equidem optata lux: & ſigillo vitæ nos aliquando frui demeremur, atque eſſe vitæ participes. Ego Iordanis vada cœpi

tandem inducere in animum, in quibus iſto more noſtro ſeruator ablutus eſſe traditur. His *me deus vtilium rerum callidus æſtimator, inde iam dignari vult.* Nulla *ratio conſilij alterius adeatur.*Etenim *vitæ necisq́; dominus hanc ſi vitam protelabit, iterum plebi ſociari, vota dicere communiter, affari omnes ex inſtituto pergam.* Nunc *vitæ legem non indignam deo, mihi præſcribere conſtitui. ſic ille. mox addicti ſacris omnem ritum implere, priuſquam (re congruenter explicata) ſecretum elargiri.* Itaque *ſolus æuo vniuerſo regenitus imperator, atque ſacris initiatus eſt in* Chriſto. Qua *ſigilli dignitate plurimum gloriari, lucis gratiaq́; diuinæ plenus innouari, fide exultare, aut aliquo certè numine ſyderari viſus eſt.* Ab*ſoluto ritè negotio veſtem lucidam regificè, induit & ſe in ſtrato candidiſsimo reclinauit, purpuram auerſatus.* Deinde *contentius inclamans adorando gratias ègit.* Hic, *ego me perbeatum, inquit, eſſe minimè diffido.* Nunc *immortali vita dignus habitus ſum, accepi diuinum lumen.* Ibi *miſeros illos & infœlices appellabat, hiſce bonis æternùm carituros.* Poſtquam Centuriones *ducéſque affuere*

fuere mœſti, quòd iri deſtitutum dicerent, auúmque longius imperatori expoſcerent: adeptum ſe reſpondit eſſe vitam veram, ac quod ipſe boni accepiſſet, intelligere ſolum probè. Feſtinanter *igitur ingredi ad iter, abrumpere omnes moras.* Inſuper *alia ordine ſuo quæq; fecit.* Homini Romano *ciui donationem annuam legauit.* Imperium *liberis attribuit: omnia deſcriptè, ſuo tamen ipſius arbitrio.* Tum *feſta pentecoſtes erant, vt ſanctitatis ita religionis omnino primariæ.* Septem *hebdomades aguntur, vnáque die demum obſignantur, in qua ſeruatorem aſſumptum in cœlum, immiſiſſe hominibus ſpiritum ſacroſanctum proditum eſt.* Imperator *ille tanti æſtimatus, ea poſtrema die quæ feſta inter ferias appellari iure debet, ad deum circa* Meridiem *abijt relicto mortalitatis affini cadauere. quod enim verè illius erat, hoc eſt animum religioſiſsimum cum deo coniunxiſſe liquet.* Ille Conſtantini *vitæ finis, cætera ipſi obeamus.* Haſtati *atque ſatellites ilicò veſtem rumpere, prouoluere humi ſeſe, contundere capita, gemere, vlulare, imperatorem appellare, dominum, haud ſecus atque patrem liberi,*

Centu-

Centuriones, ipſi manipuli, duces identidem vociferari hominem de ſe bene meritum ac conſeruatorem prorſus. Illud ipſum legiones agere, quo modo armenta paſtorem deſiderant: vulgò vrbes obire populi, dolorem inteſtinum, mœrorémque vlulatu commonſtrantes. Alij vultu deiecto perculſorum ſimiles. Atque luctus ille priuatus vnicuique tanquam erepto ſuo cuique de vita bono, prætoriani milites in vrnam auream coniecere corpuſculum, obtectámque purpura ardentiſsima Conſtantinopolim deportarunt. Illic expoſito regiæ loco depoſuere in gradibus æditis, accenſis circum facibus in aureo quaq; loculo. quod theatrum hercle admirabile fuit, ab æuo iubari ſolis antea non aſpectum. Nam ipſo in meditullio palatij cadauer imperatoris impoſitum aureo ferctro, regio ornatu, atque diademate præclariſsimum. Noctu diúque plurimi circundabant, aduigilabántque. Principes exercitus, ordo comitum & ducum, quibus antiquum erat prius ſalutatum adire, nulla re immutata conſuetudine, cùm appetiſſet hora progreſsi imperatorem in vrna, quaſi viuen-

nentem ſalutabant, genua incuruabant. In-
ſequebatur ordo ſenatorius atque vniuer-
ſa nobilitas. Aderat autem variarum gen-
tium frequentia cum liberis & vxoribus.
Quæ diutiſſimè conſilio militari facta: do-
nec enim filij affuiſſent, efferréntque pa-
trem honorificè ita fieri decreuerant. Ita-
que imperabat ipſum demortui corpuſcu-
lum, & ordine ſingula gerebantur, ac ſi vi-
ueret. Iſtud vni ex hominum memoria con-
ceſſum, nam etiam ille vnus imperator, al-
tiſſimum eiusq; officioſè Chriſtum venera-
tus omni ex parte, merito adeptus eſt impe-
rij maieſtatem inter alios, etſi animam ef-
flauerat. Nempe deus innuebat animi re-
gnum interitu & ſenio vacare, niſi ſi quis
animum contrà penitus obdurauit. Tribuni
militum hiſce illo ferè modo cõfectis, homines
antiqua fide atq; probitate emiſere ad Cæſa-
res iſtam rerum ſeriem explicaturos. Ii ſe ne-
gotio exoluerunt. Omnes autẽ exercitus ve-
luti cœlitus afflati audita morte ſummi du-
cis, vno ore imperatorem nullũ, niſi illius ma
gni liberos agnoſci debere ſanciũt. Haud ita
multo poſt Auguſtos adminiſtrare rempub.
dignauerunt, omiſſo tantum Cæſarũ titulo:

qua

quæ maxima atque præcipua totius imperiȷ̃ nota. Illud *ſtudium legionum datatim auctũ eſt, vnoq́; penè momento cognita omnium militum conſenſio.* Romani *ciues & ſenatus intellecto regis interitu, extra aleã calamitatis hoc eſſe rati, miſerè lugere, balnea claudi, forum nullum, theatrum nullum: deniq; quicquid ad vitam agendam iucundius homini comparatum, nuſquam eſſe.* Mœſti *prodire munditiarum proceres.* Acceptiſſimum *deo virum omnes, ac fœlicem appellare, proculdubio imperium promerentem.* Verùm *non huiuſmodi vocibus eiulatuq́; ſolùm, ſed etiã re ipſa illius honorem perſequuti, quaſi viueret ad ſtatuam contulerunt.* Etenim *depicto cœli globo, regiõe* Aetherea *ad orbiculi ſummã teſtudinem quieſcere videbatur.* Huius *appellauere liberos imperatores Auguſtosq́;, alterius præterea nullius meminêre.* Buſtum *verò corpore deportato* Romam, *ſui imperatoris iſthic eſſe, clamore ſupplici expetebant.* Hæc *honorum ſumma erat apud eos.* Cùm *filius ille ſecundus hæres ad cinerespaternos affuiſſet, ad vrbem princeps efferendi funeris aduexit.* Omnium *primi cunei militum, decem millia armatorum funus obibant.* In *tẽ-*

plum

plum apoſtolici nominis vt ventū eſt, vrna deponitur & quieti traditur, quæ fuit in adoleſcente Conſtantio, *pietas erga parentem cum præſentia, tum officiis illi ſanctiſſimè perſolutis.* Eo *ſecedente cum militari manu, ſacerdotes atque populi religioſa frequentia progreßi fudere preces.* Hic *tum editiore loco poſitus efferri laude homo beatißimus.* Hic *admiſſo gemitu lachrimis à plebe & ordine initiatorum, ſuſcipi vota cauſſa* Imperatoris. *quo nihil ipſi gratius eſſe poterat, aut obtabilius obſeruantißimo numinis.* Hic *ſe deus aduerſum famulum perfacilem oſtendit,* Imperio *primùm reſtituto liberis vbi iam fato concedendum illi erat.* T*um deinde quod omni ſtudio concupiuerat, apoſtolica memoria, dignato animæ fœlicißimæ contubernio, cum apoſtolico nomine gloriam indepto, conſorte religioſi populi ac myſtici miniſterij: poſtremò communione precum ſanctißimarum atque ſocietate fretò.* Q*uid? apprehendit à morte regnum, vt ſi reuixiſſet ad eandem illam maieſtatē obtinendam.* Auguſtus, *victor maximus orbe* R*omano, ſecus ac auis* Aegyptiaca, *quam ſingulari ingenio eſſe tradunt, & in aromatū*

eumulo emori ſuæ necis aruſpicem. Porrò ipſam refici cineribus, emergentemq́; ſimili figura euolare. Iuxta verò Chriſti ſententiam grani tritici aßimilis, atque ex vno multiplex ſpicam extulit, orbemq́; terræ his frugibus vniuerſum referſit. Nam beati hominis ſoboles vni ſuccedens eodẽ loco fuit: etſi nomẽ etiam Conſtantini mortui conſeruatũ eſt, ad cuius gloriã ſtatuæ poſitæ vt liberis. Nũmus excuſus eſt eo typo, vt parte altera caput occultum priore, quadrigæ inſiſtentẽ, poſteriore intenta inſtar aurigæ dextera manu. Quæ deus aperiẽs oculo noſtro inq́; vno Chriſtianorũ Imperatorũ Conſtantino deſignãs, ille quantũ excelleret intelligi voluit, vt ad eos aſpicias qui deũ atq; ei⁹ Chriſtũ adorãt, aut aduerſæ partis homines eccleſiæ inquam hoſtes. Ij ſe deo inimicè hoſtiliterq́; opponẽtes, ſuum contra numẽ odiũ manifeſtè in morte declararunt. E contrario quantũ pietas valeat apertum reliquit dies Conſtantini vltimus vnius Romani Imperatoris & pietate & religione præſtantißimi, diſciplinæ Chriſtianæ egregij præconis & authoris, vbique liberi laudatoris, vnius ante omnes alios à natis hominibus eccleſiæ defenſoris, an-

tiqui

tiqui erroris in deorũ copia ſolius euerſoris, antiqui ritus in ſtatuis adorandis emendatoris, vnius ea conſequuti in vita & poſt vitam, quæ ne tota quidem antiquitas obtigiſſe mortalium cuiquã in Græcia aut orbe Barbarorum, non in toto Romanorum ſtemmate quamlibet excellenti poſt orbem conditum meminit.

FINIS QVARTI
libri.

CONSTANTINI IMPERAT. ORATIO SACROSANCTO SENATVI RESCRIPSIT.

Serenißimum diei Soliſque iubar, initium reſurrectionis & defectæ olim molis ad calamitatem noua compages, appetitio promiſſi, ducenſq; ad immortalitatem via, feriæ tormenti adſunt, ô chariſſimi

inſtitutores amiciq; omnes viri. Multo autem beatior ipſe religioſorū numerus, ac qui numen adeo religionis implorat interiore ſenſuum modulo continentem laudationem ferens. At tu parens vniuerſi natura contuliſti vnquam quicquam huius ſimile mundo? Imò quod tuum opus eſt, vbi qui ſingula, vires etiamnum tuas agitat? Ille te exornauit: etenim ordo atque pulchritudo naturæ, vita eſt ad naturam accommodata. Nam equidem in hominum animis arctè inhæret, etſi naturæ aduerſatur vt adorare numen & excolere nemo velit: arbitrentur omnia nullo fato prouidentiáue gubernari, fortuna verò magis & caſu quicquid eſt temere extitiſſe. Tametſi cælitus afflati vates iſta ſingillatim edixere qui merito audiendi erant: Tamen impietas iniuſtiſsima reſtitit, atque tenebras obſcuriores amplexata veri lucem vſque illa detrectauit. Illud autem atrocitate viq; minimè vacauit, inconditam multitudinem & diſperſum vulgus optimátum iudicio adiuuante. Niſi ſanè totius illius inſaniæ erat magiſtra potius eorum opinatio. Ex quo multis annis illa ratio viuendi firmata iis hominibus maximas miſerias attulit.

tulit. En verò domini videri vultus ex improuiſo cum ex iniuſtitia æquitas è procella tranquillitas affuit. Tũ vaticinationes omnes impletæ. Poſteà ſublimis ad patriam ſedem euectus, orbe terrarum ad pudorem, & modeſtiam eius opera conuerſo, virtuti ædẽ ſacram poſuit: eccleſiam nimirum ſempiternam in terris, & ab interitu ſecurã, in qua ſummo patri pro ſuo iure atque filio religioſè omnia fierent. Vnde gentium malignitas imprudens aliam rem machinata, tollere beneficium Chriſti: pro conſeruatione hominũ publicè, eccleſiam cõſtitutã euertere & deſtruere cogitabat, vt iterum ſuperſtitionem adduceret. Inde flagitioſa rurſus altercatio, bella, tumultus, ineptiæ morum, coitio, ſordes. Id extra praui naturam poſitum aliquãdo, concinnatã quadam ſpe deliniuit. Etiam perterrefecit aliquando. Igitur humi proiecta iaceat, expugnata ab virtute peruerſitas. Hanc infringi pœnitẽtia oportet, & ea ſeruari à nobis quæ legi ſacroſanctæ conſonant. Itaque audi nauiculator atque virginitatis inclytæq; ſanctimoniæ compos. Audi eccleſia, rudis & imperitæ indolis educatrix, cui cura veritas eſt ac humanitas, ex

qua tanquam iugi riuo ſalutares aquæ defluunt. Audite vos ex animo qui deū ſyncerè adoratis, & idcirco illi curæ eſtis, animū non ad eloquendi vim magis attendētes atq; omniū minimè ad me, quā ad rei veritatem, atq; religionē initiorū. Nam qui poſſit orationis eſſe iucūditas incognita pſona dicentis & ingenio perſpecto nemini? Quo ſim fortaſſe præſidentiori, quod ego acceptum refero ingenitæ erga numen charitati, quæ vel ipſum pudorem impellat. Ideo rerum ſacrarum experientes, adiutores adiungo mihi vos, vt ſi errare aut labi accidat, alleuetis, exactam diſciplinam minimè deſideretis, huiuſce denique fidem ingreſſionis noſtræ approbetis. Inſpiret autem iſta dicentem pater atque filius, vt in os & animnm veniant inde profecta diuinitus. Qui enim ad artem rhetoricam aut aliam facultatem aggreſſus abſque ope ſupera efficere ſuum munus abſolutè putat, ille fruſtra laboraſſe reperitur. Illi tamē ceſſandum non eſt aut amittenda cura quē deus aliquando inſpirauit. Ego omni prorogatione temporis hinc amandata, ſcopum collineare tentabo. Quod quidque bonum appetit ortus (etenim perpetuò deus erat) expers

expers & idcirco principatus, ipſum eorum quæ oriuntur initium eſt. Ab eo qui procedit, illi denuo coniungitur: & interuallo minimè diſtat aut aliqua ſpatij ratione coit. Id vniuerſum apprehendi mente conſtat. etenim quod eſt genitum, nulla viſcerum paternorum iactura ſubſtitit, vt quæ ſemine gignuntur animantes. At ordine quodam fati atque diſpenſatione conſeruator auctórque datus eſt huic vndique corporato mundo, ac quicquid in eo machinari conſtat: illinc omnia vim naturæ ſuæ & vitæ accepêre. Illinc animi, ſenſus, ac quæ ſenſorum inſunt in ipſis inſtrumenta. Verùm quorſum hæc euadat oratio? videlicet exiſtimat vnum præſidem eſſe, in cuius manu cũcta quæ cœlum habet atq; tellus, ea ſeu naturæ conſilio, ſeu cuius artificis extitere. Horũ enim infinitorũ domina ſi plurib⁹, at vni minimè obtẽperat, omnino ſortes elemẽtorumq; diſtributio ſicut eſt in fabulis: affectus ipſe præcellendi, cõſenſum armoniamq; vniuerſitatis agitaſſet atq; perturbaſſet, obeunte munus ſuum multitudine diſsimiliter. Quòd ſi eodem modo ſemper ac nulla procuratione mundus extitiſſet, ecquis agnouiſſet

authorem ortus? ad cuius erat aras adorandum ſupplicandúmue? Cui primũ aut vltimum? Atqui me vnius obſeruatio libera, impium erga cæteros ex induſtria faciebat. Erat aliquid impetrandum ad vitam? gratia afferentem beneficè ſuppetias, aduerſantem odium ſequebatur. Ad me aſpicere meamq; fortunam à quo peterem, aut iſta calamitate defungi? ſed oraculis atque reſponſis eſt à deo ſatisfactum, quia tanti non eramus vt hæc ad ſe pertinerẽt. Ergo miſericordia quænam erit? quæ prouidentia de hominum gene re? niſi fortè benignior illũ alleuabit, idq; vio lente cum quo nulla ſibi neceſsitudo intercedit. Ira, diſſenſio, conuitia, cum agere ſuas res ſeq; ſuis continere propter auiditatem nõ poſſent: poſtremo omnium cõfuſio fuiſſet inſequuta. Quid tum poſtea? nempe diſcordia cœleſtium inferiora peruertiſſet ordine tempeſtatum euerſo. Nulla temporum frugúmque varietas emerſiſſet, nulla dierum, atque lucem intercipientium noctium ratio. De quibus eſto modus & ad eam orationem quæ reprehendi nequeat, aduertamus. Id omne cuius eſt exitus aliquis initium aliquod habere neceſſe eſt. Quòd ſi erit temporis, ortus

tus appellabitur. Huiuſmodi *intereunt, & tempore marceſcunt.* Qui *fiat igitur vt orti ac geniti perennẽt?* Dimanauit *à fece plebis, hæc opinio, nubere deos operamq; dare liberis.* Hi *ſi perpetuo erant, idemq; ſtudium remanebit, exundet aliquãdo neceſſariè genus oportet.* Ac *cùm acceſſurum ſemper aliquid ſit, ecque cæli moles atque terræ hoc examen accipiet? quid de hominibus dicas ad thalami ſocietatem, eodem patre natos agentibus? adulterium exprobrantibus? ego liberè adÿciam: quos honores & quæ præmia diis offerunt, iniuriæ ſcelerisq; plena eſſe.* Nam *ſculptor aliquis eruditus animo verſans ſpeciem quandam ad artem ſe refert, & imaginem conceptam exprimit.* Interim *quaſi obliuione obrepente ſuo muneri adulatur, vt immortalem aliquem deum excolit, etſi opificem caducum ſe illius aſſeuerat.* Illorum *aliorum æternitatem adeptorum ſepulchra vrnasq; oſtendunt.* Vita *functos honore proſequuntur, id quod ex ſeſe eſt beatum, atque permanens iſta ope mortali nihil indiget ignorãtes.* Id *animus ipſe diſpicit ac apprehendi mente poteſt, expers figurationis, expers formæ qua dignoſci debeat, expers*

imaginis

imaginis & omnino notæ. Porrò illa fiunt in eorum gratiam qui è vita migrarũt: ij tum fuere homines amicti corpore. Equidem quid in mentem mihi venerit, ignoro cum deum alioqui laudaturus, inficio linguam ſpurca ratione dicendi. ſanè velim elicere ori ſalſuginẽ optima potione quæ fluit eodem perenni riuo dilaudandi mihi numinis. hoc erit in vita meum munus hymnum Chriſto dicere, vt immenſa beneficia illius ſaltem hac opella mea refundam. Initiò imprimẽda gratia, qui de condenda vniuerſitate hominis cauſſa rationem inijt, atque primùm traduxit aduernantem omniq; fructuũ varietate ditiſſimum locum nuper æditos in lucẽ, inſcientes illos primum boni & mali eſſe voluit. Deinde ad incolendum regionem commodiſſimam rationabili animãti dedit: inde iam notitiam boni malique permiſit, vt ad intelligentiam genitos atque ſcientiam. Tum augeri gentem iuſſit nulli morbo obnoxiam quantum olim obibat Oceanus. Artes inde neceſſariæ ad vitam inuentæ ſunt. Animantium reliquarum nihilo ſecius incrementum vniuerſo genere erat. Ibi naturæ quadam inſigni facultate benignitas hominum

cicuri-

cicuribus, feris velocitas & robur ad declinā dos impetus tributa ſunt. Manſuetorum procurationē tutelamq; homini tradidit: in animantes cæteras aliquod odium aut certamē. Poſtea volucrum genus omne conditū eſt im menſum numero & natura genteq; variè diſtinctum, inſigne coloribus atque ingenita muſicæ gratia celebre: breuiter omnia quæ vbique extant ordine digeſſit, iiſq; legem vitæ præſcripſit: atque tandem abſolutiſſimum omni parte quod inſtituerat expleuit. Hominum bona pars inanis & ſtolida pulchritudinis huiuſce cauſas ad naturam adducit. traduxere alij ad fatum aut fortunam, hunc omnem potentatum neceſſitate metientes. Hi cùm fatum, dicunt haud intelligunt in re nulla ſubiecta verſari orationem. Quæ ſit enim illa per ſeſe fatorum ſeries, vbi fuerit à natura quicque productum & genitum? Aut quid eſt ipſa de natura putandum, ſi fati lex erit ea quæ refingi nullo modo poſſit? Atqui fatalem eſſe normam dicere, ſancientis aliquod opus innuere videtur. Ergo fatum, ſiquidem ſanctio aliqua erit atque cœleſte cogitatum, vt eo redeant vniuerſa, nihilque immune ſit illius

authori-

authoritatis, vt hæc à deo neceſſitas exeat, admittimus hæreſim. Verũ iuſtitia, temperãtia, virtutes omnes ea lege ſi dicentur eſſe, Vnde iniuſtitiæ vis aduerſaria? vnde totius libidinis? Planè à natura ſit vbi fatum non erit eſt neceſſe. virtus officia morum continet. optimum conſilium ſiue bene cadat, ſiue eueniat aliter, vt aſſolet, aut caſu, aut neceſſitate fit: æquũ vnicuiq; datum quantũ merebitur, itáne demum fato conſtiterit? ipſum ius, atque impulſio ad honeſtũ, diſſuaſio turpitudinis, ac eorum quæ minimè decent, vituperia, laudationes, ſcelerũ vindicta, quæ (dicã enim breuiter) ad virtutẽ rapiunt & ab improbitate retrahunt: ea non è peculiari iuſtitia prouidentis omnia numinis exeunt? an verò caſu fortunaq́; potius exiſtunt? aut ex quo vitæ genere tot incommoda malaq́; impendeant? auræ peſtilẽtis inquam, ſeditionum, tenuis annonæ. Contra copiæ frugum, quæ palàm modo ſuppreſſa voce teſtantur? Hæc, eorum ſimilia, cur aſperſa vitæ noſtræ? Propenſo animi affectu erga ſe deus exultat, abhorret ab impietate, modeſtiam complectitur, audacem æque & arrogantem odio proſequitur. Harum rerum ſi ponantur ob

oculos argumenta nihil erit euidentius. Et *quoties animo collecto, inq; illa re illigato putamus eorum cauſſas apud nos?* Quam*obrem ita cenſeo, modicè ſuauiterq; viuere, nequaquam prætergredi naturam, denique tanquam omnia quæ fiunt inſpectet ille cogitare.* Quo *pacto videre etiam licet vtrum caſui fortunæue ordo pulchritudoq; rerum concedere debeat. an ego ita credam cœlũ, aſtra, maria, tellurem, ignem, ventos, aquam, aërem, temporum viciſsitudinem æſtatis atq; hyemis eſſe temere, aut vnquã fortuito eueniſſe?* Num *artificis hæc eſſe omnium longè præſtantiſsimi potius? homines enim ingenio nullo plurimi ſic aiũt, ea ferè quæ ex vſu forent, ſibi mortales inueniſſe.* Valet *autem opinio & aliqua ratione ſe tueri poteſt, omnia ſuppetente natura largiter, illa quæ tellus alit atque procreat hominem reperiſſe.* Num *quid etiam æterna diuináque nulli fortunæ obnoxia? illorũ enim ſimiliumq; omniũ rerum quæ ſenſum ingredi nequeunt, & animo videntur æterna dei natura procreatrix intelligenda mente non iſta grauata materie vita.* Reuera *digerendi conſilium prouidentiæ opus eſt.* Illucere *diẽ illuſtratũ radiis*

à Sole, excipere noctem cùm ille ſe primum Oceano immerſerit, haud expertem tamē luminis à ſtellarū choro largè diffuſi. Quid autem Luna, cuius orbis ex aduerſo corpori Solis opponitur, vt accedit ac coire geſtit immi nutus? Ipſi Solis ignes accommodati frugibus educandis: Anniuerſarij flatus bellè ad vitam comparati. Molle imbriū frigus atq; apta recreatio, nónne ſolertiam mirificam deſignant? Iugis errantium aſtrorum curſus à tempore conſtituto nihil aberrans, edictum numinis, atque abſoluta ſyderum conditio, obſeruatio legis illius eſt. Iuga montium, depreſſæ valles humileſq;, locorum anfractus, æquor aperta regione abſque prouidentia dicentur eſſe quorum non modò aſpectus, ſed etiam iucundiſsimus eſt vſus? Aquæ & terræ dimenſio cùm idonea cultui, tum exportandis importandiſq; neceſſariis exactum atque æquabile conſilium denotat. In colle aqua ſidit: hinc excepta decliuibus ac quantum ſatis eſt inundans, humum reficit atque recreat: tum ſeſe recipit ad mare ſenſimq; Oceano redditur. Quæ fortuitò aut temerè eſſe dicere audemus, ipſo de caſu qua figura ſit & ſpecie, qui ſubſtet, intelligendóne an

ne an etiã ſentiẽdo planè afferẽtes nihil. Aurem tantùm ſonitus in re nulla ſignificandæ circumſonat. eſt enim profecto hominis incõſiderati atque feriati cuiuſpiam illa vox, eorúmque inſuper qui aliter accepere atque oportuit. Imbecilla videlicet intelligendi vis ſic ea rata iudicauit eſſe, quæ quo modo ſint, ratione conſequi non potuit. Altè prorſus immerſa naturæ conſiliis inhæret accurata rerum quarũdam comprehenſio, quæ ſunt ipſæ ingenio mirabili: quales aquæ natura calidæ. cauſſam enim feruoris admodum vehementis in promptu dicere nemo poſſet. Atqui circumiecta frigida inſitam natura calliditatem non egreditur. In orbe terrarum ampliſſimo rarum exemplum, id eſt, ex quo niſi me fallit opinio, facilis apud vnumquemque erit eiuſce prouidentiæ cognitio, duas aduertiſſimas res eſſe callidum atque frigidum, quas vna eadémque percolari alia re iuſſerit. innumera ſunt homini quæ fruatur vtatúrque data diuinitus, in primis oleæ fructus, item vitis. hic animi noſtri relaxandi cauſa, ille reficiendi & tutandi corporis. Aquarum autem curſus iugis interdiu noctúque & continens,

æter-

æternitatis aliqua nota, miraculum longè primum eſt. Hoc *ipſum intempeſta nocte deprehendas artificium admirationis.* Porrò *ego hæc dixi confirmandis iis qui fieri ſingula ratione, nihil inconſultè, præterea illam rationem atque prouidentiam deum eſſe contendunt.* Ille *metalla, aurum, æs, alia ſua quódque natura quantum eſſet opus inuexit.* Quorum *multus vſus in hominum vita abunde ſuppetere voluit.* Alia *luxuriæ delitiiſque peropportuna magnificè quidem illa, parce tamen, vt admiſta liberalitati aliqua tenacitas eſſet: etenim ſimili iſtorum vbertate poterant artifices auaritia ducti, quæ pertinet ad agrum excolendum villam ædificandam molienda templa, ferro & ære neglecto induſtriam integram ad alia conferrre quæ ne quicquam eſſent, atque vſui nullo ſolum ornamenta luxus.* Itaque *ferunt argẽtum & aurũ maximi laboris eſſe, tum inueſtigando, tum fundendo & ducendo, vt infringere cupiditatẽ, & obtundere valeat.* Extant *infinita largiter ad huiuſmodi vitã noſtram implendam prouidẽtia tributa, quæ ad honeſtatem impellẽt & virtutem, ab immodica rei faciundæ voluntate abducant.*

Horum

Horum perſequi veſtigia dicẽdo ſanè pluſquam hominis eſt, ecquis enim veritatem perfectè conſequatur? imbecillæ & fluxæ animatis animus ab initio purè dei conſilia peruideat? ergo quòd aggrediare verſandũ pro viribus, eſtque inſequenda natura ſiquidem ille dialogi lepos homines abſtrahit à cognitione veri porrò permultos. Ita contigit in inueſtiganda natura philoſophis, iiſce percurioſis importunáque loquacitate grauibus. Illorum enim quoties artem atque ſtudium indagandi rei magnitudo vicerit, ambigua tractati ne veritatem inuoluunt. ex quo fit vt diuerſe ſentiant ac inter ſe repugnent, etſi probè ſapientiam atque prudentiam affingunt. Vnde populi ſeditiones attrociáque magnatũ iudicia, dum patrium morem illo genere aboleri poſſe cẽſent. Hoc in ipſorum perniciem ſæpe vertit. Inflatus enim differendi vi Socrates & quæ probabilia minus eſſent ea ſimiliora veri conficiens: perinde quaſi ludicrum in euertendis opinionibus aliorum illi eſſet à ſuis ciuibus inuidia conflacta ſublatus eſt. Ipſe Pythagoras egregiè modeſtiam ſilentiúmq; præ ſe ferendo, tamen in-

ſimulatus atque mendacij conuictus eſt. In Aegyptum luſtrãdi cauſa profectus antiqua vaticinia tanquã ſibi diuinitus aperta Italicæ genti attulit. Omnium Plato leniſsimus hominum animos ab iis quæ ſunt in ſenſus opinatione poſita, prim⁹ ad id quod vnũ atq; idem ſemper eſt intelligẽtiaq; apprehenditur attraxit. Oculos erigere iuſsit alta & ſublimia docuit, interpres omnium primæ puriſsimæq; mentis extitit. Hoc ſcite & recte. ſubiecit illi alterum, duoq; membra attulit eius quod eſt, vno tamen amborum ac eodem genere: quando emanat à primo fluitq; illud alterum. Ille nimirum adminiſtrator atque opifex huius vniuerſitatis altiſsimo loco ſedet: Hic vt adminiſtrator inſequens omnem cauſam machinationis alteri acceptam refert. Vnus ergo dicendo abſolutè, quidque prouidens & procurans hancce qui tornauit atque digeſsit, vnus inquam, deus ſermo. Qui ipſe deus eſt ac dei filius. Nam quî aliter appellare poſsis, niſi flagitium grauiſsimum in te admittere voles? Vniuerſorum parens etiam verbi ſui pater æquo iure dicendus eſt. Huc vſque Platonica ſapientia. In cæteris pleniſsimè

niſsimè à veritate aberrat, aduecta deorum multitudine. Vno quoque forma ſingulari vultus. Inde verò multam errationem rudibus infirmiſque hominibus expandit ad altiſsimi dei prouidẽtiam nequaquam aſpicientibus, imagines humanæ animantiúmque reliquarum ſpecie reuerenter adorãtibus. Idcirco ſummum ingenium, digniſsimum laude, errore implicatum, minimeq; ſyncerum ac expurgatum fuit. Idem ſe reprehendere mihi videtur atque emendare, inſpiratam cœlitus homini rationem eumq; animum noſtrũ eſſe profitens. Omnino quod eſt in duo genera ab illo diſtribuitur. Alterũ intelligi, percipi ſenſu alterum debet. Tertiũ vtriuſq; eſt compages. Illud intelligentia atq; ratione comprehenditur. Hoc opinionem ſenſus affert. Igitur illud expers materiæ ſacroſancti ſpiritus aliquid habet. Id eſſe ſimplex & æternum conſtat. Hoc vndique difluit, & quæ primum conditione ortum eſt æternitate careat eſt neceſſe. Deinceps mirificè explicat animos hominum modo ſe probè geſſerint in vita, integraq; fide fuerint, poſt hanc à corpore ſeceſsionem cœlo quà eminet pulcherrimum, æuum acturos. Vtiliter id

quidem. nam quis in iſtam ſententiam illectus expectatione fœliciſſimi ſeculi iuſtitiam negligat, atque modeſtiam, non amet? quis iniquitatem & vitia non deteſtetur & auerſetur? His *adiunxit diſſolutorum animos fluentis* Acherontis, *atque* Piriflegetontis *inſtar reliquiarum naufragij cuiuſdam iactatum iri. tametſi nonnulli ſunt obliquo iudicio viri qui cum iſta perlegunt animo, nec affici, nec inhorrere, ſed illudere magis ac deſpicari ſubit, vt aliqua fabularum commenta. facundiam quidem & veneres orationis extollunt, at placiti ſeueritatem ablegant. etſi poëtarum offucias admittunt.* Hi *perſonant vniuerſa* Græcia Barbaráque *ditione rancidi vetuſtate, mendaciorum pleni audiuntur. homines enim deo natos, eſſe iudices animorum vbi diſceſſerint è vita poëtæ dicunt. hos, inquam, iudicia & atria laudare, tanquam* Cenſores *manibus dare vides.* Iidem *bella dæmonum, conflictus atque bellandi leges afferunt: eorum ſortes, eorum fata perſtrepunt. hos acerbos, hominum curatione alienos, ſupramodum moleſtos illos atque tractatione difficiles alios. producunt*

ducunt autem miſerè diſcruciantes ſe ob ſuorum liberûm cædem, quaſi tantum abſit, vt ſubleuare alios poßint, vt maximè neceſſariis opem ferre nequeant: Hominum conſuetudine fortunam vtramuis experiri cogunt. Itaque percuti, depugnare, triumphare gaudio, gemere, canere. Nihilominus accepti ſunt in manibúſque verſantur: profecto ſi adeant ad artẽ poëticam numine afflati parendum iis atque credendum eſt inſtinctu aliquo adactis ad ea contexenda. motus animi deorum dæmonúmque referunt. Igitur eorum affectus vt erunt ita dicentur. Dicat aliquis, ſanè poëtæ mentiri licet. Etenim animum delinire ſi quis audiat, eſſe artis munus affirmant. Vbi aliter eſſe quam dicitur nullo modo poteſt, eſſe neceſſario verũ oportet. Hoc arti concedamus amandare nonnunquam veritatem. Atqui ſe mendacem eſſe fruſtra nemo velit. Aut enim gratia compendij, aut periculi propulſandi cum leges & iudicia ſceleris conſcientia fugiant. in quibus abſq; impietate falſa dicere verum eſt omiſſa natura, de qua exequi voluere. Enimuero qui minimè eſſe frugi meretur, atque ſibi magni criminis eſt conſcius: Ille ſi

conſilium mutabit, & ad intuendum numẽ attendet optimè ſecũ actũ exiſtimabit, quãuis ætate adulta propenſior erit ad ſapientiæ ſtudium purgata acie mentis inſtitutoq; viuendi peruerſiſsimo remoto, nulla prorſus humanitatis inſtitutio: nos vis oĩa de cœlo data, ea quæ de moribus homini probantur. Equidem habeo amuletum atque circunfero machinis inimici dimouendis habile. Is vmbo, notitia videlicet eorum quæ deo grata ſunt opportunus, ad ea diſſerẽda propellit atq; inuitat. Ego verò nõ citra delectum ingrediar vniuerſi parentem laudaturus, iſtudq; ſtudiũ meum & diligentiã veluti excitabo. Chriſte omnium ſeruator ades, atque de tua virtute orationem iſtam depingito, dicendi vim arbitrio tuo indulge. Nemo autem lepores expectet & implentem aures eloquentiam. Conciones illas elaboratas ad voluptatemq; optimè concinnatas, intelligo placere non poſſe prudentibus, vbi ſonitus adicente quam ratio modice dicendi potior habebitur. Aiunt homines impuri toti facti de ſcelere iuſtificatum fuiſſe Chriſtum, authoremq; vitæ caruiſſe vita. Quos ad impietatem ſemel aggreſſos improbitatem, neq; tegere neq;

refor-

reformidare quenquam mirum non eſt. Hoc *verò hominis eſt inſigniter amentis atque ſtolidi credere ſe de ea re feciſſe fidem: vi mortalitatis benignitatem adeo excuſſam: nec id habere potius, animi præſtantiam illam perſeuerantiamq́; non immutari contumelia, non deiici de ſententia maledictis, imò feritatem perſequi, frangere maieſtate ſenſus atque magnanimitate. fuerat eo conſilio dei bonitas vt induceret iniuſtitiam, honeſtati & æquabilitati reſtituendæ incumberet.* Eapropter *hominibus vndecumque doctiſsimis coactis excellentem vtilemque ad vitam doctrinam inſtituit, æmulatricem illius ordinis atque diuinæ prouidentiæ, quod hominum bonorum proborúmque intereſt, quo quid eſſet poteſt amplius aut vberius inſerie bonorum vniuerſa?* Virtutem *vnam excellentiſsimam deo largiente ſuique perſimiles addicente eos qui digni doctrina illa eſſent, vt ad omnes integritate atque probitate diffuſa liceret eſſe æternum beatos homines. Inſignis iſta victoria: cùm maximum tum verè præcipuum opus emendatio ac caſtigatio populi, quo numero ſumus etiam*

 qui te

qui te cumque laudamus, ô omnium ſeruator. At *tu contumeliæ plena petulantia, procacitatis morbus, inflata rumoribus atque mendaciorum copia iuuẽtutem eludis, imponis adoleſcentiæ. qui facilè capiuntur, hac quaſi ſint ætate homines à ritu ſacro auocas, comparas imaginum ludibria ad quæ adorent & vota dicant, vt hebetes ſenſus idem maneat authoramentum.* C*hriſtum boni originem fontémque, dei filium, accuſant: illum verò quæ gens in qua modo aliquid ſalis inſit, atque modeſtiæ, quæ natio deum non exiſtimat obſeruátque?* I*lle potentatum omnẽ adeptus eſt, ea ratione perſtat eſſe, neque tantillum priſtinam humanitatem imminuit.* H*inc improbi pedem: qui ipſi permititis ob impunitatem vobis admoue re ſacro maiores hoſtias:* C*omeſſatum ebrietate feſta, religione ergo diſsimulanter itur.* I*bi palàm voluptas atque libido conqueritur.* I*d ſacrificio cui nomen eſt ſanè appellandum ſatellitium voluptatis.* A*pud vos ignoratio boni penitus. altiſsimi dei mandatum omnium primùm minimè tenetis, in quo lex eſt humani generis aſtricto filio ad illam prouinciam adminiſtrãdam.*

Nempe

Nempe eius arbitrio qui vitæ curricula emẽſi fuerint ſobriè & honeſtè, vt ij demum beatiſsimam fœliciſsimámque vitam ſortirentur. Equidem decretum ſcitúmque deo de mortalibus expoſui, verùm non qua permulti inſcientia non ſimilitudine coniecturáve ductus. Verumenim roget aliquis vnde nuncupatio filij, quis ortus ſi deus vnus eſt alienus omni temperatione permiſtíque diſsimilibus ex rebus expers. Ergo generationem duplici modo atque ratione intelligi licet. Illam vulgarem & tritã cũ fœtura, alteram perenni quadã efficientia. Vim huius inſpicere niſi numine aut aliqua propiore neciſsitudine illi adiũcto nulli contigit. Iſtius enim cauſſas vniuerſitatis homo doctus & experiens agnoſcet. Et cum nihil abſque cauſis ſit, omnino fuiſſe quendam principatum ortus. Itaque cum mũdus eſt atque eius partes & vſque ſalua vniuerſa maneant, authorem tutorẽq; neceſſariũ anteceſsiſſe. Ita ſalutis in Chriſto cauſſa erit, atq; adeò ipſa rerũ ſalus ac conſeruatio. In patre efficientia & antegreſſa cauſſa cuius eſt ille filius effectio. Ac ab initio quidẽ extitiſſe à nobis explicatum abundè eſt. Ad homines autem cur

adijt terraſq; inuiſit? Eſt vna certè ratio communis, curatio atque tutela omnium rerum iuxta prophetarũ placita. Nam *artificem ſui numeris oportet eſſe curatorẽ.* Poſtquam *igitur iſthuc appellere, tẽporibuſq; neceſſariis terras incolere, aliquandiu certum illi eſſet, ortum machinatus eſt, incognitum ac peregrinũ.* Conceptio *abſque nuptiis, ſine congreſſu, integra virginitate lucina, id eſt ipſa dei parẽs atque virgo, naturæ iugis initium temporale, ſenſus eiuſce rei quæ ſolo animo percipi debet, denique ſylua lucidiſsima minimè corporati.* Cætera *totius oſtenti conſequutio cum re maximè coniuncta eſt.* Ex *arca noe nimirum columba pennis excita virgineis ſinibus allabitur.* In *cuius eminet vniuerſi cœli ſapientia poſt hymneũ contagione nulla vel aſpectus inquinatum, tota caſtitate atque temperantia potiorem.* Illum Iordanis *lauacri præbitor reueritus eſt, inſuperq; vnctio, regia quidẽ & ad omnẽ ſciẽtiã comparata.* Poteſtas, *educatio, cuius effectus admirabiles, in primis hominum deploratorum curatio.* Petitionum *ocyſsima conceſsio neutiquam impedita.* Prorſus *humani generis optato & voto integrũ viuẽdi inſtitutũ.*

doctrina

*doctrina erat non prudentiæ animaduerſio, ſed docens adeò ſapientia.*Neq; *verò gubernãdis vrbibus idoneam artẽ virtutemq́; auditores exercebant.*Iter *alio inueſtigabant vbi mundus eſt animi contemplatione dignoſcendus.*Hoc *agebant vti permanens & ſtabile genus intuerentur, altiſsimi patris accipere tandem notitiam poſſent.* Hercle *beneficentia eſt ſumma pro cæcitate viſus, habitudo bona pro langore corporis & egeſtate, pro morte vita denuo reddita.* Prætermitto *ſciẽs apparatum ſolitudine media pené luxurioſum, etſi eſculenta & obſonia rara erãt, omnigenam tamen abundantiã immẽſa multitudine. perſoluo tibi grates iſtas è re mea quantulacumq;* Chriſte *deus atq; ꝓ tector, altiſsimi conſiliũ parentis expugnator aduerſæ ccalamitatis obtabilioriſq́; diſciplinæ princeps.* Ego *enim præconiũ nõ dico, ſed inſtituo gratiarũ actionẽ.* Quis *enim te homo dignè laudabit?*Oĩa *te quæ videmus de nihilo feciſſe cõſtat: tũ illuminaſſe molẽ elemẽtorũ rudẽ & indigeſtã, adduxiſſe ad iſtã ordinis pulchritudinẽ.*Vnã *excellentiſsimã virtutẽ homini, vt qui natura illa ſint ij beatã vitam initentur aſpiciantq́; tribuiſſe, vt tabernam exerceant, in qua bona inſunt omne genus,*

vnicuique fortunas impertiãt. Acquiſitæ inquam prudentiæ, ex qua frugem de virtute collectam proteruitate amota reponant, clementiam, humanitatemq́; ament, in oculis æque miſerationem habeant, expectationem fidei ſuæ conſeruent, erubeſcentiam amplexẽtur atq; virtutem pœnitus. In quam vita hominum antegreſſa inuaſerat. A qua ſupremo totius adminiſtratori ſtandũ fuit. Exurgentis enim illius hiſce tẽporibus iniuſtitiæ gentemq́; peruadentis oppugnator atq; medicus ex vſu nemo erat. Ergo hactenus intẽta prudentia quicquid iniuria & libidine peruerti potuit, adornare incepit haud occultè. Nãque intelligebat ex hominũ genere aliquos ad ſe ſuamq́; ingenij facultatẽ prudẽter aſpicere. Nonnullos animãtium brutarum nullo ſenſu ratiõis aſsimiles, inſenſibus ob euidẽtiã immorantes. Hîc ea quæ nemo dubiè accipit indiligenter etiã verſans atq; ingenio hebes ob oculos mirabilem, fœlicitatem beatitudinemq́; poſuit, iterũ inire vitam pollicens iſta vita defunctis & enecto ſenſu vim eandem ſolidam reſtituere profeſſa. Differenat illius aſpectu, maris vndæ ſidunt, atq; procellæ infringũtur. Itaque res admirandas in

vita

, vita aggreſſus, vt attraheret homines ad conſtantem fidem euolauit in cœlum. quod niſi dei nullius eſſe poteſt egregium numinis opus. Quanquam ominoſi tormenti dies altero mirabilium rerum theatro non caruit. Hic tum occupata lux diurna à nocturna caligine tenebris interceptus eſt Sol. omnes vbiq; gẽtium populos horror agitabat, vniuerſitatis eſſe poſtremam lineam aut certè aduentare cogitabant: antiquum Chaos obtinere, qualis ante cõditam mundi machinam omniũ facies erat: has illius eſſe vires. Habita anxie tanti mali quæſtio, vnde eſſet, ecquid in deos à mortalitate admiſſum grauius, vſque dum leniter iniuriis impiorũ inſita magnanimitate deſpectis & nihili ductis ſuum lumen cœlo retulit, aſtraq; digeſta repoſuit. Ibi cœli vultus atque ſpecies interuallo mœrens priſtinæ hilaritati luculente reddita eſt. Inſtet aliquis & afferat, eius inuertere conſilia rationéſque deum potuiſſe facilè, qui contra procax atque petulans eſſe principio maluiſſet Oro quæ accommodatior aut ad illiciendum via paratior, vt improbi reſipiſcerent, emendarẽtúrque oratione illius, & conſuetudine inter homines? ea ſi

nihil

nihil efficere cùm adeſſet ille potuit (eſt enim mundum adhortatus ac pro concione frequente ſæpe dixit) abſentis, inauditíque gratia valeat? honeſtam viuendi viam inculcare, identidem viſus infecta re deſtitit. Etſi *in omniũ oculis eſt verſatus. illud ab eo iamdiu profecto requiratur?* Illam *eximiam diſciplinam obſecro quis auertit?* Iners *hominũ fatuitas. etenim cũ ea quæ pulchrè decenterq; admonemur accipimus iracundè, quicquid vſquã ſobriæ mentis in nobis euaneſcit atque emoritur.* De *induſtria factum eſt vt aures à lege ſancta abſtinerent, admoniti refragarentur, atque dicta deniq; negligerent.* Quod *niſi egiſſent audiẽtiæ quidem præmia digniſsima reportauiſſent in ſecũdã etiã vitã (quæ vere ſola dicitur) haud ĩ vſum modo præſentẽ. merces enim animi deo obſequentis æterna ac minimè fluxa vita eſt.* Hanc *adipiſcentur ij qui deũ ſciunt & ita vitã inſtituunt, vt imitanda poſteris æqualibus admirabilis, atq; tanquã vitæ exemplar omnibus.* Eo *tradita eſt veri agnitio ſapientibus vt quod illi dixerint obſeruãdum publicè in animis inhæreat.* Illam *ens integra & cælebs, obſeruatio præceptorum diligens ex qua robur*

bur aduerſus aculeum mortis ex qua ſecuritas enaſcitur, ſi de deo vniuerſum addixeris, pura illibataq; fide fueris. Obſiſtit huiuſce mundi tempeſtatibus inexpugnabili virtute, atque ſe dicendo teſtimonio dei cauſa comparat. V*nde formidinum ingentium animoſè debellatrix ad lauream accerſitur ab eo, quia viam arduam ingreſſa, tamen nihil aſſumit arrogátve ſibi.* Videli*cet hoc ego illi perſpectum eſſe puto, datum eſſe cœlitus vti ſubſiſteret, obirétque alacriter omne diuinum munus. Quam vitam memoria ſempiterna perennis honores & immortale decus atque gloria non immerito ſequitur.* Namque *vita modeſtiæ plena martyris inuenitur oblita præcepti nullius, indolis quoque ad magnanimitatem & nobilitatem excitatæ.* Proinde *hymni carmina præconiáque aduerſus illum deſignatorem ſummum. Quæ gratiis agendis appoſita ſacra abſque ſanguine, abſque vi fiunt hominibus illis, vbi neque deſideratur incenſa pira.* Neque *verò aromata & odores.* Adeſt *enim caſtiſſima lucerna quantum adoranti ſufficit.* Frugaliſſima *conuiuia plurimorum, ad egeſtatem ſubleuandam*

& ad

& ad eos qui fortunis euerſi re ſua cecidere fulciendos adinuenta. Quæ ſi quis illepida exiſtimet, ſecus atque cœleſtis inſtitutio ſentiet. Iam reperias ingenium exerentes aliquos in numine incuſando. Cur enim ea quæ exiſtunt inter ſe eſſe diſcrepantia tantumq; diſsidere maluit? vnam atque ſimplicem naturam contrarietate nulla potius effinxiſſet: Vnde morum, inſtituendæ vitæ & degendæ, maxima varietas apud nos. Atque fortaſſe præſtabat ad ipſum intelligendum, & animo informandum: ad implendum mandatum retinendúmque mordicus, ad vnius cuiúsque etiam fidem confirmandam abeſſe ab homine mores, ita abiunctos atque inſtituta viuendi. Atqui vno eſſe ingenio ſingulos optare perabſurdum eſt, ídque non animaduertere, mundi machinandi rationem ordinem, ac eorum quæ in eo ſunt eandem eſſe non oportere. Nam quæ natura ſubſiſtunt illa cum moribus ita coniuncta non ſunt, vt nihil interſit, animíque affectiones ipſæ plurimum abſunt à corporis affectibus. ſanè omnem mundum terreſtres animantes ad interitum deſtinatæ, natura ſua quo nobilior atque diuinior eſt exornant, hominum-

númque genus inprimis, etſi non omnium neque temere, ſed in quibus apparent aliqua veſtigia Boni ſummi: qui cœleſtem naturam perſequuti vitam ſic inſtituerunt, vt in ea degenda cognitio numinis anteiret. Iſta verò quæ generantur ac intereunt extremæ dementiæ cum illorum genere conferre, quæ perpetua ſempiternaq́; ſunt. initiũ illorum nullũ exitúſque nullus: iſta ſicut orta & facta ſunt aliquo principatu temporis, omnino deperire neceſſe eſt. Iſta illi principi fabricæ totius operis exæquari nequeunt, vtq́; vanitatem aut ſtoliditatem eſſe iudicet atque cenſeat, ego imperauiſſe vt eſſent, haud arbitrer. Verùm orbes ipſi machinæ volubilis ex æquo nemo comparet, ima gines exemplari, neque mundum hunc inferiorem ad animalium ſenſum factum primario illi peruio ſolis animis. Porrò autem confuſio ridicula emerget, vbi diuinitatem internoſcere nequeas à cæteris animantibus, atque brutas æquali eſſe cum humanitate loco facias. Opes iſthic eſſe potentiámve quæ dei magnificentiam adæquare poſſint, inſani eſt hominis omnemq́; de vita ſobrietatem euellentis votum, cœleſtem illam beatitudi-

nem ſi nanciſci volumus ad ipſa cœleſtia mandata vita dirigenda tota eſt, tum parcarum violentia potiores erimus, hoc eſt à ſenio liberi cum præſcriptam homini legem à deo implebimus. Vnum, id eſt in vita noſtra quod opponere poßimus immenſæ potentiæ, ſimplex aduerſus eum obſeruandi & excolendi via, cõſideratio illius, ac quæ eius ſtomachi ſunt. Cernuum minimè eſſe terrámve contuentem, ſed animum illuc inducere quantum queas ad ardua. Ex quo ſtudio, inquit, erit anteferẽda victoria omnibus. Cauſſa igitur dißimilitudinis in rebus, & dignitate & facultatum vicißitudine ſic habet. In quam ſententiam pedibus ire prudentes atque gratias immortales habere mihi videntur. Ingrati (qui niſi ſtolidi amentéſque nulli ſunt) arrogantiam ac contumaciã non inultam ferẽt. Enimuero dei filius omnes ad honeſtatem hortatur. ſe. magiſtrum, Cenſorem morum iis qui. ſano cerebro ſunt adhibet. Aut egregiè opinione labimur, & ignoratione praua ducimur, ſi compendio noſtro peregrinationem illam conſtituiſſe in orbe terrarum ambigimus. Hic tum accerſitis ad ſeſe bonis illius ſeculi hominibus hiſce

rebus

rebus inſtruxit,iuſtitia dico & fide.quæ vitæ curriculo temperantis eſſe medicina animi poſſent. Intererat *enim iudicio eius inuidentiæ plurimum reluctari, cui ſimplices ac minimè malos irridere votiuum eſt.* Inuiſe*bat infirmos afflictóſque ægritudine, alleuabat, & morbi violentiam compeſcebat.* Alios *ad vltimam egeſtatem adactos optimè ſolabatur.* Modicitatem *ſenſus in ratione poſiti valde approbabat.* In *vtranque fortunam apparatum eſſe, iniuriæ contumelias accipere toleranter, admonebat atque nihili putare.* Fatum *quoddam paternum eſſe, vt ille perpetuo vincat, & vbique loci qui fortunæ caſus animo magno adibit.* Nam *hoc eſſe robur aſſeuerabat, animi confiſionem annexam philoſophiæ,ex qua veri boníque intelligentia orta eſt.* Illa *conſuetudinem inuehit, vt ij qui iuſtitiam luculentam habent, ſua minus opulentis humanè impertiant, hánceque ſocietatem boni nemini inuideant.* Opes *atque potentiam prohibet, oſtendítque ſe dimiſſurum modicos.* Etenim *ita principio ſe modicis adiunxerat, ſic fide ſuorum pertentata, & probata mirificè obtinuit ingruentium*

o ij tempe-

tempeſtatum, non modo cōtemptores, verum etiam fidei ſuæ veriſſimos ſectatores. Vnum aliquando nimium indulgentem iracundiæ, duriter admonitum oratione flexit. Ille in quendam inuadebat enſe diſtricto ſuam operam hero venditans iſto genere. Quem otioſe iuſſit eſſe, enſemq; recondere criminis inſimulans, eò quòd incerta refugij ſpe de illo eſſet. Conſtituit autem autorem inuriæ quẽlibet, aut eum qui ſe comparaſſet aduerſus iniuriam, & ad arma recurriſſet interiturum male. Quæ profecto prudentia cœleſtis eſt iniuriam contumeliamq; pati quã inferre uelle cùm neceſſarium tempus incidat habere prius. Nam cùm aggredi ſcelus eſt ingens atque capitale crimen, ille qui patitur, ad exẽpla minimè rapitur. Verùm hic qui fecit. Huic verò inſeruienti deo licebat abſtinere ſe à danda contumelia, neq; mali quicquã accipere præſentis auxilio adiutoris, & ope fretum in quo ne familia læderetur, inerat adiumenti ſatis. ſuáne etiam cauſa id egit? inceptauit? Atqui duellum erat in quo victoriæ euentus anceps & improuiſus. Atque ille verè ſapit, qui certis fixisq; dubia non antepoņit. An eſſe præſentem deũ & opitulatorẽ

potuit

potuit ambiguũ illi eſſe qui toties aciem periculi expertus, antea ſemper integer ac bene ſanus Chriſti nutu pugna receſſerat? qui pedibus altũ mare emenſus erat? qui iubente hero tranquillũ, & ſedatũ ingreſſus, ipſe fluctuanti plebi iter in aquis exhibet? Hoc *vt ego cenſeo præclarum fidei ſuſtentaculũ atq; fundamentum animi belle perſuaſi, quæ ſupra fidem ſunt opinionemq́;, poſita cùm intelligimus ab eo confecta abſolutaq́; eſſe.* Inde *eſt, vt te fidei tuæ non pœniteat, vbi deueneris in aduerſum aliquem caſum immutabilemq́; in deo ſpem collocaueris. illo ſenſu inſidente in hominum animis incolit humanum pectus. Ipſe verò à nullo vinci ſuperari ve pôt, animusq́; inexpugnabilẽ virtutẽ cõplexus, nequaquã debellari poterit à fortuna.* Didi*cimus inſuper ex inſigni Chriſti victoria ita fore, qui penuratione totius vniuerſitatis in ſe recepta cũ ludibrio fuiſſet impio generi, cũ acceptus vbiuis cõtumaciter, in patibulo nullã ſui iacturam fecit.* Eximiã *verò laudẽ retulit atq; de peccato lauream ſempiternam. ſic eſt ad vmbilicum perducta cõſummataq́; illius ratio, ſic iniquitate atque atrocitate deleta charitatem pius oſtendit tormentum*

à prophetis, & illa crux ante præſenſione ſua fuerat annotata: prædictus ortus hominũ more, prædicta natiuitas humana: ipſum ferè momentum corporatæ dei naturæ prædictũ: nẽpe libidinis & iniuſtitiæ ſemina profligatũ iri, redire conſuetudinẽ antiquã atq; vim, orbẽ terræ ſapientiæ, temperationis, animos occupante lege ſacroſancta participem fore, plurimum operæprecium relgioni futurum ſuperſtitionem propè totã inductũ iri. Ex *quã nõ animantium modo brutarum, verumetiam hominum ſanguine ritu hoſtiarũ nefario litatũ eſt, exècrãdæ aræ inuentæ ſunt: inualuit* Aegyptius Aſſyriusq; *mos immolandi ad æreas ſtatuas animam iuſtam.* Proinde *frugẽ iſti religioni debitam abſtulere.* Babylo *frequentata ſolitudo fiet.* Memphis *vaſtabitur, atq; patrÿ dÿ.* Q*uorũ nõ auditor tantũ, ſed etiam ſpectator iſta ſcribo, qui miſerabilẽ caſum vrbiũ inſpexi.* V*aſtitas eſt atq; ſolitudo* Mẽphis, *quã* Moſes *admonitus à deo cũ* Pha*raonis eſſet auo illo potentiſſimi (quẽ tamen deſpicientia idẽ fregit exercitũq; victorẽ gentium multarũ ad dimicationẽ inſtructũ) nõ aggere vineis ve non miſſilibus aut arte iaculandi, ſed oratione ſimpliciſſima ſuppliciq;*

voto

voto ſubuertit, nulla vſquã fœlicior ea gente natio fuit, eritve niſi ſuas aures à ſpiritu ſacro abſtinere maluiſſent. De Moſe *quid eſt quod pro merito dici poſſit? hic inordinatam & incõditã multitudinẽ ordine diſtinxit, autoritate animos et pudore mirificè diſtrinxit, è mancipiis ingenuos aſſeruit, è proiectis, è mœrentibus hilares fecit. Equidem vſque eo fouit homines ſuos, vt illa ſorte nimiũ diuerſa & euentu rerum beatiſſimo elati, contumaces ac faſtidioſi fierent. Tantum verò prudentia maiores ſuos anteceſſit atque excelluit, vt aliarum præconio gentium cogniti, eruditiq; iſtius ſapientiæ amantes hominem æmulari conſtituerint, admirati ſagacitatem.* Nanq; *ſolertiã* Pythagoras *illius imitatus eſt. adeò tẽperãtiæ nomine claruit, vt omniũ* Plato *maximè ſobrius iſtã animi moderationem velut exẽplar aſſumeret.* Daniel *ille futurũ æuum dimẽſus, ille præ cæteris ingenio ſublimi vir, ille honeſtate morum facilè in vita primus, quàm laborioſè, quàm acerbè dimicauit aduerſus imperantem Syriæ tyrannum?* Ipſe Nabuchodonoſor *appellatus eſt.* Euulſa *progenie radicitus ingens illa vis atque dominatio, ad* Perſas *abiit,*

vſque in hodiernum diem gaza tyranni decantata, & ſtudium intempeſtiuum profligatæ religionis extat. Delubra *nota, deorum templa faſtigij proceritate cœlo proxima, copia metallorũ omne genus ad hoc ipſum diſquiſita, leges huiuſce ritus horribiles ad crudelitatẽq́; factæ.* Q*uas oẽs, vt erat optima fide* Daniel *aſpernatus, importunam ea in re tyranni diligentiã portendere magnum malum prædicabat.* Adducere *tamen ad ſe hominem non potuit, opes enim atque diuitiæ animum diſtinent ac faciunt vti iaceat.* It*aque immanem mẽtem & efferatam ſtatim imperator aperuit.* Aequi*ßimum. virum beſtiis exponi dilacerandum iubet.* Etiamnum *ſtrenua in obeunda morte fratrum cogitatio eadem, quos ſtudio ſummo poſteri proſequuti fidem celebrauerũt, extuleruntq́;.* Igni *in fornace traditi, quæ ſummo cum dolore depaſci corpora oporteret, intacta conſeruarunt.* Exa*cta autem dominatione populi* Aſſyriæ Da*niel ad imperatorem* Cambiſem *in* Perſiam *abiit, iterato non abſque numine iactu fulminis. ſed illic inuidia atque inſidiæ* Mago*rum promptißimi exitij, difficultatum plurimarum acceßio, à quibus omnibus adiu*-

trice

trice Chriſti ſeruatoris opera ſaluus,in omni virtute nullo demum negotio præcelluit. etenim Magi Perſici quod ter ſupplicaret interdiu altiſſimo deo resq́; memorabiles adire fœliciter, & abſoluere videretur,inuidioſè preces alio vertere, nimirũ periculoſam imperio ſublimem atque immodicã potentiam eſſe. Qua ratione factum eſt, vt auxiliator ille Perſarum publicus,adiutorq́; toties immitium leonum eſca fieret.At ille diuaricatus atque deligatus exitio ſuo non eſt. Inde immortale decus, gloriamq́; attulit,inde nomen & honorem.Ergo verſatus in acie ferarum haſce mãſuetas atque adeo cicures, efferatos illos qui iri perditum voluerant eſſe ſenſit, ſiquidem omnes voto & modeſtia demulſit:etſi naturæ conditio ferebat aliter. Quæ perſpecta regi Cãbyſi (neque enim fieri poterat, vt admirabile diuinumq́; opus in tenebris & caligine verſaretur) eius animum rei nouitate perculerunt. Adductum eſſe ſe calumnia Magorum admodũ pœnituit. Hic audacior effectus eundẽ locũ ipſe adiit, & omnia diſpexit. Ibi hominem manibus intentis hymnum dicentem Chriſto: leones illi ſubiectos, ac quaſi veſtigium reuerentes intui-

intuitus, arripi Magos *ocyus auctores iniquitatis indicit,atq; leonibus apponi.Qui modo tanquam palpones & adulatores inſita naturæ ferocitate proſiliunt, ex more corpora laniant & miſerè diſperdunt.* Equidem *mihi ſuccurrit in mentem, vt externum de* Chriſti *diuinitate aliquod teſtimoninm commemorem.Siquidem eo fiet,vt improbi mortalium animi petulantiæ morbo grauati dei filium,deumq́; modo ſua admittant & fidem adhibeant,intelligant.*Igitur Eritrea Sibylla *quæ ſeculo ſexto à diluuio fuiſſe dixit* Apollinis *ſacerdotem ſe,ac corona fortaſſe propterea habuit inſignè caput illius dei ritus obſeruatrix.*Antiquum *tripodem circa quem verſabatur anguis amplexata,qui ſciſcitatū adiiſſent, oracula edebat amētia parentum, qui religioni deuouerant. ex qua impudici animi,frugi nihil euenit vnquam,vt iis quæ de lauro feruntur omnia conſonent.* Illa *igitur aliquando mediis adytis importuno ſuperſtitioſè religionis ritu intermiſſo, afflata proculdubio cœlitus edidit apertè futura de deo verſibus.* In *eorum ſerie literæ quæq; primores(*Acroſtichis *à* Græcis *appellatur) aduētus* Ieſu *hiſtoriā ſignicāt,*Acroſtichis *hæc eſt,*

IESVS

IESVS CHRISTVS DEI FILIVS, SERVATOR CRVX. *Verſus autem hi qui ſequuntur,*

Iudicio telluris erit ſudoribus omen,
Erumpetq́; alto carnem qui iudicet, atque
Suſpenſum (tanti eſt regis præſentia) mundũ:
Viderit inde omnis vel ſi perſpecta fides eſt
Siue hæc nulla deum ſanctosq́; in finibus æui.
Carnis amaſius & pulpa veſtitus amica,
Hîc animis alta è ſella ius dicet eritq́;
Rerum campus inops, tribuli naſcẽtur, opesq́;
Inuiſæ fient homini, atque iacebit imago.
Soluentur portæ ſtygij Plutonis ab illo,
Tum quoduis iſta gaudebit luce cadauer.
Vir ſacer atq; ex lex flamma dignoſcitur, atque
Scitur integrũ quicquid tamen vſq́; latebat.
Ducet enim lampas reſeratis frõtibus intro:
Et multi plangent, multi ringẽtur, & aſtra
Inducent choreæ legẽ, facies tum ſolis opaca.
Flexum erit & cœlũ nulla quoq; luce Diana.
Implebit valles & caſſa cacumina reddet.
Labentur [redacted] colles hominum faſtidia: toti
Incipient æquor fieri montes. mare demum
Veliuolum nulli cum tellus fulmine areſcet.

Subſident

Subſident fontes, & nuſquã fluminis horror.
Suſpectum cœlo ſonitum dabit ære recuruo
Eiulans tuba perniciem mundiq́; labores,
Recludetq́; chaos immenſum terra dehiſcens.
Vndiq; couenient reges ſedemq́; videbunt.
A cœlo riuus flammæ, vndæ ſulphuris atri.
Tum bene iactandũ indiciũ mortalibus atq;
Optatum cornu, lignum cum gente fideli,
Res æquè vna piis vita, orbiq́; inſitus error.
Clara duodenis illuſtrans fontibus vnda,
Roboreumq́; pedum toto dominabitur æuo.
Verſib⁹ exſcriptus de⁹ his primo relitura eſt
Xenophilus noſtra cauſſa rex vltima paſſus.

Iſta diuinitus in animum venit edicere virgini, quam ego profectò beatiſſimam eſſe iudico, delectamq́; à deo Optimo Maximo cõſilij ſui vaticinatricẽ de nobis. Etſi plurimi ſeuerè negant hæc eſſe digna fide, cùm tamen Erytream Sibyllam fuiſſe fateantur. Atque illi quidem aliquem ſuſpicantur, huiuſce ritus obſeruatorem hominẽ poëticæ non ignarum confeciſſe verſus, ſubinde Sibyllæ nomine circunferri quædam quaſi vaticinia, quæ reuera adulterina ſint, & tamen ad inſtituendam probè vitam conducibilia, cùm excidio voluptatum homines ad honeſtatẽ arripiant

ripiant & temperantiã. Ad exquiſitam autem rationem veritatis, hominum noſtrorũ diligentia annotatis interuallis temporum, iã vt nemo aliqua de re poſſet ambigere, poſt aduentum Chriſti poëma compoſitum eſſe, & tanquam verſus eſſent à Sibylla dicti, ita falſo tenuiſſe. Nam certum illud eſt incidiſſe in poëma Ciceronem, idq; factum ab eo latinum cum ſuis elucubrationibus annumerauiſſe, qui tenente Antonio rerum ſummam ſublatus eſt. Iterum Auguſtum Antoniano bello ſuperiorẽ euaſiſſe. Ille ſex & quinquaginta annos imperauit. Inſequutus eſt Tyberius, quo ſeculo aduentus illuxit, atque ſacroſancti ritus inualuit vbiq; loci myſteriũ. Tum noua populi ſucceſſio conſpirauit, de qua ſapientiſſimum poetarum Italiæ dũtaxat, intelligere puto cùm dicit,

Iam noua progenies cœlo demittitur alto.

Rurſus alio quodam Bucolicorum loco.

Sicelides Muſæ paulò maiora canamus,

Quid eſſe poſsit apertius? etenim ſubiunxit.

Vltima cumæi venit iam carminis ætas

Subobſcure nimirum Sibyllam innuens.

At minimè contentus eo libentius progreſſus eſt, quia ſuum hac in re teſtimonium deſi-

derari

derari exiſtimat. Hoc *verò quale tandẽeſt?*
Magnus ab integro ſeclorum naſcitur ordo
Iam redit & virgo redeunt Saturnia regna.

Quænam illa virgo per deos aduentare dicitur, an non illa numinis & ſpiritus ſacri pleniſsima? atqui nihil aduerſatur ea quæ virgo ſit vti afflatu diuino fœta videatur. Iterum ille veniet atque orbem teræ alleuabit. Addit poëta,

Tu modo naſcenti puero quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo
Caſta faue lucina.
Quo duce ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.

Agnoſcimus autẽ intelligimusq; manifeſtè quæ allegoriâ occultantur. Nam qui vim carminis altius eſſe repetendam putãt illis ſe diuinitas explicat atque aperit. Eadẽ via poëtæ conſultum probè eſt, vt eum primates in vrbe regia incuſare nequeant, aut inſimulare impietatis aſpernantem leges à maioribus acceptas, omnino religionem conantem circumſcribere & euertere. Propterea veritatem inumbrat, & opinione mea illuſtrem, optandumq; obitum ſeruatoris intel

lexerat.

tellexerat. Vt autem declinaret immanes illos atrocitatis oculos auditorem à noſtra dicendi conſuetudine noluit auertere. Ait ipſe ponendas aras, delubra facienda, in lucem ædito nuper litandum eſſe. Porrò cætera ordine annectit iis qui ſapiunt. Inquit enim,

Ille deum vitam accipiet diuiſq; videbit
Permiſtos Heroas & ipſe videbitur illis
Pacatumq; reget patriis virtutibus orbem
At tibi prima puer nullo munuſcula cultu
Errantes hederas paßim cum baccare tellus
Miſtaq; ridenti colocaſia fundet acantho.

Sanè vir admirabilis ac vndecũq; doctus. Ille ſeculi ſui crudelitatẽ cõpertã habẽs, ait,

Ipſe lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.

Et certè ſe ita res habet, haud enim regio potentatu fides exterreri poterit.

Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores
Occidet & ſerpens & fallax herba veneni
Occidet, Aſſyriũ vulgo naſcetur Amomum.

His neque verius eſſe quicquã poteſt, neq; ad præſtantiam dei optimi accomodatius. ipſa Chriſti cunabula nouũ germen odoratiq; flores à Pneumate ſacroſancto, occidẽt venena, occidet ſerpẽs atq; illiꝰ os impudẽs, ex quo

primis

primis hominibus impoſuit ab inſitisq́; hone ſtatis igniculis ad voluptariam vitam auertit, exitium vti præſentiſſimum ſibi adeſſe prouiderent. Nam antequã Chriſtus aduentaret cauſſa immortalitatis hominũm meliorum, percellebat omnium animos ignoratio, nulla boni cuiuſpiam expectatione erectos. Hic cùm paſſus eſſet, interualloq́; ſeparatus à corpore ſenſere homines, quantum in ea reſurrectione ſolidarum virium ineſſet atq; roboris, iniuſtitiæ ſi quæ reliqua lex erat tota lauacro expungebatur. His paucis diebus animo bono eſſe iuſſit, excellentis illius, & adeò celebratæ reſurrectionis ſimilẽ expectare. Proinde meritò dicitur occidiſſe herbam veneni fallacem: mortem ipſam demortuam iugulatamq́; eſſe, teſtata ac conſignata reſurrectio eſt. Aſſyria gens internecione periit. Vnde fides impreſſa ferè eſt. Amomũ igitur appellat, ipſũ vulgo natũ multitudinẽ quæ ſe ritui noſtro conſecrarit. Tanquam enim vna radice rami vndique erumpentes, eximio florum germine veſtiti modico rore pullulant. Erudita verò impenſè, poëtarum Maro prudentiſſimè quæ ſimili deinceps ingenio conſcripſiſti:

At ſi-

At ſimul Heroum *laudes & facta parentis.*
Tã legere & quæ ſit poteris cognoſcere virt'.

Heroum *laudes opera proborũ actionesq́; nũcupãs, orbis autẽ machinationẽ & ſtructuram, integerrimum toto æuo domicilium futurum parentis acta. fortè leges etiã quibus eccleſia iuſtitiam æmulata atque temperationem vitæ vtitur, abſurdi accipi nihil eſt. aggeratio vehemens certe & admirãda, acer de ſoluto vitæ genere bonorum inter & malorum limites in qua repentinum confertumq́; omnem motum deprecatur.*

M*olli paulatim flaueſcet campus ariſta*
Q*uæ dei fruges erunt & ipſe legis vſus.*
I*ncultisq́; rubens pendebit ſentibus vua.*
Q*uod eſſe ex lege vita noſtra nullo mõ poſſet*
E*t duræ quercus ſudabunt roſcida mella.*

D*epingens ſeculi illius ſtoliditatem atq; duritiã morum.* E*quidẽ nihil ob eſt eo verſu dei labores accipi, qua de re auditor erudiatur & tolerantiæ fructum mellitiſſimum legat.*

P*auca tamẽ ſuberũt priſcæ veſtigia fraudis.*
Q*uæ tantare tethyn ratibus q̃ cingere muris*
O*ppida quæ iubeant telluri infindere ſulcos.*
A*lter erit tiphys & altera quæ vehat argo*

Omnis feret omnia tellus
Non raſtros patietur humus nō vinea falcē.
Robuſtus quoq; iā tauris iuga ſoluet arator
Nec varios diſcet mentiri lana colores
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice iam croceo mutabit vellera luto.
Sponte ſua ſandix paſcendo veſtiti agnes,
Chara deū ſoboles magnū Iouis incremētū,
Aſpice connexo nutantē pondere mundum,
Terraſq; tractuſq; maris cœlumq; profundū,
Aſpice ventura lætentur vt omnia ſeclo.
O mihi tam longè maneat pars vltima vitæ
Spiritus & quantū ſat erit tua deū ſarta.
Nō me carminibus vincet nec thraciꝰ orpheꝰ
Nec cuius huic mater quāuis vtq; huic pater adſit.
Orpha Calliopeïa, imò formoſus Apollo.
Pan etiam arcadia mecū ſi iudice certet,
Pan etiam arcadia dicat ſe vidat victum.

Diſpice porro, inquit, elementorū lætitiā: Quæ rudis aliquis homo aut ſane male doctus ad natales humanos exigenda cenſebit, homine parente videlicet. At abſque raſtris & ſementi rationem non habet. Aequè illud eſt, falcis aciem vinea reſpuet atq; omnē procurationē reliquā. Quæ de nato homine quo

modo poſſint accipi nõ video. Quãdoquidem adminiſtra fati natura eſt hominũq; nutum nihil obſeruat. Et *exultãtes vniuerſi partes aduentantem deum, non hominem editum iri in lucem præſagiunt.* Ipſius *oratio poëtæ vehemens ſibi vitæ finem protrahi obſecrantis eſt animi cœlitus inſtincti nota. Quod enim aſſolet, à deo vitæ atque fortunarum tutelam non ab homine petimus.* Eritrea *verò* Sibylla *deum ſic affatur:* Hære *cur ad eam me neceßitatem vaticinandi adigis?* Illum *incertum diẽ potius ſuſpenſumq; humanitati ſineres, vſquedum incipies aduentare. Quæ ſequuntur adiunxit ad illa ſuperiora maro,*

Incipe parue puer riſu cognoſcere matrem,
Matri *longa decem tulerunt faſtidia mẽſes.*
Incipe *parue puer, cui non riſere parentes,*
Nec *deus hũc mẽſa dea nec dignata cubili eſt.*

Qui *fit enim vt illi parentes arriſerint?* Horum *ille deus eſt immunis à qualitate potentatus.* Nulla *deformatione corporis exprimi deſcribíve niſi certè humani poteſt.* Thalamum *incomprehenſum eſſe* Pneuma *ſacrum, ecquis addubitare audeat? Ecqua appetitio deſideriúmve toto genere bonorum quo ab omnibus accurritur, aut quid omnino vo-*

no vo-

no voluptati cum ſapientia commune eſt? ſed ea miſſa faciamus, ijſque tractanda relinquamus humana qui ſapere volent. Alij ſunt ingenij excultores animique: hiſce de factis & dictis expurgari appetunt. Ego verò tuam opem ad ea quæ mihi dicta ſuntô, religio pietatis & caſtimoniæ lex imploro: nulla mihi ſpes, aut expectatio optatior. Non eſt illa ſubærata pollicitatio quam à doctore immortalitatis accepimus. Adoro vos ô, pietas & humanitas. ſupplex æternam gratiam merito veſtro debere confiteor. Incogitans autem vulgus atque expers auxilium veſtrum, imò deum ipſum propter antiquas in vos inimicitias aſpernatur. Ignorat egregiè rationem viuendi & cauſam, eſſe ſe quicquid, ac quantus eſt omnes etiam improborum quiſquilias ſuperioris ope neſcit. Huius vniuerſitas eſt huius omnia quæcunque in ea inſunt. Meæ fœlicitatis & omnium meorum, nobilitati cauſas aſcribo. teſtimonio eſſe poterunt, euentus illi votiui, facta præclara victoriæ trophæa de hoſtibus. Horum conſcia magna ciuitas acclamat atque celebrat: eadem eſt voluntate vrbis amiciſſimæ, populus etſi incerta ſpe deceptus homi-

nem indignum prouincia ſibi præfecit. Ille oppido quam facilè ſuo merito deprehenſus ingreßionem audere, de qua facere verba nefas illi præſertim qui te alloquitur & ope ſumma nititur, vt ominari abſit omniáque nomine bono dicere peroptet. Ego *profecto aliquid habeo, nec informe nec indecorum dictu.* Bellum *deſperati fœderis atrociſsimum, ô religio & pietas ſacroſancta eccleſiis à tyrannide inductum eſt:* Nulla *tempeſtate defuere orbi* Romano *qui non publicis iſtis incommodis exultarent ac gaudio diſsilirent.* Inſtructus *ad ineundam pugnam campus erat, & tu pedem obfirmaſti fidémque in aciem deſcendens es tutata.* Crudelis *& acer animus improborum incitatus atque latè diffuſus, inſignem tum attulit tibi & perennem gloriam.* Hoc *ipſum erat quamobrem tenerentur reuerentia aliqua ſpectatores cùm tortores & carnifices affligendis omni genere cruciatus horrerent ipſi ac fatiſcerent: cùm remiſſa vincula, diſſolutus & mollis eculeus, ignis hebes: cùm ne momēto quidem repreſſa vel etiam minimum labefactata dicēdi liberta ſeſt.* Quid *igitur impuriſsimè adiumenti tibi audacia attulit?*

cur

cur repente lymphatus extiſti? an quia deos honorē proſequebaris? Amabo quos eſſe mihi dices illos, aut tibi vnquam in mentē venit aliqua de natura diuina cogitatio? deos eſſe tibi iratos putas? Qui ſi eſſent eorum demirari conſilia magis atque rationem quā obſequi impudentiæ iubentiū iugulū petioptimorū hominū oporteret. etiámne mihi dicturus es, ita maiores habuiſſe illa in opinione perſtitiſſe? concedam. etenim hæ leges illorum vitæ perſimiles erant, eadem vtrobique amentia verſabatur. fortaſſe arbitrabere in artificum munere fabrorum, inquam & ſculptorum facultatem ineſſe quandam præcipuam atque vim. Proinde fouiſti imagines: omnis illa tua cura omne ſtudium ne ſordibus opplerentur. Ita magni primariįq; dij humana ſe ope ſuſtinebant, iſtam diligentiam requirebant. Quæſo noſtram modo religionem cum hiſce compara. Hic omnium conſpiratio, clementia perpetua lapſus inueſtigatio. Nam adhortatio exilio anteferturs. Hic ſalutis non atrocitatis clientela, optima fides primum deum contra, deinde ad hominum ſocietatem natura comparatam aſſumpta. Hic eorum miſeratio quos

 à fortu-

à fortuna profligatos eſſe conſtat. Vitæ genus ſimplex & minimè callidum, intelligentia dei maximi, quæ veriſsima pietas atque religio ſanctiſsima nullo fuco inquinata. ſapiens inſtitutum vitæ eſt, quod ingreſſi tanquam via publica ad immortalitatem tranſeunt: id qui inſtituet ille animum liberum à commercio corporis habebit, ille nunquam deſinet & implere munus ſuum potius quàm errare dicetur. Qui deum cõfitebitur, in eo ſe minimè exercebit iracundia: generoſè tolerantérque neceſſario tempori ſuſtinendo ſeſe dabit. Is erit animi bene præparati commeatus. Humanam *quidem honeſtatem diligi à deo nullus ambigit.* Eſt *enim perabſurdum homines aliquo gradu dignitatis etiam infimo, clientum officia atque merita velle beneficentia repẽdere, deum rerum authorem negligere pœnitus id autem vitam noſtram maximè comitatur, ac quoties agere bene volemus aliquid ad eſſe tum intelligemus.* Ille *cùm primum accepit, ex merito reponit æſtimationis aut fortitudinis, abſolutũ verò beneficium differt.* Hic *vniuerſa vitæ ratio putanda, quæ cum rectè & ordine fuerit immortalem vitam adipiſcemur*

ſcemur

ſcemur.Improbi ſcelus ſuũ quiſq; luĕt.Ego te bone vir interrogo, qui inuaſiſti in labores alienos,qui eccleſiã odiſti,qui probè viuẽtes ad ſupplicium & pœnam adegiſti,quid te ſecundnm vitam facis?Quæ te porrò & quanta vrgent mala quamq; varia? cùm nondũ animam egiſſes & in viuis,tamen haud iã eſſes,interea loci cõpertum de tua beatitudine.Cùm Scyticis agris ad internecionem Romanus exercitus,atq; adeò imperiũ celebrè deperiit, eſtq; duce te contemptum à Getis. Eandem cædem in eccleſia cùm exercuiſſes ſupremum iudicium Valeriane ſenſiſti. Ibi turpe mancipium regali purpura imperatorio ornatu deprehenſus es,& à Saporo tandẽ Perſarũ imperatore excoriari iuſſus & ſalitus, æternũ de calamitate propria trophæũ pmanebis.Et tu ſeminariũ iniuſtitiæ,nũquid Aurelianæ cum Thracia furioſè decurreres, inſigniter acciſus,impio ſanguine viæ ſulcos referſiſti? Diocletianus à proſcriptione & cæde ſuo iudicio reus in ignobili quodã hoſpitio quaſi carcere concluſus eſt,atq; pœnas dedit. Illi verò quãtũ fuit indicere bellũ deo noſtro? Commodè.Nicomœdia, quo timorem fulminis omni vita minimè inquit, apponeret. Id

anti-

antiſtites hiſtoriæ nõn tacent, in quibus eſſe non nego. Regiam depopulatus eſt ignis atque vaſtè flamma de cœlo tanquam lambẽdo ſerpebat. Quorum nihil ab intelligente euenturum non antea multò prædictum eſt. Nam neq; reticere neq; luctum in tam indignè factis cõpeſcere poterãt, quin apertè ſua publicè liberius, expromentes in congreßibus exclamabant. Quæ tanta per fortunas inſania? quæ arrogantia poteſtatis? homines aciẽ explicare deum contra, proteruæ illudere ſanctißimæ religioni & ritui purißimo. Nulla cauſa multitudinem virorum optimorum de compacto trucidare. Prò diſciplinæ militaris atque modeſtiæ magiſtrũ. Proh ſolicitudinẽ in ciues adminiſtrandi exercitus. Gentiles ſuos aduerſo vulnere cædebant, qui iuſta pugna nunquam viderant aduerſariorum terga. tandem probè vlta eſt, incõmodo tamen aliquo reipub. prouidentia, quicquid vnquã factum erat impiè. ſanè cædis atque ſanguinis tanta vis fuit, vt ſi Barbarorum eſſet ad otium fœdusq; ſempiternum ſufficeret. Omnis iſtius imperatoris exercitus in manum venerat hominis inepti qui Romanũ regnũ arripuerat, isq; innumeris prælijs vrbem pro-

tegen-

tegente deo confectus eſt. Atqui oppreſſorum voces, appellatio numinis, ingenuitatis amor retinendæ aut reuocandæ, laudes vbi primũ euenere deſideria atque libertas affuit, vbi ærumna auulſa, charitatẽ altiſsimi dei erga mortales optimè demonſtrant. Hi cùm adminiſtrationem meam laudant hoc afflati numine faciunt, in primis autem deum Optimum Maximum actionum mearum principem eſſe confirmant. Illius eſt agere benè ſingulariter: hominum audientes eſſe dicto. Multo autem ſentẽtia mea ingreſsio pulcherrima cuiuſq; muneris, ſi quis antequam incipiat, ita præmuniat ea quæ fieri ſummè cupit atq; prouideat, vt in vtranq; demũ (quod aiunt) aurem ſecurè dormiat. Atq; nemo neſcit harum manuũ ſanctam eſſe prouinciã, vigere fide contendere precibus, & efficere quod publicè omnibus, ac priuatim ſingulis vtile ſit. Hæ pugnas atque prælia conſcripſerunt, ipſæ viderunt cùm populi non abſque fato victoria fuit. Annuiſſe precibus altiſsimũ norunt. Nanq; eſt illa precandi vis inexpugnabilis ab animo æquo profecta: cuiuſmodi ſi qui ſunt à ſcopo non aberrant. Alias enim repulſam ferre mundum nemo vidit, niſi cũ

tituban-

titubanter accederet. Adeſt æternum propitius hominumq́; æquitatẽ deus accipit. Itaq; labi quidem humanum eſt, huiusq́; ad illum cauſa minimè pertinet. Omnes homines qui ſeſe ſtudent, excellere pietate deo ſeruatori cõfiteri, cùm ſalutis ergo tum reipublicæ ſecundi curſus oportet: inſuper obſecrare aſsiduè atque obteſtari Chriſtum, qui ſuam beneficentiam retineat erga nos: ille ſocius æquitatisq́; tutor, ille à nullo ſuperatus: idem iudex optimus, immortalitatis index, æternæq́; vitæ dator.

FINIS QVINTI
libri.

LECTORI.

Comperi lector erudite, qui proiectus eſt ad audendum, is ad audiendum paratus ut ſit oportere. Quod cùm uſu uenit in re literaria maximè, tum uerò difficilis omnibus atq; magna ratio peregrinũ auctorem interpretandi, in qua errato nulla uenia, bene facto gloria tenuis & ab inuitis expreſſa proponitur. Equidem firmatum me ſilentij præſidijs obuallatumq́; fore nunquam ignoraui. Porrò qui ſic admonent hoc agere mihi uidentur, ut artes omnes atque diſciplinas aut euerti funditus, aut in poſterum deſeri oportere iudicent. Haud enim deſunt iſto ſeculo nequã homines & impro-

bi, qui nepotes agere uelint in patrimonio publico, decoquere & contur bare ſibi licere putent. Vt iſthæc importuna mancipia miſſa faciã, ecquem ſiccum hominem atque ſobrium arbitramur eſſe qui putet illam partem agricolationis omittendam ex qua uineas inſtituimus, uberiorem malleolũ pangimus, inſerimus, arborẽ adeò maritamus, ideò quia uel ipſum cæcubum faſtidiant homines aliqui delicatì? Nõ hiſce potius, etiam luſtris, etiam uino confectis artem tuã uigilãtiamq; probes? An authores iſtius æſtimationis inſequare? Scio plurimos eſſe qui ſi non interdicant illo genere, ſcientiorẽ meritò deſiderẽt. Iſtos autẽ qui ab ætate ſola, quẽadmodũ argiui ſicyonios à clipeis, ingenia cenſenda referunt, optarẽ Paſimachum aliquẽ reperiſſe

qui dicere poſſet, ut habet in Græcorum hiſtoria Xenophon, ναὶ τὼ σιὼ ἀρσεῖοι, ψεύσονται ὔμμε τὰ σίγματα. Neque tamen honori meo uelificari uelim hac in parte: uerùm admonere dũtaxat eos, ut hoc cuiuſmodi eſt ante uideant, tum ita iudicent ut aliquam bonam gratiam, ne à ſe quidem, quæſiſſe uideantur. Euſebium hoc in opere etſi bonam partem reſtitutus eſt, accepiſſe tamen uulnera credidi quæ niſi Aeſculapium, admittere nullum debeant. Ego meum munus ita ſum exequutus, ut inducam primo quoque tẽpore quæ tanquam ulcera tractaui, timidè uidelicet & animo incerto. Conſilium modò fidele mihi cõſtet hominis intelligẽtis & ad eã rem inſtructi. quanquã fit ut eueniat iis aliquãdo qui diuinãt. Ipſum dicẽdi genus ex te ſatius eſt intelligat.

Ego tibi ullo procemio uenditare minimè cupio. Verbum exprimere de uerbo nolui, quod à Marco Tullio didici numeranda non eſſe uerum appendenda ſingula. Nimirum hoc agit ille frequenter ut omnino uerba neglecta putes, orationis autem uim ab eo totam accipias. Erit in eo libro quem de uniuerſitate ſcripſit, imò de Græco tranſtulit, exemplo locus. Ita Plato loquitur, μέγιστον δὴ, παντὸς ἄρξασθαι κατὰ φύσιν ἀρχήν. id ita Cicero cõuertit, Difficillimum autem eſt in omni conquiſitione rationis, exordiũ. Vtrã tandem linguam Tullius ignorat? Ego proferre poſſem eiuſdem generis alia permulta, quibus exiſtimes aliud eſſe Græcam linguam docere uelle, aliud Latine interpretari. Coquus eſt apud Athenæum qui docet eleganter, ἡγε-

μόνα στρατηγοῦ τῷ παντὶ διαφέρειν,
atque μάγειρον ὀψοποιοῦ. Deſcri-
bam locum integrum de libro nono lon
gè ſuauiſsimum.

Στρατηγὸς πᾶς καλεῖθ' ὃς ἂν λάβῃ
Δύναμιν. ὁ μέν τοι δυνάμενος κἂν πράγμασι
Ἀναστραφῆναι, καὶ διαβλέψαι τίπου
Στρατηγός ἐστιν, ἡγεμὼν δὲ θάτερον.
Οὕτως ἐφ' ὑμῶν, σκευάσαι μὲν ἢ τεμεῖν,
Ἢ δύσματ' ἐψῆσαι, καὶ φυσᾶν τὸ πῦρ,
Ὁ τυχὼν δύναιτ' ἂν. ὀψοποιὸς οὖν μόνον
Ἔστιν ὁ τοιοῦτος, ὁ δὲ μάγειρος ἄλλα τί.

Συνιδεῖν τόπον, ὥραν, τὸν καλοῦντα, τὸν πάλιν
Δειπνοῦντα, πότε δεῖ, καὶ τὸν ἰχθὺν ἀγοράσαι.

Ita plurimum intereſſe puto, doceas an interpretē agas. Hoc cùm multi nō animaduertunt ubi conferre Græca cum latinis annituntur, homines unū & alterum menſem κατηχούμενοι, proclamant, atque penè fuſtuarium promeruiſſe dictitant. Eruditi caſtigatio beneficij loco eſt, indocti reprehenſio cōtumeliæ. Verumenim Themiſtoclen interpreti diffidere proditum eſt. Atqui minimè uideo quo pacto genus omne tolli uoluerit, in quo ſe quàm alium maluit interpretem, præſertim in alieno atque hoſtili ſolo. Res eſt antiquitate confirmata, Seculis omnibus antea tractata poſteritati probata, quæ

ſi diſplicet alicui, haud ſcio an eſt quic quam quod ille maximè retinentum ar bitretur. Infinitos autores habeo quos imitari quàm ægroti animi faſtidia ſe- qui uelle iudicaui eſſe melius.

Vale.

PRIVILEGE.

IL eſt permis a Michel Fezandat Imprimeur & libraire faire imprimer & expoſer en vente ce preſent liure traduit nouuellemẽt de Grec en Latin, intitule Euſebij Pamphili epiſcopi Cæſareæ, quæ eſt Palæſtinæ, de vita Conſtantini Imperat. Ioanne Porteſio interprete. Et deffence a tous autres de n'en imprimer ne expoſer en vente autres, ſinõ de ceulx qui ſeront imprimez par ledict Fezandat iuſques a trois ans, ſur peine de confiſcation deſdictz liures, & d'amende arbitraire, faict le xxvij. d'Octobre 1546.

Signé P. Seguier.

ERRATA INSIGNIORA
ſic repones.

Fol.2 pag.2.verſu 2. ſolicitiore
Fol.6.pag.2.verſu 13. ad vitam,
Fol.8.pag.2 verſu 1. excellentius
In inſcriptione libri quinti repone QVAM
Fol.34 pagi.1. pulſi loco, aliò. pag.2. quot